A. H. Tammsaare

Pöialpoiss

Kirjastus A.-S. „VARRAK“, Tallinnas.
1923.

Kirjastus A.-S. „VARRAK'u" trükk, Tartus.

Matus.

See oli sügisese pööripäeva aegu, kui ma paarikümne nooremehega — enamasti noored kirjanikud, kunstnikud ja õpilased — pealinnast välja sõitsin T. raudteejaama, kus meid hobused ootasid V. mõisa viimiseks, mis raudteejaamast versta kümme eemal.

Läänetuul oli paari nädala eest mahatulnud õhukese lume pea täiesti uhtunud, ainult siin-seal leidus teel veel jääkolakat ja kusagil aia ääres või maanteekraavis valendas laiguke määrdinud lund.

Nõnda pidime poristel vankritel logistama rõskes ja sumbunud sügisõhus, tinase taeva uitsetava vihma käes. Puud seisid tilkes ja kus nende oksad küünisid, seal pisardasid nad meile vastikut ja õudset märga krae vahele.

Meid kõiki rusus mingisugune seletamatu raskus, nagu leinaksime tõepoolest oma südames seda, kelle matusmatkal praegu olime. Ometi teadsime kõik, et see nõnda polnud, kuigi me sellest teineteisele lausa ei rääkinud.

Ehk miks pidigi meil leinatuju olema, olid ju ainult mõned maetavat tema elupäevil näinud, kuna teised temast polnud kuulnudki, tutvusest või sõprusest rääkimata. Meie kõik

olime noored — mina vaevalt üle kolmekümne, teised kõik kahekümne ümber — ja sellepärast uskusime oma tuleviku suurust ja õnne, iseäranis viimast, lahkunu oli aga vana, armetu ja vaene ning vaevalt oli ta õnne leidnud, sest miks muidu läks ta N. valla vaestemaija oma elupäevi lõpetama, kus ümbritsesid teda nääklemine, sõimlemine, riid ja tüütavad satikad.

Vaevalt võis ta oma elu viimaseil päevil täies mõistuseski olla, muidu oleks pidanud võima ta ometi omale vähegi parema suripaiga leida: ta oleks pidanud kas või seltskonna poole pöörama, tema südame peale koputama ja nii tõesti kui ta seda oleks teinud, siis oleks ta vististi tähelpanu leidnud. Selle tõenduseks oleks juba meie praegune sõit, sest mitte meie ise oma tahtmisel ei hakanud niisuguse pori ja pimedusega tüütavail vankreil logistama, vaid seltskond nõudis seda meilt kui viimast kohustust, viimast auavaldust tuntud kirjaniku Vanakamara põrmu vastu.

Valitsus oli omalt poolt seltskonnale lahkelt vastu tulnud ja oli lubanud lahkunu põrmu viimase pühenduse paigaks vana V. mõisa herrasmaja, mis praegu suuremalt jaolt tühjalt seisis. Pealegi oli ta lubanud kõik võimalikud kulud oma kanda võtta, muu seas ka meie sõidu- ja ülespidamiskulud, sest meie pidime kadunu korjuse vaestemajast ära tooma V. lossi, kus siis viimane püha talitus pidi sündima seltskonna ja valitsuse asemikkude ühisel osavõttel.

Hea meelega oleks see auväärt põrm pealinna sõidutatud, sest seal oleks tema austamine palju hõlpsamaks ja väärtuskohasemaks võinud kujuneda, aga kahjuks oli lahkunu viimaseks sooviks olnud, nagu kolm vallasanti ühest suust tunnistasid, et tema vanu ja väsinud luid kuhugi mujale ei vintsutataks, kui aga kõige lähemale surnuaiale.

Küll oli ta ka soovi avaldanud, et tema surmast isegi omastele enne ei teatataks, kui valla küüdimees ta juba hauda sõidutanud, aga seda soovi ei juletud kui täiemõistuslist tähele panna, sest muidu oleks pidanud ka tema kolmandat soovi täitma, milleks ta vaestemaja juhataja kätte tarviliku rahasummagi oli annud: oleks pidanud matusepäeval kõik vallasandid, olgu mehed või naised täis jootma, et neil tõuseks tuju laulda tema mälestuseks.

Nõnda siis: me sõitsime mõisa, tegime seal nõutavad korraldused ja läksime siis kahe, kolme versta taha N. valla vaestemaija, et kirjanik Vanakamara korjust viimaste auavalduste paika viia.

Mis ta küll oma elupäevil oleks teinud, kui ta oleks teadnud, et tema kõhn korjus valla vaestemajast V. lossi toimetatakse, liiatigi veel paarikümne noore ja elujõulise nooremehe austaval saatel, kes kõik kannavad rinnas suuri lootusi ja usku oma õnnepäikesesse!

Mina isiklikult pean tunnistama, et mul hakkas pisut õudne, kui me videvikul surnuga vana lossi suure trepi ees peatasime, et teda avara saali Gooti võlvide alla kanda, mida

linnast kaasatoodud küünlad ainult tumedalt ja väriseval helgil võisid valgustada. Hea meelega oleksin tahtnud puusärgi kaant kergitada ja vaadata, kas korjus ikka veel rahulikult selili lamab, käed rinnal, või on ta ehk enda küljeli keeranud imestuse pärast, nii väga imelikuna tundus mulle meie talitus.

Võimalik ka, et minu tundmuste elustajaks polnud sedavõrd meie eneste tegevus kui mitmesugused vanad jutud, mis ma selle lossi kohta varemalt kuulnud ja lugenud ning mida mulle täna siinsamas saladuslikult püüti suurendatud kujul uuesti kinnitada. Ei peetud headtöötavaks, et niisugune vallasant, nagu olnud seda kirjanik Vanakamar — joomar, ropu suuga, kurja keelega ja jumala teotaja ning salgaja, — tühja lossi tuuakse, kus liiguvad nii kui nii õudsed ja kurjad kujud.

Ma ei tea miks, aga kui ma kümme noortmeest olin auvahtidena puusärgi ümber asetanud — neli kummalegi poole, üks peatsisse, teine jalutsisse — ja teised kümme pisut köetud kõrvalruumi põrandale laotatud õlgedele puhkama lasknud, siis tuli mulle äkki meele, et olla inimesi, kelle juuksed hirmu tõttu mõne tunni kestes halliks, päris valgekski muutunud. Veel siis, kui oma väikesesse sooja tuppa läksin, mis tundus välise külma ja niiskuse kõrval nagu paradiis, mõtlesin selletaoliste juttude peale ja ei saanud oma mõtteist muidu lahti, kui võtsin kaasatoodud raamatu ja hakkasin seda lugema, et kuidagi aega hoopsamini surnuks lüüa, kuni kätte jõuab silmapilk auvah-

tide vahetuseks, mida mina kui selleks määratud ja volitatud isik pidin korraldama.

Minu noored kaaslased said ometi korda möödagi silmad pisut kinni lasta, mina kui vanem pidin kogu öö valvama, ehk küll vankri raputamine ja purev sügise rõskus ühes vastiku vihmaga tinase uneuima olid toonud. Polnud midagi parata, olin seltskonna nimel väljas, ei tohtinud tema usaldust kurjasti tarvitada.

Pealegi puudusid mul sõiduks nõutavad soojad riided ja jalanõud, mis oleksid võinud mu tüütavat rinnahaigust hoida igasuguste ootamatute juhtumiste eest, ja sellepärast oleksin tänase ilmaga vaevalt söandanud linnast välja sõita, kui mitte neiu Puuro poleks oma sõnadega asja otsustanud ja mind ajanud unustama arsti hiljutist hoiatust, mis ennustas vähemagi külmetamise juures paratamatut katastroofi. Võimalik, et arst liialdas, ma isegi usun, et ta seda tegi, kartes et ma muidu oma tervise parandamiseks nõutavat hoolt ei leia, aga ometi poleks ma tema tõsiseid sõnu kunagi unustanud, kui mitte see kergemeelne neiu oma süütu lapselikkusega selleks kaasa poleks aidanud.

Olen ilmas kõik suutnud, aga ühte mitte: naistele vastu panna. Seesama kordus ka nüüd. Juba oli pooleldi otsustatud, et V. mõisa sõidab herra Koger, mitte aga mina, kui korraga mõni teab missuguse tuju aetuna neiu Puuro minu juure astub ja ütleb:

„Herra Kaljo, sõitke teie, ma ei taha, et

herra Koger sõidab, tema pole küllalt tõsine".

Milleks tal siin minu tõsidust vaja oli, jumal seda teab, aga kui ma temale kohe ei vastanud, jätkas ta:

„Ma palun, sõitke, mul on teie vastu niisugune usaldus".

Ja et oma sõnadele kinnitust anda, nihkus ta mulle lähemale ja ütles tasakesi, nagu suurt saladust, mida teised ei tohi teada:

„Te ehk kardate praegust ilma? Ma annan teile oma salli, teate, selle halli, see varjab. Sõidate? jah?"

Olin lõpuni võidetud. Nüüd oli mul ükskõik, kuhu või kuidas ma oleksin sõitnud. Kui keegi mulle rongile istudes oleks öelnud, et surm vedurit juhib, ka siis oleksin sõitnud. Oleksin sõitnud ükskõik kas põrgu või taeva, sest mul oli tundmus, et mida kaugemale sõidan, seda lähemale nihkub mulle neiu Puuro, see seltskonna silmatera, meie suurema rahaonu isemeelik tütar.

Unustasin kõik võistlejad ja lipitsejad, unustasin kunstnik-kirjaniku Kogerigi, kui mulle seltsimajast lahkudes pehme ja soe käsi lubatud salli vargsi tasku pistis. Mõtlesin ainult oma talismani ja tema noore andja peale, nagu tegin seda hiljemgi veel seal mõnusas soojuses istudes ja aegajalt vastu nägu surudes halli pehmet, pehmet salli, mis kandis mingisuguseid nimetuid lõhnu, nagu ma neid tunnud ainult neiu Puuro läheduses.

Vaimu valdavate mõtete peale vaatamata tundsin ometi, kuidas uneuim mööda luid-

konte laiali valgus ja et kiusatusest vabaneda, raputasin endast joovastavad elamused ning andusin täie innuga sõbralt laenatud Prantsuse romaani lugemisele, mis pidi olema paremaks vastukihvtiks igasugusele unele kui kangeimgi Mokka kohv. Seadsin enda mõnusalt laua ääre toolile ja unustasin hiljutised õrnad unistused ning ka õudsed kuulujutud vana lossi kohta, kus praegu viibisin.

Läbi seina kostis õlgedel lamavate noortemeeste tume jutukõmin ja argselt tõusev üksik naer, mis aga varsti sumbus. Saal oli sedavõrd vaikne, et kui ma ise surnu ümber poleks kümmet noortmeest auvahiks seadnud, siis oleksin pidanud tahes või tahtmata arvama, et seal pole kedagi või seal on ainult korjus oma puusärgis, millel kaan kõvasti peal.

Ei tea, kui kaua ma nõnda endamisi selles mõnusas soojuses ja vaikuses lugesin, aga korraga näis mulle, nagu kostaks saali poolt kerge kahin — midagi kümnete kergete jalgade astumise taolist. Katkestasin lugemise ja kuulatasin kikis kõrvul. Oli nagu kostaks vaikne sosin hulgalt õrnult huulilt.

Asi tundus mulle kahtlasena. Ega ometi minu käsutada antud auvahid, noored kirjanduse- ja kunstijüngrid polnud jõudnud ümberkaudsete kergemeeliste tütarlastega kokku rääkida, et nad õhtul, kui kõik vaikseks jäänud, saali surnu juure ilmuksid? Mõtlesid need noored arutud inimesed selle aupaiga muuta alatuks lõbukohaks lootes, et mina ehk unustan oma peale võetud kohused?

Ma ei läbenud enam laua ääre istuma jääda, vaid tõusin vaikselt ja ilma mürata toolilt — kogemata puutusin siiski tassi ja tühja veeklaasi, mis vaevalt kuuldavalt kõlises — ning hiilisin kikivarvul ukse juure, mis saali viis, et läbi lukuaugu piiluda. Kuna aga võti ees oli ja vaatamise võimatuks tegi, siis pöörasin teda ettevaatlikult lukuaugus ja tõmbasin ta pikkamisi eest ära. Nüüd oli vähemalt teisele silmale tee vaatamiseks vaba ja seda võimalust tarvitasin viibimata. Aga ma võin puhtsüdamliselt igaühele soovitada, et ta kunagi läbi ühegi lukuaugu ei katsuks vaadata, mitte kunagi, sest muidu võib tema käsi niisama käia kui minulgi sel valveööl.

Vaevalt sain pilgu saali heita, kui tundsin, kuidas kogu mu keha värisema lõi, ja viimast jõudu kokku võttes suutsin vaevalt enda lähemale toolile nihutada, kuhu langesin peaaegu meeletuna.

On see unes või ilmsi? küsisin endalt, kui olin meelt pisut juba kogunud, ja õudses uudishimus ajasin enda uuesti jalule, tõstsin tooli ukse juure ja seadsin ta nõnda, et tema peal istudes paras oleks teine käsi vastu pehmelt vooderdatud ust toetada, mis võimaldaks püsivamalt läbi võtmeaugu saali vahtida.

Kui keegi mulle varemalt oleks tõendada püüdnud, et läbi võtmeaugu vaadates teatud sündmusest nii selge pildi võib saada, nagu see mulle täna avanes, siis oleksin seda vähemalt suureks liialduseks pidanud, aga nüüd on mul asja kohta hoopis teine arvamine.

Pidin vististi kaua võtmeaugu ees kummargil küürutama, sest muidu poleks mu pahem käsi, mis vooderdatud uksele toetas, nii ära surnud ega tuimalt valutama hakanud. Seda valu ja käesuremist panin ometi ainult hiljem tähele, vaatamise ajal ei tunnud ma vähematki, nii väga köitis mind see, mis ma nägin. Julgen isegi arvamist kaitsta, et kui mul mõni ihuliige vaatamise ajal oleks ära raiutud, isegi seda oleksin tühiseks pidanud silmale avaneva pildiga võrreldes.

Veel praegu, kus mul sündmuse kohta teatud ülevaade ja kus ta minust päev päevalt, tund tunnilt ikka kaugemale nihkub ja nõnda oma elulisest väärtusest tükk tükilt kaotab, veel praegu ei tunne ma eneses küllalt rahulikku meelt ja mõttetarga erapooletust, et kõike nõnda kirjeldada, nagu ta tõepoolest oli või nagu mina seda tol silmapilgul tundsin. Arvan, et kui mindki kellegi suudlus äratakś peatsest surmast, mida loen arsti kurvast pilgust, siis võiksin ehk küllalt erapooletuks tunnistajaks olla nähtule.

Mis mulle kõige pealt silma torkas, oli valguse eredus vanade võlvide all, kus puhkas puusärk, mille ümber pidid seisma eelpooltähendatud korras noored auvahid. Aga neid viimaseid ei olnud enam, oli ainuüksi puusärk ja auvahtide asemel lugematu hulk pidulikus ehtes herrasid ja daame, kes oleksid nagu talitamas midagi väga tähtsat ja pühalikku.

Esimesel jahmatusel lõid mu silmad sedavõrd virvendama, et mul võimata oli ainustki neist ära tunda, aga kui pärast pisut toibusin,

siis nägin oma imestuseks, et puusärgi ümber poolringis seisavad ainult tuttavad näod: meie parema seltskonna noored ja vanad mees- ja naisliikmed, seltside asemikud, valitsusasutuste edustajad, kirjanikud, kunstnikud, ajakirjanikud, näitlejad, heliloojad ja igasugused teised vaimliste huvide harrastajad.

Oleksin hea meelega oma meelekohti hõõrunud pead murdes küsimuse üle: kuidas või miks on need inimesed korraga südaöõl siin, kuna nad ometi alles homme hommikul pidid tulema, kes raudteega, kes autoga, kes, võib olla, koguni lennumasinaga, aga mul polnud arutamiseks mahti, kogu mu isik keskenes vaatlemisse, minust polnudki muud järele jäänud kui aga võtmeaugul piiluv silm.

Räägiti midagi, aga nii vaikselt, et läbi vooderdatud ukse ainustki sõna minu kuulmeid ei puutunud. Võimalik ka, et mu ergud sedavõrd pinevil ja korratuses olid, et kuulmeis vastuvõetud häältest peaajule kui keskjaamale teateid edasi ei saadetud. Praegu näib mulle, et viimane oletus on tõenäolisem kui esimene, sest miks muidu hakkasin ma sõnu taipama, kui erkude pinevus pisut järele hakkas andma.

Nii siis, räägitud sõnade järele, mida oletasin suude ja huulte liikumisest, astusid haridusministeeriumi ning kirjanikkude, kunstnikkude, heliloojate ja näitlejate keskliidu asemikud puusärgi juure — esimene peatsisse, teine jalutsisse, seda panin hoolikalt tähele — ja tõstsid tema kaane ilma pikema jututa pealt

ära, nagu polekski ta kinni kruvitud, mida aga ometi mina ise oma käega tegin, pealegi nõnda põhjalikult, et veel ukse all istudes ja nende tegevust pealt vaadates parema käe peopesa kruvikeeraja pea surumisest õhetas. See täitis minu niisamasuguse imestusega kui nähtuski, et haridusministeerium ja kogu kujurline ilm siin oma edustajate kaudu niisuguses üksmeeles talitasid, mida ma muidu polnud kunagi tähele pannud.

Kaan pandi kõrvale ja haridusministeeriumi asemik, kes minu pool puusärki peatsi lähedal seisma jäi, andis käega märku.

Alguses ei saanud ma midagi aru, mispärast minu tähelpanu ja põnevus aina kasvasid. Nägin ainult, et publikum oli enda keskele vaba tänava jätnud, mida mööda tulid pikas, pikas reas mustis sabakuuis ja valgete kaelasidemetega karsked nooredmehed ja helevalges ülikonnas noored lilledena õrnad ja lõhnavad neiud — ikka korda mööda: nooredmehed ees, neiud järel — tulid korda mööda Vanakamara korjuse juure, mille nägu ma nii selgesti nägin ja mida ma nii tungivalt silmitsesin, et oleksin ma kunstnik ja oskaksin tarvitada sütt, sulge või pintslit, siis võiksin selle näo veel praegu täpipealse sarnasusega paberile või lõuendile visata; tulid ja suudlesid teda korda mööda otsa ette, vaatasid, ootasid nagu midagi, punastasid või kahvatasid ja kadusid kaugemale saali sammaste varju, kuhu ei küüninud kroonlühtrite valgus.

Nägin vanemaid mehi, isasid, kes millegi

pärast vihastasid, nägin emasid, kes vaikselt endamisi pisaraid pühkisid, kui nende tütred läksid peale korjuse suudlemist otsima pimedamat paika.

Kahetsen väga, et ma ära ei lugenud neid noori, kes korjust suudlemas käisid, aga ma arvan, et kuigi ma veel kord seda kõike võiksin olnud kujul pealt vaadata, ometi ei saaks ma ka siis sellega toime, sest miski vaevalt aimatav täitis mind nii üliloomuliku ootusega, et igasugune vaimline tegevus võimatuks muutus. Suudlejate noorte rida jatkus vahetpidamata, ilma et midagi iseäralikku oleks sündinud, ainult haridusministeeriumi asemiku nägu läks ikka tumedamaks, suu lõi mossitama ja kulmud tõmbusid kortsu, nagu oleks tõepoolest midagi halba sündinud, ja tema suuliikumisest arvasin lugeda võivat sõnu:

„Mitte ainustki neitsilikku! Mitte ainustki!“ Umbes sedasama aimasin ka kogu seltskonna näoilmes ja olemuses: kõik, olgu tuttavad või võõrad, olid millegi pärast nagu tusased, ainult kujurlise ilma asemik, kes korjuse jalutsis seisis, näis millegi üle kahjurõõmsalt muigavat. See ainuke muige köitis lõpuks minu tähelpanu ja üllatuses märkasin, et see muigaja polnud keegi muu kui kirjanik-kunstnik Koger, kelle asemel mina neiu Puuro pealekäimisel siia V. mõisa lossi pidin sõitma.

Mõni aeg sain ma seda seltskonna meeleolule trotsivat näoilmet vaadelda, kui temas äkki muutus sündis: hakkasin märkama mingisugust põnevust, närvilisust, lihaste kramp-

likku kokkutõmbumist, nagu tunneks inimene teravat valu, mida ta teistele teadmata ja kaebamata püüab kannatada. Kogeri meeleline pingutus läks lõpuks nähtavasti nii piinavaks, et ta enam rahulikult ei saanud seista, vaid mingisuguseid ebamääraseid liigutusi hakkas tegema. Selgesti nägin, kuidas tema kaelal veresooned pakitsevalt peksid, kuidas meelekohtades tuikas ja kuidas ta vahete-vahel hambad kokku litsus, nii et lõuapära musklid ümmarikkude kühmudena nähtavale tulid. Tema silmad puurisid aineti korjuse näkku, nagu oleks tal selle vastu taltsutamatu viha või nagu tahaks ta teda mõnel muul põhjusel üheainsa pilguga olematuks teha.

Mina kui ühe silmaga vaatleja ei saanud kuidagi aru, millest tuli Kogeri muiglevasse näoilmesse see ootamatu muutus, kuigi oma südame verega tundsin, et pidi olema põhjuseks midagi suurt ja tähtsat. Pidi olema midagi niisugust, mis ka mind ei võinud ükskõikseks jätta, sest ma tundsin, kuidas lahtuma hakkav ärevus ja põnevus minus uue hooga tõusis.

See on ainuke kord mu elus, kus mul hirm hakkas oma südame pärast ja kus kartsin, et meelekohtades võiks midagi pakatada, mis toob mingisuguse musta, pimeda lõpu kõigile: võtmeaugule, eredale saali valgusele, Gooti võlvidele ja neid kandvaile sammastele, Kogeri muigele ning Vanakamara korjuse tummale, rahulikule näole.

Mu mõtteid rebestas äkki uus tähelpanek, mis näis ei tea miks seletavat kogu seltskonna

tusase meeleolu: noortemeeste ja neidude rida, kes tulid suudlema korjust, hakkas lõpule jõudma; viimane neist paistis juba tänava hakul, mis viis läbi rahvamurru.

Millegi pärast kiindus mu pilk just viimasesse neidu, keda ma inimeste vahel enam aimasin kui nägin. Iga samm, mis ta korjuse poole liikus, aina suurendas mu põnevust, ja äkki lipsas kusagilt aimus mu liikmeisse, et ka Koger on ärevuses just selle viimase pärast. Tahtsin oma vaese silma peast välja vahtida, et aga võimalikult ruttu näha, kes on see viimane, kellest oleneks nagu kogu koosoleva seltskonna pakitsev ootus.

Nagu tahaksin ebateadlikult oma meeli pisutki puhata lasta, et jõudu koguda uusiks pingutusiks, libistasin pilgu veel kord korjuse rahulikule näole ja vaatlesin neid, kes tulid teda suudlema, et pärast seda kuhugi teiste selja taha kaduda, mis ei köitnud enam kellegi tähelpanu, sest inimestest oli võidu saanud nagu lootusetus ja umbusk. Aga ometi näisid nad ikka veel midagi enneolematut ootavat ning seda suurema kärsituse ja põnevusega, mida lähemale korjusele nihkus viimane neiu, kes pidi teostama kümnete poolt varemalt korratud rituaali.

Olin vahe peal kirjanik Kogeri unustanud ja nüüd sattus mu eksiv pilk päris kogemata uuesti tema näole. Ei ole elus kordagi näinud ega saagi vist enam näha inimest, keda valdaks meelte pingutus nii ebaloomuliku, võiks

peaaegu öelda haiglase kirega. Oletan, et kui samal silmapilgul oleksin võinud iseendale näkku vaadata, siis oleksin ehk midagi sarnast võinud näha, aga jumalale tänu, et ma seda ei võinud, sest muidu oleks mul kogu sündmusest palju halvem mälestus kui praegu. Õige, meis on palju loomalikku, ajuti olemegi päris loomad, aga elu põnevamal silmapilgul inimeses äkki neljajalgset näha, ei tee kellelegi lõbu, ammugi mitte, kui see inimene peaks olema sina ise. Kunagi polnud ma aimanud, et Kogeri paksuhuuline suu võib nõnda kokku kiskuda, tema tüseda nina sõõrmed nõnda laiali puhuda ja närviliselt väriseda, tema väikesed kilavad hallid silmad nõnda oma tüübilise tungiva pilgu kaotada ja avaldada ainult meeletut, niisket läiget, nagu olin seda tähele pannud ainult loomade juures paaritamisekstaasi kõrgemal hetkel, kust peale algab ainult mingisugune ebamäärane olematus, millest tõuseb uus kirgede valing. Koguni tema nurgeline, hingeliselt kuiv otsaesine omandas nagu hingelise lailavuse ilme ja pakitsevad veresooned paistsid tuhakarva naha all kui tujukal käel visatud joonistus.

Ei tea miks, aga seda nägu vaadeldes tuli mulle äkki meele vaidlus kahevõitluse üle seltskonnas, kus mina olin püüdnud mingisuguse meeletu innuga tõestada selle mõttetust. Täna tundsin, et oleksin võinud otse oma arvamise vastu talitada, kui mu ees oleks seisnud midagi Kogeri näoilme taolist. Heal meelel oleksin niisugusse märki kas või nurga

tagant kuuli saatnud, nii hirmus vastik ja trotsiv oli see nägu.

Järgisin ta pilku ja korraga oli mulle nagu pool ilma seletatud: korjuse ees seisis viimane neiu, kelle küljes rippus silmega kogu saal, ka need, kes lahkunu külma otsaesist olid juba suudelnud. Iga küünalgi kroonlühtris näis ainult selleks põlevat, et näidata inimestele selle ilusa ja õrna noorusrea viimast lüli. Külmist võlvestki oleks nagu mingisugune seletamatu pingutus või põnevus läbi voolanud ereda valguse leegitsevate helkide aegajalise vahelduvuse näol, mis vajutas pitseri kogu meeleolule.

Neiu seisatas korjuse ees. Ka temasse oli hakanud üldine ärevus. Näis nagu tahaks ta iga silmapilk suudluseks kummardada, aga ikka hoidis teda mingisugune salahirm või vastikustunne tagasi. Ja siis kuulsin äkki selgelt ja rahulikult räägitud sõnu, mis tuleksid nagu mõne vana vaimuliku suust altari ees seistes, kui ta hoiab karikat käes:

„Ära karda, mu tütar! Mis sündima peab, see sündigu".

Ning siis paindus see valge kogu, mille igas joones avaldus armsus, headus ja lapselik meel, üle külma korjuse suuandmiseks tema kortsunud otsaesisele, mida oli suudelnud täna juba niipalju värskeid ja verevaid huuli.

Tundsin kõigest, mis nägin, et silmapilk oli otsustav. Olla või mitte olla? ses oli küsimus. Ja oli, lõpuks ometi oli, mida nii suure põnevusega oodatud: kogu saal oli ühine õnnelik naeratus. Mehed surusid teineteise kätt,

naised langesid teineteisele kaela, noored vaatasid seletatud, õndsal pilgul teineteisele näkku, kogu õhus tundus ainult suure õnne joovastus. Õnne joovastuses korjuse ees naeratas ka valge neiu, kelle äkki tundsin ta imelisest naeratusest, mille sarnast pole kellelgi teisel kui aga temal.

Loomusunniliselt tõusis mu vaba käsi pehmele sallile, mille olin pannud omale ümber kaela, otsad laotatud rinnale, et oleks soe ja et tunneksin sallist hoovavat hurmavat lõhna oma janunevais haistmeis. Magus uim täitis kogu mu keha ja kõike unustades lasksin oma väsinud silmad üürikeseks kinni vajuda, surusin pea vastu pehmet uksevoodrit ja maitsesin isegi ei tea miks kõige ülevamat hingelist mõnutsemist.

Kui ma vähese mõnulemise ja puhkuse järele silma uuesti võtmeaugule seadsin, siis tardus veri mu soontes, nii et suure vaevaga suutsin ära hoida toolilt kukkumise: korjus istus puusärgis ja ta polnud enam korjus, vaid elav kirjanik Vanakamar, nagu ma teda mõni aasta tagasi juhtumisi näinud. Neiu Puuro seisis ikka veel tema ees ja naeratas, aga mitte enam heldelt ja lapselik-armsalt, vaid võiduröömsalt, pisut nagu upsakaltki, mida ma varem temas kunagi polnud tähele pannud.

Kogu pildi kestvam vaatlemine käis mul üle jõu. Mind valdas mingisugune seletamatu nõrkus, mis algas jalust ja tõusis surinal mööda liikmeid ülespoole — põlvini, niueteni, puusadeni, kõhuni ja vähe puudus, et ta oleks ka

südameni pääsenud. Kõrvus kohises, peas voolas midagi nagu edasi-tagasi, risti-rästi, õlad, käsivarred muutusid soojaks ja lõdvaks, labakäed ja sõrmed kaotasid vähemagi vastupidavuse ning järele jäi ainult üks soov: maha heita, ei maha laskuda, iga liiget jätta nagu ta on, kõige peale ükskõikselt käega lüüa ja ei kunagi enam tõusta.

Ainult üks kord elus olen varemalt midagi samataolist tunnud, aga siis mitte nii intensiivselt või mitte sedavõrd hingeliselt, vaimliselt, vaid palju enam puhtkehaliselt: sõjaväe laatsaretis haigeravitsejana teenides pidin kord abiks olema, kui kellegi sõduri pead opereeriti, kusjuures tuli purustada osa pealuust ja lasta voolata ojana auravat, lõhnavat verd. Tol korral ei takistanud mind ei mu sõjamehe kohustused, mis käskisid verd mitte karta, vaid ennem teda armastada, ei arsti nõudlik ümberkäimine ega karistuse kartus; langesin esteks nagu hinge tagasitõmbeks toolile ning kui viimasel jõupingutusel veel kord silmad avasin ja ikka veel verd voolamas nägin, libisesin ühes tooliga verisele põrandale nii pikk kui olin. Vististi oleks ka täna minuga niisama sündinud, kui mitte tool poleks nii ukse lähedal seisnud, et ma temast võisin tuge leida jõudu kogudes.

Kui kaua ma oma rammetuses viibisin või mis saalis sel ajal sündis, seda ei saa ma vististi kunagi teada ja nõnda oli päris loomulik ja arusaadav, et minule pärastpoole nii mõnigi asi ja sõna tumedaks pidi jääma, palju tume-

damaks kui vast mõnele teisele, kel oleks jõudu jätkunud vahetpidamata vaatlemiseks.

Oma toibumist märkasin sellest, et kuulmeid hakkas puutuma mingisugune kõma, millest sai peagi kõlav helin, kuni aimasin, et see võiks ehk olla mõne inimese hääl, mis kajab avaras ja tühjas ruumis.

Võtsin oma jõunatukese kokku, pingutasin oma roidunud tähelpanu-lõtvu liikmeid üliloomulikuks saavutuseks ning äkki taipasin mehehäälel räägitud kõmavaid sõnu, mille rääkijaks pidasin mingisuguse loomusunnilise aime aetuna Vanakamara korjust, keda olin näinud puusärgis istumas, naeratav neitsi tema ees.

Esimesed sõnad, millest sedavõrd aru sain, et katsuda julgeksin neid edasi anda, käisid vististi nõnda:

„Kordan teile: ma ei ava oma suud, et elavatega vaielda või et nende arvamisi kuulda, sest mis oleks elavail koolnuile öelda. Või heitsite oma noorsoo tõesti ainult selleks minu suudluste proovitulle, et surnuga sõnakooku vedada?

Uskuge, kes igavikku näinud, seda ei huvita enam elavate sõnad, ja mina olen teda näinud, olen temaga kui sõbraga kõndinud, olen temaga kui mehega suu suu vastu juttu ajanud, olen näinud tema silmade kurbust, olen joonud tema naeratuste nukrust ja ma ütlen: oleksin mina elus kordagi nii nukker olnud, nagu on seda tema naeratused, siis poleks ma ainustki sõna kirjutanud, mitte ainustki, vaid oleksin tummalt inimeste keskel

kõndinud, kuni mind enam poleks olnud. Aga minu nukrus ulatus ainult maitsmiseks ja minu kurbus oli ainult selleks paras, et helistada ja tantsitada ilusaid sõnu inimeste rõõmuks, kes edvistasid ja poseerisid neid kiites niisama, nagu mina neid kirjutadeski. Olin nii otsekohesuseta ja tühine, olin kõiges nii liialdaja ja salgaja, et ma korjusenagi ei leia õiget ja ausat keelt oma mõtete ja tundmuste väljendamiseks. Olin kui meest himutsev naine, kellele pole tähtis ei ilu ega tõde, vaid ainult hilp, mis köidab tähelpanu, mis torkab silma ja mis kõditab silmapilkselt kõige tühisemat tuju, kõige maisemat iha.

Nõnda kulusid mu paremad aastad, kulusid kerges auahnuses, kulusid kurjas kadeduses oma ametivendade vastu, kulusid eidelikus keelepeksmises, salasosistamises, pilkes, väikluses, igasuguses tühjas-tähjas, nagu oleksin mõni himur plika, kelle ergud tasakaalu kaotanud enne täisealiseks saamist.

Mis tegin ma hingeliselt paremat kui teie kõik, kes te mu korjuse ümber seisate, nagu oleksin ma surres mõneks pooljumalaks saanud?

Nii mõnelgi kingsepal on oma sandaali või saapa headuse ja iluga rohkem hingelist ja vaimlist kokkukõla kui oli minul nende suurte elamuste ja mõtetega, mida püüdsin esitada oma teostes kui oma hinge ja vaimu väärtuslikumat varandust.

Mõistsin kohut kõige peale, mitte aga iseenda peale. Sõimasin ja sajatasin sind, mu

hiilgav hulk, kes sa mu ümber seisad, aga unustasin alati ütlemata, et ise olen osa sellest hulgast, et olen tema sisulisem saadus hingetuses, armutuses, kõlvatuses, laiskuses, loiduses, ükskõiksuses, pealiskaudsuses, tühjuses, väiklases edevuses, ahnuses, kadeduses, kurjas keelekandmises. Unustasin seda meelega ütlemata või seletasin hingetuse vaimu suuruseks, armutuse õigluseks, kõlvatuse inimlikuks täiuseks, laiskuse luuleallikaks, loiduse loomisroiuks, ükskõiksuse kosmiliseks ilmavaateks, kuhu kõik peavad püüdma, pealiskaudsuse luuleliseks kerguseks, tühjuse suureks sügavuseks, milleni julgevad alla laskuda ainult tulevad sugupõlved, keelekandmise lõbusaks ja vaimurikkaks juteluseks, edevuse andeka inimese põhiatribuudiks.

Kõige selle pärast oli mul iseendaga alati surmlik igav ja ma ei mõistnud ainustki silmapilku muidu elada, kui pidin otsima kas või kõige tühisemate inimeste seltsi. Nende pilgud, nende naeratused, nende meelitused, kuigi nad olid võltsitud, nende tehtud tähelpanu andis mu elule mõtte, andis mu sisemisele minale sisu. Õudses hirmus kartsin üksi jääda, üksi olla, ikka pidi mind ümbritsema mingisugune kari. Isegi kirjutades mõtlin selle karja peale, aimlesin, mis teda võiks huvitada või riivata, vihastada või vaimustada, sest minu peaeesmärgiks oli — võita maksku mis maksab hulga tähelpanu. Oma riidedki, oma ihuliikmedki seadsin selle järele.

Tahaksin ma täna kõik öelda, mis mul

keelel kipitseb, siis võiksite mulje saada, nagu ei võiks ma ka peale surma ilma keelekandmiseta elada. Aga iseenda peale ei jõua ma kunagi keelt kanda, ma ei jõua sõnusse valada olevatki väiklust ja tühjust, mida märkan nüüd, korjusena, mitte esimest korda.

Juba valla vaestemajas santide riidu ja sõimu kuulates mõistsin, et ka mina kogu eluaeg muud pole olnud kui ainult mingisugune mõnav vallasant, keda tuttavad ei salli ja kelle vastu võõrastel puudub huvi. Heitled ja pured raasukese leiva pärast, kuni viimane raasuke enam kurgust alla ei lähe; tüütad teisi ja teised tüütavad sind, kuni hinges pole enam armunatukest, vaimus suuruse kübetki, aga ometi usud oma teoste kaudu igavest elu ja ei mõtle kunagi selle peale, et igavik kõnnib kui Jeesus Kristus mõne kunstniku kujutatuna, kõnnib ja läheb sinu lähedalt mööda, puutubki sind oma mantliga, milles on pisut talupoega, pisut karjast, pisut prohvetit ja nukrat tarka, nagu oleks tema see, kes ilma loonud.

Seal, vaestemajas, vallasandina mõtlin mõnikord, et hakkan uut elu, et hakkan elu uuesti otsast peale, et võtan veel kord kepi jalge vahele ja kihutan temaga ratsa kas või ilma otsa ja tulen tagasi kui uus mees, kel tsipake igavikku pilgus ja kõnnakus. Aga kui selleks katset tegin, hakkasid kõik vallasandid naerma, ilma et ükski oleks aru saanud, et tahan oma elu uuesti alata, ja järelvaataja pidas mind silmas kui vanainimest, kel pole peas

enam harilikku korda. Nii ma suringi, surin sellena, nagu ma elanud, ja siis toodi mind siia ning pandi mulle auvahid ümber".

Tänini oli kõneleja ebamääraselt kõrgete võlvide alla vahtinud, nüüd muutsid ta silmad äkki vaatesihi, vähemalt tabas tema teise silma pilk kinnist ust, kus taga mina istusin, nagu aimaks ta minu siinolu. Tõmbasin nõksatades oma pea tagasi ja ei söandanud enne silma võtmeaugule lähendada, kui sõnavool veel suurema hooga edasi läks.

„Uskuge, see on esimene edevus, esimene kõlvatus, mis minuga sünnib mitte minu oma süü läbi. Elades patustasin iseenese vastu, korjusena kannatan teiste patutegude pärast. Kas ei läinud ma oma elu eelõhtul õigesse paika lootes, et minuga sünnib minu väärtust mööda? Milleks tõite mu siia? Milleks need auvahid? Olen ma siis tõesti halvem kui mõni kingsepp või rätsepp, kes tegi tööd oma palehigis, pettis pisut, valetas pisut ja kooris pisut oma kaasinimest? Kas pole mul õigus rahulikult surra ja maamulda minna, nagu igal teisel korralikul inimesel, kel olid omad nõrkused?

Juba vaestemajas elades armastasin rahu ja juba siis mõnulesin mõeldes, et surm toob päris rahu. Oleksite mulle ometi siis auvahid ümber pannud, kui olin veel noor ja kui kõditas mu meeletut auahnust iga avalik tähelpaneku-põrmuke! Liialdamata võin teile kinnitada: juba ainult teie auvahtide pärast oleksin siis heal meelel puusärki heitnud ja enda lask-

nud maha matta, oleksin salanud kõik oma teosed, kui aga oleksin võinud üle elada seda, millega mind raugana ja väsinuna surres tüütate. Te oleksite pidanud mind siis matma, kui elas veel mu naine ja kiigutas põlvil me pojukest, nemad ehk oleksid sellest pisutki rõõmu tunnud, sest nemad armastasid kõike vaadelda, millel on pidulik ja pühalik ilme. Aga teie jäite hiljaks, harilikult jääte ikka pisut hiljaks, ja nüüd pole enam ühtegi, keda minu matus võiks rõõmustada, tõsiselt huvitadagi, maha arvatud vast N. valla vaestemaja riiakad sandid, kes siia ei pääse, sest mina ise olen vaid kõdunev korjus ja minu naine ning laps on juba ammugi surnud, ilma et mina ise oleksin suutnud või et teie oleksite tahtnud neid millegagi rõõmustada . . ."

Nägin, kuidas korjuse silmad niiskelt hiilgama lõid, kui ta oma naisest ja lapsest rääkides jätkas:

„Teie muidugi ei näinud mu poega, sest teil polnud tema vastu huvi, nagu polnud teil seda minugi vastu elusalt, aga mina armastasin teda ja tema peale panin kõik oma lootuse: tema pidi seda teostama, mis minu käes oli äpardanud, tema pidi seda lõpetama, täiuseni viima, millest mina rääkisin ainult aimamisi.

Aga kui mu naine elust väsinult köhima hakkas, kui ta hakkas läkastama, nagu tahaks ta kogu oma hinge ja südame korraga minu ette välja sülitada, siis kahvatusid kord korralt ikka rohkem ka poja kõhnad palekesed, kahvatusid seda kiiremini, mida härdamalt ema

neid õrnushiilil suudles. Kahvatusid naeratavad huulekesed, kahvatus kogu tillukene suu, mis hakkas veeretama juba esimesi sõnu, ja jäid järele ainult suured ja tõsised lapsesilmad, täis elutõtt ja naeratavat nukrust, nagu kõnniks neis igavik oma prohvetimantlis.

See oli esimene kord minu elus, kus aimasin, et on olemas igavik, et ta kõnnib mu ligi, et ta piirab mu olevust, piirab ja puutub mind oma prohvetimantliga. Veel selgemini tundsin seda siis, kui panin puusärgid, ühe suurema, teise väiksema, lühikese vaheaja järele kelgule ja vedasin surnuaiale.

Kui te ometi siis oleksite tulnud, kui te oleksite tulnud ühes auvahtide ja pärgadega ning oleksite võtnud need kaks puusärki ja maha viinud selle auga, mida tahate pakkuda nüüd minule, siis oleksin rõõmustanud ning sügavamaks tänutäheks oleksin vaikselt ja alistunult kannatanud teie praegust talitust.

Aga ei, teist ei olnud ühtegi seal, kogu ilm oli mulle nagu välja surnud, sest te kõik häbenesite mind tunda, vedasin ma ju kelguga puusärki. Te tundsite häbi minu pärast ja hoidusite arglikult kõrvale, kui kõndisin läbi tänavate, igaviku aimus rinnas.

Aga mida tahate siis nüüd? Ega ometi minu sugulasi rõõmustada? Asjata vaev, sest millegagi ei või teie nende rõõmu suuremaks teha kui ta on, said ju nemad minu surmaga autoriõiguste pärisomanikuks ja need õigused annavad küllalt põhjust rõõmustamiseks. Tänasest päevast peale peab iga koolilaps minu

teoseid tundma, kuigi ta neid ei mõista, igas viisakas majas peavad mu koguteosed raamaturiiulil seisma, kuigi neid keegi ei loe, iga raamatukogu saab ühe meie rahvuslikuma kirjaniku teoste ostmiseks haridusministeeriumilt riiklise abiraha, nii et autoriõiguste omanik on auväärt kodanik, kel pole vähematki tarvidust iseenda ega omaste matmisel riigi või valla abi järele.

Sellepärast jätame ka minu sugulased sellest matuse klimbimmist välja. Arvesse tuleks võtta ainult teid endid, kes te siin minu korjuse ümber seisate ja näod teete, nagu toimetaksite midagi püha ja pidulikku või nagu kannaksite praegusel silmapilgul tsipakenegi sellest igavikutundest oma hinges, mis valdas mind puusärke vedades. Aga tõest', tõest' mina ütlen teile, teie silmad on liig ergad ja teie suu rääkimiseks liig nobe ja arukas, kui et teie südames liiguksid igaviku mõtted. Teie meeled on kaugel minust ja mu matusest, sest teie mõtlete oma äri, oma teenistuse, oma armatsemise, oma himude peale. Teie tulete mu matusele kui teenistusse, kus maksetakse kroonupalka, teie täidate siin ühe oma tüütumaist kohusist või te tulete siia kui parajasse paika, kus vastastikku üksteise ees võite edvistada oma kübarate, sabakuubede või lakk-kingega ning seda veel kroonu kulul. Te teete näo, nagu oleks teil huvi kirjanduse ja kunsti vastu, aga ometi tulete ainult selleks, et üksteisele õnne soovida selle surma puhul, kes oli ja on teile vastik, paremal korral ainult

ükskõikne oma kehalises olemuses, sest tema oli teist vaesem ja räpasem. Ärge loovige ka sõnade või tegudega minu isiku sisemuse poole, mis on väljendust leidnud mu teostes kas meelega või kogemata, teadlikult või ebateadlikult, tahtes või koguni mu tahtmise vastu, sest mis võiks teil sellega asja olla, kui teil on alles sabad taga, ühel pikem, teisel lühem, aga igaühel oma kenake saba . . ."

Nende sõnade juures käis erev kahin läbi kogu saali, sest igaüks püüdis oma ligemist sellest küljest vaadata, kust võiks ehk seda kehaosa või liiget leida, millest kõneleja nii tõsisel ja asjalikul toonil oli rääkinud, nagu poleks siin koguni mitte püütud ennatut nalja heita, vaid ainult konstateerida kõige harilikumat tõsiasja.

Ka minu silm ei suutnud uudishimule vastu panna, unustas korjuse ja vilksas publikumi ridadesse, kuna vaba käsi loomusunniliselt iseenda kuue alt midagi kobavalt otsima tõttas. Minu üllatus oli suurem kui kunagi aimata oleksin võinud: igal vähegi ägedamal või ärevamal liigutusel, mis pani lehvima meestel fraki taguhõlmad ja daamide toredad kleidid, paljastades üht või teist meeliliigutavat kenadust, välgatas siin ja seal kena sabake, mis nähtavasti kuigi riivavalt ei seganud üldist kogumuljet. Minugi esialgne imestus kahanes sellepärast peagi, liiatigi veel kui ma hoolsal silmitsemisel ka haridusministeeriumi asemiku fraki all tabasin välgatamas helepruuni sabajuppi.

Uudishimuliselt tõttasin kunstnikkude, kirjanikkude, heliloojate ja näitlejate keskliidu edustajat Kogerit otsima, et ka teda sabakultuuri vaatepunktist pisut tähele panna, kuid kahjuks ei leidnud ma teda enam tema endiselt paigalt korjuse jalutsist ja nõnda pidin palja uudishimuga rahulduma, sest hiljem, kui vaatlemine võimalik oleks olnud, olin juba oma uudishimu unustanud. Ühes Kogeriga pääsis ka neiu Puuro minu tüütust silmitsemisest, sest ka tema oli teiselt poolt puusärki kadunud, ilma et oleksin tähele pannud, millal või kuhu.

„Nõnda võiks ainuke vähegi mõõduandev põhjus teie siinolemiseks seletuda kui puhas rõõm", jätkas korjus rahuliku asjalikkusega, „millest kõige suurem osa langeb minu sugulaste südamesse, ja see rõõm on ainuke, mis mind selles matusejandis pisutki lohutab. Palju raskem oleks siin elava korjusena istuda, kui näeks, et ümber seisavad nukrad näod, nutust punetavad silmad, rasked südamed ja kui teaks, et ilm tunneb enda sinu kaduga vaesemana, tühjemana. Aga et midagi sellesarnast pole olemas, siis rõõmustan puhtast südamest ühes teiega, mu auväärt edustajad, asemikud ja sugulased, rõõmustan, et kuigi korjusena, ometi olen võinud rõõmsa silmapilgu valmistada kenakesele hulgakesele, kes saadab mind mu viimsel teekonnal.

Rõõmu mõttes on koguni parem, et matusele pole kutsutud ega lastud N. valla vaestemaja sante, kellega ühes elasin ja kelle keskel

suringi, sest nende seas oleks vähemalt üks olnud, kes üldise meeleolu lahkhelina oleks südamest kurvastanud minu korjuse juures: ta oleks kurvastanud kibedas kahetsuses, miks mina enne surin kui tema. Teil ei võiks kellelgi niisugustki kurbuse põhjust olla ja nõnda suren kui tõsine vallasant: ükski ei kurvasta, ükski ei nuta, üle valla aina kergendav tundmus.

Vannutan teid igaviku nimel, kui teie seas peaks ehk ometi mõni leiduma, kel sulab pisaraisse sõna või kellele on minu korjus kurvaks meeletuletuseks, siis mingu see ära, mingu jalamaid, sest seda nõuab lihtne seltskondlik viisakus. Pealegi, kogu mu elu oli lahkheli paleuse ja saavutuse, tahtmise ja täitmise, mõtte ja teo, maise ja ebamaise mina vahel, sellepärast tahaksin vähemalt korjusenagi maitsta hingede kokkukõla".

Viimased sõnad rääkis ta päris lapselikul ja südamlikul toonil, nagu oleks ta mõni vana preester, kes jagab jumala nimel pattude andeksandmist.

Ta peatas pisut, pistis käe tasku, võttis kella välja, vaatas seda tähelpanelikult, nagu mõtleks ta millegi üle järele, ja ütles siis magusalt haigutades:

„Aeg on käes! Ootan neitsilikku."

Ja ta laskis silmad saalis võlvide all ringi käia, nagu otsiks ta sealt oodatavat.

Algas liikumine, erutus, ärevus, mida mina kui hingeline baromeeter tundlikult endasse vastu võtsin. Aimasin kõige selle põhjust: neiu Puuro oli kadunud ja kõik otsisid teda,

sest korjus oli veel paar korda lausunud oma enne öeldud sõnu: „Ootan neitsilikku“. Jooksmine, tõttamine ja otsimine kestis tükikene aega, nii et haridusministeeriumi asemik tarviliseks arvas korjuse poole pöörata ja teda paari lohutava sõnaga rahustada, kuid ta tegi seda nii tasa ja saladuslikult, et minu kõrv mitte ainustki häälikut kinni ei püüdnud.

Võimalik ka, et minu mittekuulmise põhjuseks oli hoopis teine asjaolu, nimelt: neiu Puurot otsides kordasid kõik tema ristinime, nii et minu kuulmeisse midagi muud ei mahtunud kui aga võib olla sadandeilt ja tuhandeilt huulilt helisev Raina. Viimaks näis mulle, nagu häälitseksid seda nime jämedad kivisambad ja võlvidki, kuhu poole korjus oma pilgu oli tõstnud, kogu õhk helises sellest nimest, kuni korjuse suugi liikuma hakkas, nagu kordaksid ka tema veretud huuled seda ainukest sõna. Olin vaatlemise unustanud, olin silmad sulenud, olin otsaesise vastu ukse voodrit toetanud, sest ma ei tahtnud enam midagi näha, vaid ainult kuulata, nii väga helises õhk teisel pool ust avaras saalis selle nimest, kelle aetuna istusin praegu siin ukse taga. Ma ei liigahtanud enne, kui saali asus salapärane vaikus, siis seadsin jälle silma võtmeaugule, ehk küll käsi valutas ja kaelasooned kangeks olid läinud.

Vahe peal oli herra Koger oma paigale korjuse jalutsisse tagasi ilmunud, rahvamurdu oli jällegi aupärane tänav tekkinud ja seda mööda tuli üksipäini kõndides see, kelle nimi oli helisenud korjusegi suus, tuli ihuüksi, tuli

kui noor naisjumal, kelle liikmeis voolavad igaviku mahlad, tuli ja jäi korjuse ette teisele poole puusärki seisma. Sel hetkel ei näinud mu pingutusest kustuv silm midagi muud kui aga ainult teda, oli ta ju praegu ilusam kui kunagi enne, oli ta ju niisugune, et aimasin, nagu poleks ma teda varem kunagi näinudki. Ah, mis oli temaga sündinud, mis oli temast saanud, mis imevägi oli temast läbi voolanud, mis nõiajooki oli ta maitsnud, et ta seisis äkki niisugusena nagu ta seisis?!

„Ma ootan, mu laps“, lausus korjus nagu palvetades, kui valge neiu tema ees seisis, silmad häbelikult maas, nagu oleks sealt endine võidurõõm, endine trotsiv upsakus jäljetult kustunud.

Jälle valdas kogu saali meeletu põnevus, mis hakkas ka minusse, ehk ma küll aru ei saanud, mis pidi sündima või mida oodati. Ja kui korjuse ees seisev neiu endiselt häbelikul pilgul põrandale vahtis, hakati teda julgustama ja sundima, kuni jällegi kostis nagu estekski:

„Mis sündima peab, see sündigu.“

Nüüd tahtsin maksku mis maksab kõik näha, kõik tähele panna, et ehk ometi viimaks mõistaksin, mis mu silme ees sünnib, aga kahjuks ei sündinud midagi iseäralikku, kordus ainult endine: neiu Puuro sai viimaks oma häbelikkusest võitu ning läks ja suudles kõigi ees korjust, kes istus nüüd elavana, seisis veel natukene aega selle ees ja põgenes siis kiirelt teiste selja taha sammaste varju, kuhu olid

põgenenud kõik teisedki noored, kes suudlesid korjust alguses enne teda.

„Aeg on käes! Ootan neitsilikku!“ häälitses korjus ja ma nägin, kuidas kogu saal muutus ühiseks kabuhirmuks, kel on kohkunud silmad ees ja taga, kel on tardunud silmad ümberringi.

Ainult kunstnikkude, kirjanikkude, heliloojate ja näitlejate keskliidu asemiku herra Kogeri näoilmes avaldus joovastav rõõm, maitsev mõnulemine, iseteadev rahulemine, nagu oleks tema ainukene, kellel pole millestki aimu, tuli ta ju alles praegusel silmapilgul Veenuselt maakerale.

Kunagi pole ühegi inimese nägu nii rusuvalt minu peale mõjunud kui Kogeri muhelus oma kesk seda õudset paanikat, mis aina näis kasvavat, sest korjus kordas aegajalt ikka nõudlikumalt ja tungivamalt:

„Ootan neitsilikku!“

Püüti teda paluda, püüti seletada, kästi pisutki oodata, kannatada, kuni küsimus loomuliku lahenduse leiab, aga ei olnud elavate sõnul mõju korjuse kuulmeis, liiatigi kus rumalamgi kui inimene aru võis saada, et kõik on aru kaotanud, kel teda kaotada oli.

Kui hiljuti ette olin võtnud maksku mis maksab kõike tähele panna, siis pidin sellest varsti loobuma, sest saal muutus äkki ühiseks ürgseguks, kus on kisa ja kära, jalgega siblimine ja kätega vehklemine, ilma et keegi teaks, mis ta õieti mõtleb või tahab. Imes-

tasin, kuidas nad küll puusärki ühes korjusega ümber ei lükanud.

Ei tea, kui kaua see oleks kestnud või millega see oleks lõppenud, kui mitte korrapidajad vahele poleks seganud. Kust nad tulid või kes nad kutsus, see jäi mulle teadmatuks, nägin ainult, kuidas nad läbi rahvamurru puusärgi lähedusse ilmusid peaaegu samasuguses reas, nagu olid tulnud esteks need, kes püüdsid oma suudlusega elustada korjust. Välimuselt tuletasid nad meele peeneid peiupoisse, kel must sabakuub seljas ja õla küljes pikk valge lint, mis aina lehvib ja lehvib, nagu mõni pidulik lipp parajas tuules.

Meeletult märatseva rahva ja korjuse vahele asudes pööras peakorrapidaja mingisuguse küsimisega inimeste poole nõudes nähtavasti aru ja seletust sündmuse kohta. Selle peale lasti kõigi käed kui püssist üles võlvide poole ja sadanded suud karjusid läbisegi midagi, aga et karjujaid palju oli ja et igal suul olid omad sõnad, siis ei võinud mina kellegi sõnust aru saada. Alles pika aja peale näis peakordnik asja sisu taipavat ning üldisel põnevusel lähenes ta puusärgile, kus ta korjuselt küsis:

„Miks te istute?"

„Ootan neitsilikku", kõlas vastus, nagu oleks vastaja kõik muud sõnad unustanud.

„Siis peate küll kaua ootama."

„Ootan."

„Aga homme on ju teie matus."

„Peate matused edasi lükkama."

„See pole võimalik. Riik on matusekulud assigneerind, käsud on antud, korraldused on tehtud, homme hommikul tuleb erarong matuselistega pealinnast kohalikku raudteejaama, koolides on see päev leinapäevaks kuulutatud udupiltide ja muude asjakohaste ettekannetega, kuidas oleks siis võimalik matuseid edasi lükata."

„Siis matke mind elavalt."

„Teie armastate naljatada."

„Olen nõutu, sellepärast."

„Mina ka," vastas peakordnik otsekoheselt, millest märkasin, et ta korjusega kui oma hea tuttavaga räägib. Aga kui ta natukese mõtlemise järele uuesti korjuse poole pöördus, siis kuuldus hääletoonis juba võim.

„Mis te vigurdate?" ütles ta halvakspanevalt.

„Ootan", vastas korjus, nagu varemgi, ükskõikselt.

„Te olete ju surnud."

„Siis matke mind maha."

„Heitke pikali!"

See kõlas juba kindla käsuna, mis vasturääkimist ei salli, kuid korjuse peale ei avaldanud ta nähtavasti vähematki mõju, sest tema vastas endise osavõtmatusega:

„Ootan neitsilikku."

Nüüd sündis midagi, mida ei mina ega ka saalisolijad arvatavasti ei oodanud, sest muidu poleks sel sündmusel niisuguseid tagajärgi olnud ei minu ega teiste inimeste tegude peale: peakordnik andis oma abilistele salaja märku, ja enne kui keegi midagi oleks tead-

nud aimata, lehvisid õhus mitmedkümned valged kahisevad lindid, nii et minu silm üürikeseks peale nende enam midagi ei seletanud. Kostis naiste meeletu kiilumine ja meeste maruline möirgamine, mis peaks nagu kedagi ässitama, kihutama, julgustama. Ja äkki nägin, et korjus kargas puusärgis püsti, sirutas oma lõdvad, kondised käed ülespoole ja ütles üsna rahulikult, hoiataval toonil:

„Pidage, meeletud, te tahate korjuse kallal vägivalda tarvitada."

Alles nüüd märkasin, et kogu kordnikesumm oli puusärgi ümber kobaras koos, kõigil otsustav näoilme, käed valmis raudseks haaramiseks, ja ma aimasin, mis tähendas peakordniku salajane märguanne: ta tahtis lasta korjuse pikali panna ja puusärgi kaane kinni kruvida, aga korjus oli püstikargamisega kogu kavatsuse nurja ajanud, sest keegi nähtavasti polnud selleks ette valmistatud, et tema, kes ta tänini nii korraliku kodanikuna oli istunud, niisuguse tembuga võiks toime saada.

Korjuse sõnad mõjusid: vaikis naiste kiilumine ja meeste ässitav möirgamine ning korrapidajad seisid naelutatuina oma paigal, nii et ei lehvinud ainustki valget linti.

„Veel üks samm," jätkas korjus endisel toonil, „ja ma põgenen."

Kõik mõistsid nähtavasti, et asi võib traagilise pöörde omandada, sest korjuse näoilmest võis järeldada, et ta vaevalt tühje sõnu räägib, nagu seda teevad sagedasti elavad. Korrapidajad taganesid puusärgist eemale ja nende käsu-

taja püüdis uuesti rahulikke läbirääkimisi jätkata, öeldes sõbralikult:

„Kas teile tõesti lõbu valmistab elavatega jännata."

„Seda mitte," vastas korjus niisama sõbralikult, aga ta jäi seisma, nagu kardaks ta ikka veel kallalekippumisi.

Kõigi silmad rippusid tema laiapihalise kõrge kuju küljes, mida kattis helevalge ilusais voltides langev rüüd, nii et mulle tahtmata meele tuli piibliloo jutustus, kuidas sõdurid kord lunastajat ehtisid valge mantliga, kui nad mõtlesid teda naerda. Praegu ei naernud keegi, ei mõelnudki naerda, sest silmapilk oli liig tõsine ja ärev, ja kui korjus uuesti oma suu avas rääkimiseks, nagu kuulutaks ta mõnda uut armuõpetust, kuulas kogu saal hinge kinni pidades.

„Igal asjal on oma kord ja seadused," ütles ta. „On teist keegi surnud olnud, või on teist keegi praegu surnud? Ei? On teist keegi vangikojas istunud, või istub ta praegu seal? Ka ei? Kahju, väga kahju, sest nõnda mõistate vaevalt mind, kui ütlen: kes igavikku läinud, need ei tunne aega, või nad tunnevad teda kui kitsast pimedat kambrit, kui hauakoobast, kui puusärki, millele kaan peale kruvitud. Aga kui igavikust läbi kõnnib neitsilik, siis sünnib aeg, sünnib kui õrn lilleke, mis õilmitseb ja lõhnab oodates noppijat. Mina olen niisugune lilleke, aga kus on see, kes mind nopiks, kus on see, kes mind armastab, armastus avab mulle igaviku uuesti, kuni tõuseb uus lõhnav aeglilleke.

Ootan neitsilikku!"
„Meil ei ole," vastas haridusministeeriumi asemik vabandavalt. „Oli preili Puuro, aga enam ei ole, nägid isegi, ta jooksis häbelikult kivipostide taha, mis kannavad neid võlve."
Korjus naeratas ja vaatas peakordniku poole.
„Miks te naerate?" küsis see.
„Teie ei seisa oma kutse kõrgusel," vastas korjus.
„Kuidas nii?"
„Teie tahate siin majas korda pidada, aga ei tea, mis siin sünnib."
Ootasin mingisuguseid paljastusi, mis oleksid võinud seletada herra Kogeri muhelevat näoilmet ja neiu Puuro häbelikku põgenemist korjuse eest, kuid hoop tuli sealt, kust ma teda kõige vähem oletasin, sest korjus jätkas:
„Ütelge mulle näiteks: kes on seal toas?"
Ta näitas näpuga ukse pihta, mille taga mina istusin, ma arvan, ta näitas näpuga võtmeaugu pihta, mis läbi mina piilusin, ei, ta sihtis näpuga mulle otse silma sisse ja nagu pikk jääpurikas pisteti mulle südamesse, kus sulades ta külmajudinad üle kogu mu keha laiali saatis.
Kõigi silmad pöördusid minu ukse poole ja vahtisid nii aineti ning imestanult, nagu oleksid nad alles nüüd teda esimest korda tähele pannud.
„Seal toas istub see, kes mind armastab: seal toas istub neitsilik," ütles korjus rahulikult ja selgelt, nii et seda kõik pidid kuulma,

sest kõigi silmi ilmus äkki õnnelik helk ja nende kehad tegid mingisuguse ebamäärase liigutuse, mis laskis oletada, et nad esimesel parajal silmapilgul ukse kallale tormavad, selle, kui vaja, kas või sisse murravad ja loodetud neitsiliku korjuse juure viivad igavikusuudluseks. Aga enne kui ükski jõudis paigast liikuda, täiendas korjus oma ütlust nõnda:

„Seal toas istub neitsilik ja hoiab surma süles. Nagu armastaja naine istub surm tema põlvil ja kes surma lähedust ihkab, see mingu sinna ja toogu neitsilik".

Nüüd seisid kõik paigal ja ühelgi polnud enam himu minu toale läheneda, nii et korjus sundivalt pidi ütlema:

„Ma ootan. Homme tahate mind matta".

Aga ükski ei liikunud, nagu ei tahaks teda enam keegi matta. Kõigi silmis värises kasvav hirm, nagu oleksin mina siin toas see õudne kodanik, kelle pärast on koolides homme püha ja raudteel erarong, mitte aga korjus, kes seisis puusärgis püsti.

„Olen tüdind aeglillest, ihkan igavikku. Ei too teised neitsilikku, toon ise", ütles korjus, ja kogu saalist kostis salapärane sosin vastuseks:

„Too ise, too ise, mine surma lähedusse".

Ja korjus astus sõnalausumata puusärgist põrandale ning pikana ja valgena, nagu ta oli, hakkas ta aeglasel sammul minu uksele lähenema, pilk otse võtmeaugus, mingisugune igatsev ja küsiv pilk.

Tundsin, kuidas mu keha külmavärinais

lõdisema lõi, nii et hambad suus lõgisesid; tundsin, et ma siia ukse alla enam ei suuda istuma jääda, vaid kuhugi mujale pean minema; tundsin, et meeletus oleks veel midagi teha või midagi mõtelda, aga ometi ajasin enda suure vaevaga toolilt üles ja läksin, istusin laua ääre oma endisele paigale, nagu oleksin siin kõige eest varjatud, mis nüüd pidi tulema.

Vaevalt sain enda mõnusalt toolile asetada ja näo teha, nagu magaksin ega ole kogu aeg ennast siit liigutanud, ammugi mitte läbi võtmeaugu piilumas käinud, kui juba ukselt tasane koputamine kostis, mida aga mina nagu kuuldavakski ei võtnud. Las' koputab, mõtlesin, las' lööb või ukse sisse, aga mina avama ei lähe, korjustele olgu minu toauksed suletud.

Koputamine aina kasvas, aina valjenes, aga imelikul viisil hakkas mu hirm ometi kahanema. Küll mõtlesin veel, et hea oleks, kui nüüd meelemärkuse kaotaksin, nagu tookord sõjaväelaatsaretis, kui nägin niipalju värsket, auravat verd, aga see kõik oli ainult mõte, mis ei tekitanud enam ergukavas vapustavaid tundmusi ega toonud enneolematuid elamusi, sest üleelatud hirm oli mu nähtavasti sedavõrd küpsetanud, et ma koguni siis poleks aru kaotanud, kui tõepoolest oleksin oma põlvilt leidnud surma kui armastava naise.

Valjenev müra ukse taga läks tüütavaks. Minu pärast oleks võinud kas Vanakamara korjus või ükskõik kes sisse tungida ja minuga teha mis süda iiales kutsub, ainult kui mu

rahu poleks rikutud ja kui aega oleks antud pisutki puhata ja hellitada oma kätt, mis valutas uksele toetamisest. Aga ei, rahu oli see kord möödas, pidi tegutsema ja kõike jõudu kokku võttes püüdsin toolilt tõusta, et minna ust avama, kuid selle asemel hüüdsin ei tea miks segasel häälel: „Sisse“, nagu võiks see midagi aidata, kui uks on lukus. Aga näe imet, ometi aitas: uks läks lahti ja kui nagu aupakkumiseks püsti tahtsin tõusta, siis olid mu jalad sedavõrd vajunud ja surnud, et ma tahes või tahtmata toolile tagasi langesin kuuldes järgmisi sõnu:

„Vabandage, herra Kaljo, aga kell saab juba kolm“.

Ajasin silmad pärani ja ei vastanud kohe, vaid alles natukese aja pärast, nagu oleks mul millegi üle järele mõelda:

„Tean... mu jalad on surnud... tulen kohe“.

Auvaht läks. Varsti järgnesin temale ka mina ja täitsin oma kohuse, mille seltskonna usaldus mulle peale pannud: lasksin kümme vahtipidavat noortmeest magama ja seadsin teise kümne esimese asemele — neli kummalegi küljele, üks peatsi, teine jalutsi.

Nähtavasti olin eila end pisut külmetanud, sest keha kippus võdisema ja pähe tõusis imelik udune ilme, nagu olin seda tähele pannud palavikuga. Hommikul oli mul harilikust tugevam köhahoog ja juhuslikult oma röga silmitsedes nägin selles vaevalt märgatavaid verekiukesi, mille peale ma suuremat tähel-

panu ei saanud pöörata, liiatigi et mul juba varemalt midagi selletaolist oli olnud ja niisama kadunud, nagu tulnudki. Saan ma kord linna tagasi, mõtlesin, siis mõni päev vaikist lamamist ning kõik on jälle harilikus korras, ainult tänane päev tegi mulle pisut muret, sest ilm oli endiselt niiske ja kuigi sadu oli üle jäänud, siis oli tuul selle eest valjemaks ja vingemaks muutunud.

Mõtlemiseks polnud täna palju aega, sest kohused kutsusid ja salli hoolikamalt ümber kaela mässides, nii et ta kogu mu suud õhurõskuse vastu oleks võinud kaitsta, korraldasin kõik, nagu määratud, nii et kui matuselised tulid, võisin neid vastu võtta täieliku piduperemehena.

Mitte palju pole minu elus nii tegurõõmsaid silmapilke olnud, kui see ilmaliselt vastik ja tume sügishommik selles mahajäetud ja õudses lossis. Mingisugune seletamatu õrnus ja hellus tõusis mul selle vallasandi korjuse vastugi ja kõik, mis ma tema pärast tegin, tegin puhtast südamest ja liigutatud hingest, nagu oleks ta mulle mõni lähedane ja millegagi sugulane isik. Sidusin nende matustega isegi ei tea mis imelikke lootusi, nagu peaks mul siit mingisugune uus elujärk algama. Oli selle põhjuseks öine erutav nägemus või mõni muu alateadlik elamus, selle peale ei julgeks ma kuidagi vastata, aga õnnelik ärevus jätkus ka matusehommikul ja põnevusega ootasin peijeliste tulekut.

Tulid kõik, kes tulema pidid, tulid needki,

keda oodata ei teadnud, tulid lähedalt ja kaugelt, tulid jalgsi, tuliste hobuste ja autodega, tuues pärgi ja elavaid lillesid, nii et kogu pühalik talitus tõotas saada suurepäraseks austavalduseks lugupeetud kirjanikule, aga mina ootasin ikka veel, ootasin seda suurema põnevusega, mida rohkem tulijaid saabus, nagu piinaks mind mõni õudne ja kurjakuulutav uudishimu, kui palju neid õige tuleb ja kes tuleb küll viimaseks.

Jah, kes tuleb viimasena!?

Aga viimast ei tulnudki, sest Puurode perekonda oli minu elamusrikkal valveööl tabanud ootamatu ja uskumatu lein, mida mina kui muinasjuttu kuulasin: tütar Raina oli ühes kirjanik-kunstniku Kogeriga isamajast põgenenud.

Oleks see sõnum mind mõnel vähem tähtsal silmapilgul tabanud, siis oleks tema mõju minu peale kahtlemata palju sügavam olnud, aga nüüd oli ta ainult üksik sündmus sel elamustest nii rikkal matusel. Ainuke, mis ma vast selle sõnumi tõttu endas tähele panin, oli suurenev hellus, peaaegu pühalik härdus maetava korjuse vastu, mispärast tema ümber talitama hakkasin, nagu oleks ta mu oma vend, veel enam, nagu lamaksin ise korjusena selles puusärgis, ning kui me teda lossisaali võlvide alt välja kandsime, olin vististi mina ainuke, kes pisaraid ei saanud tagasi suruda, nagu tunneksin oma läheduses midagi selle igavikumantli sarnast, mis puutuvat ajuti mõne õnneliku hinge.

See on kõik, mis endas tähele panin, kui mitte arvesse võtta tühist juhuslikku unustust, mis on nii loomulikult seletatav minu sellepäevaste vastutusrikaste kohustega ja mida märkasin alles siis, kui olime metsa vahelt välja jõudnud lagedale maanteele, kus vingus lõikav tuul, uhtudes kogu surnuvoori. niisuguse kurjuse ja vihaga, nagu ei tahaks ta mitte ainult liha, vaid ka luid ja üdi läbi pureda: suure ähmiga olin oma salli väikesesse tuppa lauale jätnud, sinnasamasse, kus ma öösel une peletuseks sõbralt laenatud Prantsuse romaani lugesin.

Viiul.

Meid oli kenake summ moodsa seltskonna liikmeid exkulleri Ravatänava juures pühitsemas tema uue korteri sisseõnnistamist söömingu ja joominguga, mängu ja tantsuga ning kristliku palvega püha Luteruse usu kommete järele, milleks oli saabunud auväärt vaimulik. Küll oli Ravatänav tahtnud kutsuda veel õigeuskliku või apostliku vaimuliku, et ka see oma usu kommete järele tema uut eluaset pühitseks (Ravatänav oli nimelt kauemat aega Venes viibides harjunud armastama õnnistatud vee riputamist, mis andis teatud täielikkuse tundmuse), aga naine arvas selle üleliigseks, arvas, et aitab ühegi vaimuliku lugemisest ja laulmisest seltskonnapäraseks sissejuhatuseks vastutusrikkast riigiteenistusest eraellu asudes ja sellepärast luges ja lauliski ainult õndsa Luteruse usu vaimulik, jättes õnnistatud vett riputamata. Kuid veel hiljem avaldanud Ravatänav kusagil laulukohvikus kahetsust, et oli pidanud naisele järele andma vaimulikkude kutsumises, sest tema arvates võidaks vaevalt ülevamat silmapilku oletada, kui oleks võinud olla kutsutud külaliste läbi ruumide kõndimine vaimulikuga eesotsas, kes oleks riputanud pü-

hitsetud vett toredatele vaipadele, ajaloolisele mööblile ja portselaanile, raskele hõbedale, kuulsatele maalidele ja igasugusele otsitud tühja-tühjale, mis vedeles hulgana kohasel ja kohatul paigal mööda avaraid ruume. Minu ja vististi nii mitmegi teise selleõhtuse külalise arvamise järele polnud Ravatänava kahetsusel kuigi põhjendatud õigustust, sest oma piduperemeheliku lahkusega tegi ta õigeuskliku vaimuliku puudumise kõigiti heaks. Mitte ainult et ta oleks meid mööda oma toredaid ruume iseenda ja teiste lõbuks ümber talutanud, vaid ta kutsus meid imestama iga mööblitükki, iga vaipa, maali või iluasja paludes igaüht meist oma käega katsuda imesteldava imelist pehmust, kergust, raskust või mõnda muud eriomadust, mis laskis aimata, miks need asjad kõik nii päratumaid summe olid maksnud. Igal asjal oli oma algupära, oma ajalugu, oma traditsioonide ilm, mida lahke piduperemees ei väsinud ega väsinud seletamast ning kordamast, kui seda kuidagi vaja oli. Kõlasid suured ja kuulsad ajaloolised nimed, sest iga vähemgi asjake kuuldus seotuna mingisuguse suure sündmuse või isikuga. Ravatänav ise, näiteks, tarvitas söögilaual ainult neid riistu ja asju, mida olid puutunud isikud, kel osa Romaanovi soo verest — nõnda selgus tema lahkeist seletusist õhtusöögi vältusel. Aga ka oma külalisi austas ta täna õhtul ainult suursuguste söögiriistadega. Minule, näiteks, juhtus taldrik, millelt püha Raspuutin loomuliku kahvliga keisri juuresolekul kord küpsist oli

söönud. Seda üllatavat uudist kuuldes ei saanud ma kuidagi hoiduda ainetise pilguga oma taldrikule vahtimast, nagu peaksin sealt öeldud sõnule tõestust otsima. Minu pilk oli sedavõrd kestev, et mitte ainult minu lauanaabrid seda tähele ei pannud, vaid et ta ka piduperemehele endale silma torkas, provotseerides tema huulilt järgmisi naljatavaid sõnu:

„Herra studioosus, kas otsite taldrikult isa Raspuutini sõrmejälgi, et nii üksisilmi vahite?"

Piduperemehe nali tundus' õnnestununa, sest vastuseks kõlas üldine naer, kuna kõigi silmad minu poole pöördusid, nagu oodataks mu vastust.

Kuid mina jäin vastuse võlgu, jäin võlgu esimest korda pärast värvide omandamist, mis pidid olema muu seas ka sõnakuse tunnistuseks. Muidu olin vastuses ikka leidlik ja minu sõnaosavust ei imetlenud mitte ainult „rebased" ja noored neiud, kelle juures mul harilikult suur menu. Oleksin ma ometi teistega kaasagi naernud, siis poleks ma endast nii armetut muljet naerjaisse jätnud kui nüüd, kus ma õige vastuse puudusel endiselt oma kuulust taldrikut ainetisel pilgul sirvisin, nagu häbeneksin silmi tõsta tänases hiilgavas seltskonnas.

Hiljem, tagant järele, pidin endale tunnustama, et mul sel õhtul tõepoolest pisut piinlik hakkas ja sellest see minu ebaleidlikkus ja kohmakus vastuseandmises oleneski. Tundsin enda tühisena ümbritsevas toreduses, liiatigi kui kuulsin, et mitte ainult meie tänane piduperemees pole suurte ajalooliste asjade harras-

taja, vaid et pea kõigil külalistel on kaasas või kodus mõni haruldane asi või asjake, mis tunnistab, et nemad on suurele ajaloosilmapilgule tegelikult kaasa elanud. Mina olin ainuüksi neist saatuse sohilapsist, kel puudus osasaamine ajaloost ja kes selle tõttu nähtavasti ka ajalugu ei loo ega temale midagi ei anna. Mind valdas äkki tundmus, nagu oleks minu elu asjatu ja nagu ei võiks ma enam midagi suuremat korda saata, kui oli minu hiljutine värvide omandamine. Sellest isikliku tühjuse tundest ja viletsusest oleneski nähtavasti kõik muu, mis minuga sel õhtul sündis, vastasel korral ei oskaks ma olnule mingit seletust leida.

Algasin pärast seltskondlikku äpardust seega, et pisut rohkem jõin kui olin kavatsenud. Iseendast polnud sellel suuremat tähendust, sest täna jõid nähtavasti kõik veidi rohkem kui olid kavatsenud. Arvan seda muu seas sellepärast, et naisterahvadki hakkasid oma ajaloolisist ilu- ja ehteasjust ikka elavamalt rääkima ja neid näitama isegi niisugusilt paigult, kuhu pilguheitmine paremas seltskonnas muidu peaks olema viisakuseta. Kui keegi naljatoonil selle peale tähelpanu juhtis, siis naerdi ainult ja kohe leidus daame, kes kelmikat nägu tehes oma uudishimulikud või kahtlevad naabrid kõrvaltuppa viisid, et seal mõnesuguste salapäraste monogrammide või kroonide olemasolu tõestamist jätkata ning pärast võidurõõmsal naeratusel endisele paigale tagasi ilmuda.

Pidulikku õhku tiinestas mingisugune seletamatu joobnustav fluiid, mis kiirgas ümbritsevaist asjust ja imbus inimestesse, vallates neid suursugustava vaimustusena. Sõnus ja liigutusis, pilkudes ja naeratusis väljenesid koosolijate olemuse intiimimad tunnused. Saadi mõnusaks ja koduseks, nagu ollakse seda ainult lähedaste keskel. Ka mina hakkasin kodunema unustades oma hiljutist tühist äpardust. Aga keelepaelad ei tahtnud mul siiski lõdveneda lõbusaks juteluseks, sest kõik, mis ma vahetevahel ütlesin, ei leidnud pea vähematki tähelpanu, nii tühistena tundusid minu sõnad teiste omadega võrreldes. Ometi ei lasknud ma seega oma tuju rikkuda, vaid jõudsin mõttega viimaks sinna maale, et arvasin kõige paremaks mitte muidu suud avada kui aga valitud roogade ja jookide maitsmiseks või tähelpanelikult heakskiitvaks naeruks.

Hiljem, kui jütt kaldus hüpnoosile ja sugestioonile, tekkis kuri kiusatus kaasa rääkida, aga see kadus peagi, sest ka neis küsimusis puudutati niisuguseid külgi, mis mind vaikimisele sundisid. Olin tänini hüpnoosi ja sugestiooni ikka oletanud elavate vahel, aga täna õhtul omandas mõiste hoopis laiemad piirid. Vististi oli see lahke piduperemees ise, kes tõstis küsimuse: kas ei oleks võimalik, et elavad hüpnotiseeriksid või sugereeriksid ka elutuid või vastuoksa, s. t. elutud hüpnotiseeriksid ja sugereeriksid elavaid.

Iseäranis huvitas tänast seltskonda küsimuse viimane pool, nagu jutelusest osavõtjate

arvust järeldama pidi. Toodi näiteid metsrahvaste keskelt, kus teatud ehe või hilp inimsööjagi teisiti seisma, liikuma ja talitama panevat. Mis on aga võimalik algelistes oludes ja tingimusis, kas ei peaks see palju laiemal määral tõestuma kõrgemal kultuurilisel tasapinnal, kas või näiteks meie moodsais ringkonnis. Leitigi, et ka kõige kultuurilisemas ümbruses inimene seda mööda oma olemuses ilmselt muutub, kuidas muutub tema kehakate, ehe. Maamatski hakkavat parketil teisiti liikuma kui põllupeenral või loomalaudas, teisist rohkem arenenuist rääkimata. On aga lugu tõesti nõnda, nagu tähendatud elunähtused tõendavad, siis poleks ju kuigi julge järeldada, et — tahad inimest harida ja arendada, kõrgemale tasapinnale tõsta ja kultiveerida, siis muretse asjade, muretse ümbruse eest, mis võiksid inimesse mõjuda süvendavalt, peenendavalt, suursugustavalt. Kui pole ükskõik, kas sa kartulit või kastanit, antonovkat või apelsiini sööd, siis pole niisama ükskõik, kas sa tarvitad laual savitaldrikuid, portselaani või rasket ajaloolist hõbedat, sest vastasel korral oleks arusaamata, milleks need rahvuslikud ja ebarahvuslikud muuseumid.

„Asi ise võib rämps olla ja sagedasti ongi ta rämps", seletas herra Ravatänav, kuna kõik aupaklikus vaikuses kuulasid, „aga see vaim ja hing, s. t. ajalugu, minevik, traditsioonid, mälestused, mis asjaga seotud, see maksab, see on väärtus, sest see kandub inimesest inimesse. Teised õpivad ja lähevad ülikooli ja

kuulavad professoreid, aga minul pole seda vaja, sest minul on asjad ja neis on koos kõik raamatukogud ning professorid. Veel enam: oma asjade keskel viibides piirab mind suursugusus, mis puudub raamatukogus ja millest mina ometi osa saan. Hiljuti olin alles põline talupoeg, aga nüüd olen põline mõisnik — von, parun, krahv, vürst, peaaegu kuningas või keiser, — olen seda mind ümbritsevate asjade vaimust ja hingest."

Piduperemees sattus vaimustusse, ja vaimustus on inimeses ikka teatud liialdus, seda olen tähele pannud. Täna aga tundus, et mu tähelpanek on eksitus, sest mitte ainult exkuller Ravatänav, vaid ka kõik teised, kes asjatundliku kainusega oskasid rääkida elavate hüpnoosist ja sugestioonist elutute kaudu, rääkisid ja talitasid tõepoolest nõnda, nagu oleksid nad üleöö tõusnud mõnesugusesse kõrgemasse seisusse. Seda tõendas kõige selgemini paari kõrgema võimukandja ülalpidu, kes olid lahkelt ilmunud korteri õnnistuspidule oma endise jooksupoisi juure, kuulates tema ja ta külaliste harutusi kui evangeeliumi. Ei või teisiti, kui pean otsekoheselt tunnistama: mul hakkas pisut õudne nende asjade keskel, mis küllastavad inimesi nii suursugustava vaimuga. Rahulikumaks muutusin alles siis, kui mul meele tuli, et ka mina ise midagi samataolist olen läbi elanud, ja alles nüüd mõistsin, kui hirmus saladuslik on elu oma sügavustes. Eks ei sündinud ka minuga värve omandades umbes seesama, mis Ravatänavaga tema varan-

duse keskel: tõusin iseenda kui ka teiste silmis äkki suure astme kõrgemale, ilma et sel silmapilgul oleksin osanud tõsiasjale loomulikku seletust leida. Alles nüüd avanes ta mulle herra Ravatänavat kuulates, kes rääkis asjade ajaloost, nende traditsioonest, minevikust, mis tingib nende elava vaimu, sugereeriva hinge. Õige, mis poolest on mõni vana vaip parem kui minu uued värvid? On temal põlisem vaim kui neil?

Ei tea miks, aga ma sain rõõmsaks, unustasin endise äparduse ja joogid maitsesid kohe magusamatena. Nüüd oli ka minul midagi, mis oleks võinud õigusega seista meelivalitsevate ajalooliste asjade kõrval, olgugi et siin selleks tõsisemat tähelpanu ja arusaamist ei võinud oletada. Kui varemalt vaikimine ja teiste kuulamine minult nõudis teatud jõupingutust, siis tegin seda nüüd omapärase üleoleku tundega, peaaegu irooniline muige vahetevahel huulil. Nõnda kestis see tükk aega: teised jutustasid vastastikku oma asjade ajalugu, mälestasid nende kuuldud või oletatud minevikku, joobusid iseenda ja teiste sõnust, mina lasksin hea veel parema maitsta ja vaikisin.

„Herra üliõpilane, teid ei huvita nähtavasti haruldased asjad?" pöördus äkki minu poole küsimisega naisterahvas, kes istus minu pahemal käel ja tundis tänini erilist huvi paljaspealise kolmekümneviie- kuni neljakümneaastase herra vastu teisel küljel.

Imelikul viisil ei mäleta ma selle herra

nägu mitte enam ja vaevalt tunneksin teda tänaval või kusagil mujal kohates. Minu mälu puudulikkus on siin kohal seda imelikum, et mul küllalt põhjust peaks olema just seda nägu mäletada, kuigi kõik teised selleõhtused näod oleksid mälestusest kustunud. Aga pole parata: tean ainult, et sel herral oli paljas pea ja et ta herra Ravatänavaga väga sagedasti kokku jõi ja valjult temaga arvamisi vahetas, nii valjult ja nii sagedasti, et ta lõpuks oma paremal käel istuva õrna naabri sootuks unustas, nagu poleks see koguni mitte haruldane asi ega peida endas sugereerivat vaimu ja hinge. Ühel niisugusel silmapilgul see oligi, kus mainitud daam mind oma küsimisega austas.

„Huvitavad väga“, vastasin mina, „kuulan suure tähelpanuga“.

„Kas teid muusika ka huvitab?“ küsis daam.

„Noorelt olin kui hull muusika järele“, vastasin.

„Noorelt!“ kordas daam heledalt naerdes, millega ta meid üldise tähelpanu osaliseks tegi ja siis valjult seletas: „Herra üliõpilane ütleb, tema olnud noorelt kui hull muusika järele. Kas kuulete: noorelt!“

See sünnitas üldise naeru, mis algas pidu-peremehest ja lagunes kulutulena kõigi külaliste peale, isegi kõrgeile võimukandjaile mitte armu andes. Tahtsin oma kaitseks midagi öelda, aga Ravatänav jõudis ütlusega ette:

„Teadus ja kunst on teineteist leidnud. Mina armastan kunsti rohkem kui teadust, kes on minuga?“

Kõik armastasid kunsti rohkem kui teadust ja sellest tõusis hirmus müra ja kära, nii et piduperemees üldisel heakskiidul võis öelda:

„Lisette, sa näed ja kuuled: me kõik palume ja ootame."

„Preili Mardus, palume, palume!" kostis läbisegi.

Minu naaberdaam lõi näost lõkendama ja esimest korda panin tähele, kui ülekohtune oli paljaspealine herra nii sagedasti Ravatänavaga kokku juues ja arvamisi vahetades. Mina tema asemel oleksin teisiti talitanud, mina kindlasti.

„Miks teie midagi ei ütle?" küsis daam sel silmapilgul minult ja ma mõistsin, et olin niisama talitanud, nagu see paljaspealine, keda hukka mõistsin. Enne kui vastata jõudsin, tõusti mürinal lauast ja mindi rüsinal saali, kus minu lauanaaber viiuli kasti avas ja klaveri lähedusse astus teise daami kõrvale, kes kaasmängijana noote soris.

„Pange tähele, studioosus", sosistas mulle Ravatänav seletavalt, „see lambakints maksab miljonid, kümned miljonid. Mängib ise, peaaegu ise mängib niisugune riist".

Lahke piduperemees tahtis veel midagi juure lisada, aga et klaver sissejuhatuseks mängima hakkas, siis tegi rääkija valjult „st!" ja vaikis. Aupaklikus vaikuses viibisid ka teised, kogu saal. Oli see määratud mängijale või tema kiidetud mänguriistale, seda ei julgeks ma praegugi tõendada, sest minu vaimline ja kehaline seisukord polnud sel õhtul kuidagi

soodne ei mängija ega mänguriista üle otsustamiseks, liiatigi et minu nõrkuseks on olnud ikka puhkpillide armastamine. Tean ainult, et üldine vaimustus oli suur, mis minugi kaasa kiskus, tean, et mängijalt nõuti aina lisa, minagi nõudsin, sest ma ei söandanud teistest muusikaarmastuses maha jääda.

Kui ettekannete lõpul kõik preili Marduse poole tõttasid, et teda tänada ja tema mängu ning mänguriista kohta oma imetlust avaldada, läksin ka mina kaasa, aga minul ei õnnestunud vaimustust lõikavale kunstnikule ainustki sõna lausuda, sest kuidagi juhtus nõnda, et mitmekordne herrade ja daamide poolring mu temast hoolimata eemale surus. Rahuldusin viimaks sellega, et klaveri ligi pääsedes selle peal olevaid noote hakkasin lehitsema, vähemalt nõndagi oma muusikalist huvi avaldades.

Mu närvid kippusid millegi pärast pinevile ja ma nagu ootasin midagi, ilma et vähematki asjalikku alust selleks oleksin teadnud. Kui siis preili Mardus viiulit kasti pannes äkki minu kõrval seisis, aimasin loomusunniliselt, et olin teda oodanud.

„Preili, küll olete teie õnnelik“, ütlesin, et midagi öelda.

„Miks nii?“ vastas neiu.

„See tähendab: mina olen õnnelik“, seletasin.

„Kumb meist siis lõpuks õnnelik on“, rääkis neiu naerdes, ehk ma küll sugugi nal-

jatada ei püüdnud, „mina või teie, või meie mõlemad?“

„Mina“, vastasin.

„Seda ma usun“, oli neiu nõus.

„Kui küsida tohin, kas teie ei ole siis? Teil on teistele nii palju anda“.

„Teistele anda?“ küsis neiu.

„Te mängite ju“, seletin.

„Mängin . . . Kellele? Neile seal“, tähendas ta saalist lahkuvate ja kaugemale asetuvate daamide ning herrade kohta. „Neil pole ju tõsisest muusikast vähematki arusaamist“.

„On see võimalik!“ hüüdsin imestuses. „Nad olid ju kõik ääretus vaimustuses“.

„Miks olete niisugune?“ küsis preili Mardus siin ja lisas juure: „Miks on elus niipalju pettumusi, niipalju lootuste nurjaminekuid?“

Seda mina ei teadnud, sest minul polnud tänini ainustki pettumust olnud.

„Muidugi, kust võisitegi seda teada“, tähendas neiu, tegi siis äkilise liigutuse, vahtis aknast välja elektrist sätendavale tänavale ja ütles kurvalt — mina tundsin, et kurvalt:

„Lootsin teid teistsugusena, hoopis teistsugusena!

„Ma võiksin teistsugusem olla, kui teaksin missugune“, seletasin vastutulelikult.

„Peab siis naine mehe iseloomu määrama?“ küsis neiu.

„Määrake, armuline preili“, palusin kandu aupaklikult kokku lüües. „Minu iseloomu on

ikka naised määranud ja ma pole seda kunagi kahetsenud".

„Olete suur meelitaja," ütles neiu.

„Ei, ma räägin tõsiselt," kinnitasin.

„Kõik mehed kinnitavad, et räägivad tõsiselt, aga nad ju ainult räägivad."

„Mina pole nagu teised, uskuge ometi, minu ausõna."

Umbes nõnda mäletan meie mõtetevahetust, kui seisime klaveri juures, neiul viiul kaenlas, kust aegajalt lipsas mõni nukker akkord vastukajavasse saali. Muidugi pidi neiu Marduse hääles, liigutusis, näoilmes ja sõnadeski midagi niisugust olema, mis mind seletamatu jõuga tema külge köitis, aga neid saladuslikke jooni või varjundeid ei suuda minu sulg edasi anda ja selle tõttu võib kogu sündmus nii mõnelegi uskumatuna tunduda. Sellepärast ei katsugi ma meie edaspidist kõnelust enam sõnasõnalt jälgida, algusegi tõin ainult selleks, et näidata, kui vastupuiklemata ja lihtsalt sugulased hinged teineteist võivad leida koguni seal, kus loomulik kultuuriline rike kõik mõeldavad takistused teele ette peaks veeretama.

Lähenesime teineteisele isegi ei tea miks. Mul hakkas hea ja mõnus, sest ma leidsin, et mina pole täna õhtul siin ainuke, kes süütult kannatab ümbritseva õhkkonna rasket ja lämmatavat survet, vaid et ühes minuga kannatab vähemalt ükski õrn ja kaastundlik hing. Istusime tühjenenud saali nurka sohvale, ja andusime oma pakitsevate hingede vastastikusele väljavalamisele. Iga järgnev sõna sai mingi-

suguseks kosmiliseks magneediks või kitiks, mis meid aina lähendas, sugulustas, ühendas. Varsti tundsin, et raske pole ainult tänast õhtut, vaid raske on kogu elu kujutella ilma neiu Marduseta, kes hoidis rüppes oma kallist mänguriista kui mõnda talismani, mis võimaldab võimatud asjad ja joovutab usuga hingede ühtesulamisest.

Loomulikult mäletan oma sõnust ja mõtteist nii hirmus vähe, et arvamine esile kipub, mul polnudki siis mõtteid, vaid ainult unenäod, nagu oleksin täis magusat viina. Aga ei unu mu meelest neiu Marduse näoilme ja tema siniste silmade igatsev kurbus peaaegu mustade ripsmete ja kulmude all. Tema kahvatud huuled tõmbusid ainult nukrale või iroonilisele naeratusele ja lasksid välgatada kaks rida valgeid hambaid. Kui kauemini ühtesoodu kõige peale tagasi mõtlen, siis näib mulle, et need hambad on ainukesed, mida tõepoolest nõnda mäletan nagu nad olid, ja mu kehas lööb voolama mõnus voog, mis ulatub otsaga ristluust allapoole.

Õnnistatud olgu naine, kelle hambust hoovab niisugune jumalik voog!

„Miks ei ole teie mehele läinud?“ küsisin temalt, kui vestsime juba nagu kaks head ja ustavat sõpra.

„Hakkan ma juba vanaks jääma?“ küsis ta kurblikul naeratusel vastu.

„Jumal hoidku, mitte seda,“ vastasin, ilma et endale vähematki aru oleksin annud kui vana minu kaaskõneleja võiks olla.

„See on minu saatus," ütles ta. „Minusugust ei taheta, minusugust mitte — olen liig otsekohene, liig aus, abielu on salalikkude ja kavalate tarvis."

„Te peaksite pealinna rikutud õhkkonnast loobuma ja loomulikumat ning tervemat ümbrust otsima," andsin mina nõu.

„Seda on mulle varemgi öeldud, aga..."

„Aga?"

„Aga sellest poleks mingit kasu."

„Miks mitte?"

Ta tegi ebamääraseid liigutusi, nagu võitleks ta mõnesuguse nägematu võimuga ja ütles siis:

„Inimesed ei tea, mis nad räägivad, ka teie ei tea."

„Aga ehk tohiksin teada," palusin.

„See on nii imelik," rääkis ta. „Ma pole seda kellelegi usaldanud, ka oma onule, Ravatänavale mitte, ja nüüd on äkki tundmus, nagu peaksin teie ette oma südame välja valama."

„Ma palun," mangusin mina.

„Juba esteks, lauas istudes, oli mul see tundmus... Onu kordab mulle alati: Lisette, vali omale mees, nagu sulle meeldib, vali rikas või vaene, küllap mina su elujärje kindlustan, et sul millestki puudus ei oleks. Ütleb: vali mõni kunstnik, kellega sul ühised huvid, mõni noor kirjanik, kellega sul hingeline sugulus, või mõni teadlane, kes su vaimu köidab. Aga ma ei saa, ei või."

„Miks siis mitte?" küsisin.

„Ah jumal, näen teid täna esimest ja võib

olla ka viimast korda, pean ma siis tõesti teile jutustama oma ainukese suure elusaladuse? Millega olete seda ära teeninud?"

„Ma teenin, uskuge, ma teenin."

„Aga ehk lähete juba homme ja räägite seda kellelegi kolmandale, see jutustab neljandale ning nõnda edasi, kuni on kogu linn kõla täis."

„Kõigi pühade nimel — ükski hing ei pea sellest kunagi teada saama", kinnitasin palavalt ja ma tundsin, kuidas maitstud jookide uimastav vaim ergutatud hooga mu ajudesse tõusis ning kogu kehas laiali valgus. Needsin endamisi alkoholi ja tema petlikult võrgutavat maiku, sest praegu oleksin tahtnud olla täiesti kaine ja arus, et tumestamata teadvusega anduda oodatavale.

„Hea küll", ütles ta, „aga kas te usute seda, mis esteks laua ääres räägiti, s. t. kas te usute hüpnoosi ja sugestiooni?"

„See on ju teaduslikult kindlaks tehtud...." tahtsin seletama hakata.

„Ei, ei, vastake otsekoheselt, kas teie usute või mitte?" küsis ta.

„Jah, usun", vastasin.

„Ka seda, et asjad võivad nõnda inimese peale mõjuda?"

„Ka seda", kinnitasin ja tahtsin oma värvidest seletama hakata, milleks arvasin saabunud olevat õige silmapilgu, sest olen tähele pannud, et naistel on selles asjas palju vastuvõtlikum arusaamine kui meestel. Aga tema oli liig sügavalt oma mõtete küljes kinni, kui

et ta millelegi muule oleks võinud tähelpanu kinkida.

„Aga mina alguses ei uskunud, kui onu rääkis", seletas tema tuliselt. „Vaidlesime mitu korda selle üle. Aga siis panin äkki tähele, et onuga on midagi juhtunud. Millal see just algas, seda ei tea, aga korraga torkas silma: onul oli teine kõnnak, teine seisak, toon, hääl, näoilme, päris uus inimene. Ka teised, mitte ainult mina, nägid, et onu saab uueks. Enne oli ta näiteks väga kannatlik ja leplik, nüüd kärsitu ja rahuldamatu. Enne ei armastanud ta valjult oma arvamist avaldada, nüüd teeb ta seda heal meelel. Enne ei meeldinud talle külalised ega külaskäimine, nüüd ei tahakski ta muud teha kui aga pidutseda. Enne ei kuulnud tema suust valitsuse kohta muud kui kirumist, aga nüüd naerab ta, kui teised kiruvad, ja ütleb: pagana karused poisid. Enne pidas ta end targaks ja tüütas kõiki oma õpetustega, aga ükski ei tahtnud teda kuulata, sest teised pidasid teda rumalaks, nüüd usub ta, et ei temal ega kellelgi teisel pole siin ilmas tarkust ega õpetust vaja, kui on aga varandust, ning kõik peavad teda väga arukaks. Enne püüdis ta vabal ajal raamatut lugeda, aga nüüd ütles ta alles hiljuti: eks need loe, kel paremat teha ei ole. Kord ostis ta näituselt ühe pildigi, nüüd tõendab ta, tema olevat sellest üle, sest teda huvitavad ainult haruldased asjad. Enne vaatas ta kõige peale läbi musta prilli, nüüd läheb tema arvates kõik paremusele. Enne meeldis talle kõik

tüse, maine, reaalne, nüüd kõhetu, taevalik, ideaalne. Vaadake, niisuguseks uueks inimeseks muutus minu onu ja seda kõike nähes tuli minu peale hirm, rinda täitis imelik õudne tundmus ning ma uskusin, et asjadel peab imevägi olema, asjad peavad mõjuma, hüpnotiseerima, sugereerima või nimetage seda kuidas tahate. Aga mis arvate sellest siin?" küsis ta äkki viiulit minu poole sirutades, „kas see võib mõjuda?"

„Ah jaa!" hüüdsin mina. „Herra Ravatänav rääkis..."

„Onu ei tea midagi!" hüüdis neiu vahele.

„Ta ütles, see riist maksvat miljonid", seletasin.

„Kümned miljonid", parandas tema.

„Õige, ta ütles kümned miljonid", kordasin eksitust parandades.

„Onu ei tea absoluut mitte midagi", kinnitas neiu, „kinkis küll selle viiuli, aga ei tea. Ja mõtelge ometi, mis ta mulle selle juures ütles... minule: kui sa nüüd ka mehele ei saa, siis jää vanaks tüdrukuks." Rääkija naeratas nukralt ja jutustas siis alistunult edasi: „Muidugi heitis ta nalja, sest ta teadis väga hästi, kuidas mina juba siis kunsti küljes rippusin, aga kui ta ise võiks aimata, kui hirmsasti tema naljanool märki tabas, ainult vastuoksa: mina ei lähe kunagi mehele ehk olgu siis, et ma sellest õudsest mõjust pääsen."

„Missugusest?" küsisin sisemisest ärevusest muutunud häälel.

„Ma ei lähe kunagi mehele, kui ma ei pääse sellest siin“, kordas ta selgitavalt ja näitas oma viiulit. „Ah jumal, et ka onul see õnnetu mõte pidi tõusma, mulle just seda viiulit kinkida. Ennem oleksin võinud igavesti oma viiekümnerublalist mängida ja õnnelik olla neist lihtsatest helidest. Kui teil millalgi himu peaks tulema viiulimängu järele, siis annan teile südamest nõu: ärge ostke omale kunagi samasugust vana riista, mille ajalugu, minevikku ja saatust te ei tunne, ja ärge võtke teda ka kingina kelleltki vastu.“

Tahtsin talle tõendada, et ma kunagi viiulit mängima ei hakka, või kuigi hakkaksin, siis pole kunagi karta, et mind selles mõni õnnetus tabaks, sest minul endal pole miljoneid ega ole mul ka rikast onu, kes mulle nööpnõelagi kingiks, aga ma ei saanud sõnagi suust, sest tema jätkas katkestamata oma kaasakiskuvat jutustust:

„Tõtt öelda, see hakkas nõnda . . . Aga te peate oma sõna, ei räägi kellelegi?“ pöördus ta küsimusega minu poole.

„Preili“, vastasin mina, „vaadake siia, need kohustavad“, ja ma tähendasin oma värvide peale. See mõjus ja jutustaja jätkas:

„Jah, nõnda hakkas see: ühel hommikul küsis onu, miks ma öösel viiulit mängin. Aga ma polnud mänginud, niipalju kui teadsin. Siis ütles onu: Lisette, sinuga pole asjad korras, sa pead mehele minema. Ja siis tuli mulle herra Pullo kosja, palus onult minu kätt.

Panite ehk tähele seda herrat, kes lauas minu kõrval istus? Tüse, tubli, mehine! Sest pole midagi, et tal on paljas pea, on niisugune perekonna viga, aga muidu on ta väga hea südamega ja rikas — endine onu ametivend, nüüdne ärisõber, kuldne inimene, kellega onu hästi sobib. Onu muidugi rõõmus, naerab, särab, nimetab mind õnneingliks, herra Pullot Jeesuseks Kristuseks — ta on sõnades hirmus jumalakartmata, teised hüüavad teda ateistiks ja nihilistiks, aga muidu on ta üsna vaga, käib lauakirikus ja ohverdab kirikuvaestele — nojah, ütleb: Lisette, mu inglike, sinu hingepeiu on ilmunud, sinu lunastus on kätte jõudnud, mine. Muidugi tegi ta ka nüüd nalja, sest varsti ütles ta päris tõsiselt ja pühalikult: ära mõtle, et ma sind sunnin, ela minu katuse all kas või eluotsani ja teeni kunsti, aga ma arvan, et kui sul tahtmine peaks tõusma maise õnne, s. t. perekonnaelu järele, siis ei ole pealinnas paremat partiid kui on minu armas sõber Pullo. Ta on küll pisut jõhker, aga ta on sõna paremas mõttes täismees, õrnus ja pehmus on naiste osa. Nõnda rääkis ta ja andis mulle mõtlemisaega teise hommikuni. Kogu ööl ei saanud ma silma kinni, uinusin alles koidikul, aga siis kuulsin äkki, kuidas mu viiul mängima hakkas, esteks vaikselt, siis valjemalt, kuni ta rõkkas kui meeletu: hõiskas, naeris, rõõmustas, kuni kõik sulas leina, kaebesse, nukrusse, pisaraisse, lausa nuuksumisse. Niisugusena pole ma ühtegi viiulit kuulnud, teda ennast ka mitte.

Kuulasin ja kuulasin, kuni tundsin, et mul pisarad mööda palgeid alla veerevad, siis ärkasin üles ja kohkusin: mina seisan keset põrandat, öötualetis, nagu õhtul asemele olin pugenud, juuksed lahti, õlad ja käsivarred paljad, jalad vaesekesed külmal parketil, ühe sõnaga — hirmus; ja mängin, mängin veel siis edasi, kui peeglis iseenda kuju näen. Ja kuuleksin nagu paluvat häält: ära jäta mind maha, ära jäta mind maha, ära unusta mind, ära unusta mind! Kui onu hommikul mult küsis: noh, Lisette, kas ei või jaa, kas kunst või elu? siis palusin veel üheks päevaks aega. Aga ka järgmisel ööl seesama: viiul nutab, viiul kaebab, viiul valab pisaraid ja palub — ära unusta mind, ära unusta mind! ja kui üles ärkasin, siis . . . siis . . . ei, seda ei julge ma enam rääkida, mis siis oli. Jumal hoidku, kui keegi sellest kuuleb, hakkavad mind hulluks pidama, arvavad kes teab mis."

„Seda ei saa keegi teada . . . ma palun", ütlesin härdalt ja püüdsin tema kätt, mis eest ära nihkus mööda kahisevat siidi.

„Küll on see hull, et ma teile milleski vastu panna ei suuda, kui te palute", jätkas neiu, „aga pidage meeles: ma usaldan teid kui oma hinge. Ärge tarvitage seda usaldust kurjasti!"

„Ma vannun", ütlesin pühalikult.

„Hea küll, siis kuulge: kui teisel ööl iseenda pisaraist üles ärkasin, seisin viiuliga peegli kohal tiigri nahal — onu kinkis mulle selle ühes viiuliga . . ., ilus, pehme, vöödi-

line, armastan tema peal lamada ja unistada, ah kuidas ma unistan! — seisin paljajalu tiigri nahal, mängisin viiulit, ning mis kõige koledam — seisin üsna alasti, täiesti, kui porgand. Millal või kuidas ma oma ööehted olin keha ümbert riisunud, mitte vähematki aimu, seisan ainult ja mängin ning nutan, nagu leinaksin kedagi või nagu paluksin nii härdalt jumalat. . . Na mis te selle kohta ütlete?" küsis ta.

„Oh jumal!" ohkasin vastuseks.

„Ja teate, mis hommikul sündis? Ütlesin herra Pullole ära, ütlesin onule: valin kunsti, kihlan end temaga. Ja kuidas tema ka mind ei palunud ega hoiatanud, aga mina jäin kindlaks, kindlaks tänapäevani. Mõnikord on endast päris kahju, mõtlen: nüüd olen noor, aga mis pärastpoole, kui kõik mehele lähevad ja naised võtavad? Mina olen loomu poolest nimelt väga perekondlik, meie kõik oleme, minu onu ka, olgugi et ta mõnikord — kui tuju peale tuleb, nagu ta ise naljatades ütleb — üle aisa välja lööb. Ja nüüd mõtelge minu seisukorda: oled perekondlik, armastad abieluõnne, armastad lapsi, aga kihlad end viiuliga, kihlad igaveseks ajaks, nagu oleks ta mõni elav olevus. Ja uskuge, temal on elav hing, ta on täis vaimu, tema vaim on ka minu peale tulnud. Temas on mitu hinge, mitu vaimu ja need mitu hinge ja vaimu on minu peale tulnud, sellepärast olengi niisugune, nagu olen: isemeelik, jonnakas, kangekaelne, iseennast täis, halastamatu, tujukas, sestsamast aga

allaheitlik, järelandlik, alandlik, halastaja ja helde, unistaja ja igatseja, kes on kui meevaha, millest tee, mis süda kutsub. Ega siis onu mulle muidu alatasa kinnita, kui ta mind viiuliga näeb: sinus on kaduma läinud eine Hausfrau, ein Hausmütterchen, aber . . . ja dies schicksalsschwere Aber. Pole midagi parata, ise on ta selles süüdi, miks tõi ta selle viiuli, miks kordas ta mulle tema minevikku, tema ajalugu. Olen armastama hakanud neid mälestusi kui muinaslugu. Mõtelge ometi: Itaalia palav taevas, kihvtitatud puu — onu kinnitab, et kihvtitatud —, sest helid armastavad kihvti, muidu ei hakka nad südamesse kinni, ei voola hinge, ei tee pööraselt rõõmsaks, meeletult kurvaks. Aastasadandete jooksul kümnete meistrite käes mängida olnud ja igaüks on temasse valanud oma hinge, oma elamused, õnne ja õnnetuse, oma saatuse, sest puu on vastuvõtlikum kui inimese süda, puu on ustavam kui ükski hing, puu on õrnem kui ükski elav olevus, kinnitab minule alatasa mu maestro. Igal elaval olevusel on üks hing, aga puul võib olla mitu hinge, nii mitu hinge võib olla puul, kui mitu talle sisse on mängitud tema mürgitatud südamesse. Mõni selle viiuli hing peab hirmus olema, sest onule on kinnitatud, see olevat sama viiul, millega see noormees mänginud, kellest Tolstoi kirjutab oma „Kreutzeri sonaadis“. Mäletate, kuidas see noormees surma sai?“ küsis ta.

„Mäletan“, vastasin.

„Aga tema nime?“

„Nime ei mäleta“.

„Ükskõik, aga ma arvan, juba siis pidi sel viiulil mõni hirmus hing sees olema, sest kuidas muidu oleks tema hääl selle naise peale nõnda mõjunud, et ta abielu läks rikkuma. Kole! Kui ma nõnda mõtlen, siis tuleb mõnikord hirm peale: aga mis siis, kui ta ka minu käes helisedes kellegi ajab abielu rikkuma, kui ta tekitab kurjad himud? Ja siis tahaksin ta võtta ning hävitada, tahaksin ta olematuks teha ühes tema mürgitatud hingedega, aga igakord hoiab mind mingisugune seletamatu salavõim tagasi. Mõtlen, et kui olid ilmas kord hinged, mis oma helinaga panid värisema südameta puugi, ja kui need hinged, võib olla, otsisid oma õnnistust, oma lunastust neis helinais, siis otsivad nad seda veel praegugi puusse imbunud surematuis hingemälestusis, aga siis tähendaks selle viiuli hävitamine ka nende helinate hävitamist, tähendaks hävitust hingede lunastusigatsustele, tähendaks ma isegi ei tea mis suurt ja salajast asja, nii et mul hirmuvärinad peale tulevad. Kui kole palju olen mina pidanud tema pärast kannatama! Ja mis ma kõik ei ole läbi elanud! Ainuke lohutus — keegi peale teie ei tea sellest midagi ja kui teie vaikite, siis viin oma saladused ja kannatused iseendaga hauda, nõnda olen otsustanud. Käisin kord käetarga juures, et ehk teab see midagi, aga ei midagi; läksin kuulsa kaardimoori juure, kus paljud oma saatuse teada said, aga mina tulin tühjalt ära; leidsin ettenägija, keda kõik kiitsid,

aga see ei osanud minule muud öelda, kui et ma väga õnnetu olen ja et see õnnetus on mu õnne alus; ainult see imetegija ja hingede valitseja India tark, kes elab meie keskel kui ilmavürst, ainult temal oli kõik selge, sest ta ütles kohe"...

Kui kurb kui see ka ei ole, ometi pean vabandama, et unustanud olen, mis ütles see imetegija ja hingede valitseja, pean vabandama seda enam, et India targa sõnades avaldus ehk kogu selle mõistatusliku loo müstiline seletus. Kunagi pole isand Alkohol mind nii saatuslikul silmapilgul tabanud kui tol õhtul ja annaks jumal, et niisugune õnnetus enam kunagi ei korduks, sest ma olen kindel, et poleks seda alkoholi vaimu minu peaajus, tingimata oleksin kõik mäletanud ja kõigest paremini aru saanud. Nüüd räägin peaaegu umbkaudu, kobamisi, sest nagu läbi udu välgatab siiapoole teadvusläve mingisugune hingede rändamine igatsuse ajel, lunastuse ihkel, kuni ajuti nende kogumispaigaks võib muutuda mõni kivi, taevatäht või kõdunenud puutükike, mis heliseb. Häda sellele, kes julgeb puutuda niisugust hingede kodu, hingede pesa, sest see kaotab oma hinge õnnistuse igaveseks.

„Siin ma nüüd olen", jätkas neiu pärast sügavat hinge tagasitõmbust; „mul on valida, kas siin maa peal üürikest õnne loota või igaveseks hukka minna. Mina valisin viimase ja nüüd pean oma hingede kodu hoidma kui oma silma tera. Ööselgi ei söanda ma te-

mast lahkuda, nagu oleksin tõepoolest temaga abielus“. . .

„Issand jumal!“ ohkasin mina ja haarasin rääkija käe, mis vastu puigeldes minu võimusse andus. Nagu oleksid need kaks igaveseks kokku pandud, nõnda puhkasid nad õrnas kaisutuses siidist kahisevas soojas rüppes, kuna vaikne, mahe ja nukralt kaebav hääl edasi kurtis:

„Tema on ainuke, kes mind mu valgel asemel näeb, tema on ainuke, kes puutub mind, kui helistan oma nukrust südaööl meeletus tujus, ainult tema, kes on külm ja elutu ja kes on saanud surematute hingede peidupaigaks. Usun, et minugi hing kord temas ulualuse leiab ja ühineb mõne sugulase hingega igaveseks ajaks, aga siis helistab teda keegi teine, mitte mina, siis seisab, võib olla, keegi teine tiigri nahal ja nutab viiuliga oma unustusi ööpimedusse“. . .

Umbes nõnda rääkis ta, kui ta lähenes oma jutustuse lõpule. Võimalik, et ma kõige ilusama, peenema ja suursugusema olen unustanud või et mu meeled seda ei tabanudki, sest nagu juba tähendatud, olin ma sel õhtul pisut liiga joonud ja pealegi polnud mul kunagi juhust leidunud kunstnikuhingega seltskonnadaami südame saladusi ja pihtimisi kuulata ega tundma õppida.

Isand Alkohol ja emand Veenus olid täna nähtavasti lepingu teinud, et üheskoos minu arust nii paljugi tumestada ja kärpida kui vähegi võimalik ja sellepärast pole sugugi ime,

et istusin kui võlutu, õigem kui meeletu: surusin neiu kätt ja vahtisin talle silma ja suhu, nagu ootaksin igavikku.

Kui kaua see nõnda kestis, ei tea, aga ma mäletan, et viimaks oma pea siidist kahisevasse rüppe surusin nagu mingi ülivõimu sunnil või minu peos puhkava palava käe tõmbel, ja et ma seda kätt arutult hakkasin suudlema. Mäletan veel, et mu nägu kuidagi viiulit puutus ja et see millegi pärast vaevalt kuuldavalt helisema lõi, ah! seda kõike mäletan nii selgesti, et ta veel praegu põleb mu meelis. Aga seda ei mäleta ma mitte, et oleksin endale aru annud, kui hirmus sündmata ja meeletu oli see, mis praegu tegin, ei, seda mõistsin alles siis, kui kõik oli sündinud ja kui tõsiasjad astusid oma paratamatut rada.

Siiski, olnu peale tagasi mõeldes ei tunne ma vähematki kahetsust, sest kõiges aiman vägevamat võimu, mis määrab elavate kui ka elutute saatuse. Olin saatuse mängukann ja võin kinnitada: häda sellele, keda saatus tabab tema õndsamal viivul, sest tema võrgust pole pääsmist.

Maitse silmapilku, nõrjuta viimane magus tundmuste tilk elukarika põhjast ja joo ahneil sõõmudel, sest varsti on kõik möödas, nagu minul seal toreda saali nurgas sohval, — sest äkki haarati mul kareda käega kukla pealt kraest kinni ja visati sohvast paar sammu eemale, nagu oleksin mõni koerakutsikas või kassipoeg. See sündis nii ootamata, et sootuks aru kaotasin, neiu rüppes kätega loomu-

sunniliselt pidet otsides viiuli kaela pidi paremasse pihku kahmasin ja rõvedat sõimusõna kuuldes, nagu oleks mul mõne lihtsa lihuniku või voorimehega tegemist, mänguriistaga meeletus vihas vastu hiilgavat lagipead virutasin.

Kostis hirmus raksatus ja naisterahva hullumeelne kiljumine, sest viiul oli minu käes tuhandeks killuks karanud, ainult kael püsis minu kramplikus käes tervena ja vuhises pidulikus õhus uue hoobi tujus.

Jumal seda teab, millega kõik oleks võinud lõppeda, kui mitte piduperemees ühes külalistega müra peale kokku poleks jooksnud, nii et leidusid silmapilk kümned käed minu ja mu vastase eraldamiseks, kes polnud, nagu nüüd alles märkasin, keegi muu kui õnnetu preili Marduse mitmekordne kosjakandidaat, herra Pullo.

Tähendab: see viletsakene polnud ikka veel lootust kaotanud, kõige peale vaatamata uskus ta ikka veel oma ihaldatud õnne — saada neiu Marduse seaduslikuks abikaasaks. Sel silmapilgul ei aimanud ei mina ega vististi ka keegi teine, missugusel saatuslikul kombel minu meeletu vihavaling tema unistuse teostamist elustas.

Oma imelise mänguriista hukkumist nähes tegi preili Mardus hullumeelseid jõupingutusi enda valitsemises, kuid tema meeled kaotasid tasakaalu ja ta langes kui osi meelemärkuseta sohvale. Esimesena tõttas temale appi minu vastane herra Pullo oma palja lagipeaga ja andis valjul häälel käskusid vee-

toomiseks ja veel millekski muuks, mida minu kuulmed ei tabanud. Rohkem ei tea ma midagi, sest samal silmapilgul astus herra Ravatänav minu juure, võttis mul sõbralikult käe alt kinni ja viis mu saalist esisesse, kus ta mulle lahkelt seletas:

„Herra studioosus, mis te arvate, kas poleks kõige mõistlikum praegu lahkuda, kus keegi meid ei tülita?“

Sellega olin ka mina nõus, ainult ma ei võinud muidu, kui pidin end oma teos vabandada katsuma, pidin väriseval südamel kahetsust avaldama selle hirmsa kahju kohta, mis ma temale või tema perekonnaliikmele oma meeletusega teinud, unustades, et mina kui värvikandja üliõpilane oleksin pidanud otsima hoopis teistsugust lahendust ükskõik missugusele arusaamatusele. Aga siin selgus, kui õieti oli neiu Mardus oma onu mõistnud, rääkides tema hingelisest muutusest peenenemise ja suursugunemise sihis, sest ilma vähemagi etteheiteta ütles ta mulle rahustades:

„Herra studioosus, teie talitasite, nagu mees talitama peab, sest ka mina poleks teie asemel teisiti esinenud.“ Siis astus ta mulle paar sammu lähemale ja ütles usaldavalt: „Eneste vahel öelda: herra Pullo on ju tõbras, täieline tõbras. Mis ajast saadik ta juba tüdrukule lootust annab, aga mitte ega mitte! Viiulikrapi pärast olge mureta, küllap mina emaga juba nõu leian. Peaasi — teie talitasite kui tõsine noormees. Jällenägemiseni.“

ütles ta kätt andes, „teine kord teeme lepitust, joome sinasõprust, sest te meeldite mulle."

Pool ogarana leidsin enda tänavalt selge taliilma karskes õhus, mis mind peagi turgutas ja mõtete voolu selgitas. Alles nüüd mõistsin täies ulatuses, missugune põhjatu traagika Ravatänava muinasjutulise rikkusega koormatud maja ümbritseb. Neiu Mardusel oli õigus, kui ta toonitas, et herra Ravatänav mitte midagi ei tea, absoluut mitte midagi, sest kõigi andmete järele otsustades nägi tema igal pool eluvahekordades ainult reaalseid jõude valitsemas, kuna aga tõepoolest inimeste saatuse määrajaks on seletamatu müstiline võim tumeda tagapõhjana.

Ootamata pidin juba järgmisel päeval pealinnast lahkuma, kus mind olid tabanud ainult pettumused ja lootuste nurjaminekud, kui neiu Marduse sõnu tarvitada. Aga enne sain temalt lühikese kirja, milles ta teatas, et veel samal õnnetul piduõhtul, kus kõik veidi liiga olid joonud, palunud herra Pullo pärast hirmust katastroofi, millest ka mina saatuslikult osa olin võtnud, uuesti tema kätt ning pool meelemärkuseta, pool meeleheitel arusaadavail põhjusil annud tema lõpuks oma jaasõna, sest nii kui nii ei olla tal oma purustatud elust suurt midagi enam loota. Viiul on läin'd, igaveseks läin'd!

Oimetuna sõitsin vaksali ja kramplikult pidin jõudu pingutama, et mitte unustada selle sõidu otstarvet, sest minu meeli ja mõtteid täi-

tis ainult neiu Marduse nukker kuju, nagu ta istus kord minu kõrval, viiul põlvil.

Alma mater'isse jõudes lugesin paari päeva pärast pealinna lehis silmapaistvat kuulutust esiküljel, milles figureerisid ainult kaks nime: Arthur Pullo ja Lisette Mardus.

Tähendab: see saatuslik samm oli siis ometi paratamata astutud.

Pisut alamal, samal leheküljel, seisis teine kuulutus palju rasvasemate tähtedega ja see köitis mu tähelpanu palju kestvamalt kui esimene, sest tema oli mulle täieline üllatus. Paksus mustas ringraamis lugesin, lugesin mitu korda vaevalt uskudes oma silmi:

Head viiulimeistrit

tarvis

eht Stradivariuse (Anno Domini 1723) parandamiseks. Rikkalik tasu.

Kuulutuse lõpul herra Ravatänava uue, äsja õnnistatud korteri aadress.

Olin keeletu.

On see inimene aru kaotanud, et ta mõtleb lasta selle hingede koopa ära parandada? Kas ta siis tõesti ei aima, mis ta sellega ühele oma lähimalle teeb? Või tahab ta ehk meelega selle õnnetu õrna hinge purustatultki veel helisema panna kõdunenud ja mürgitatud puus?

Pean ma lõpuks uskuma, et Ravatänav ise on samasugune tõbras, nagu tema kallis sõber Pullogi? Ah jumal, kes vastab, kes vastab! Sest nii hirmus meeletu, kui see ka ei oleks, aga tõtt teades võiksin ehk selle viiuli parandatult Ravatänava enda lagipähe uuesti puruks lüüa.

Naistevõrgutaja.

Rannuk elas meie seas kui mõistatus. Juba ülikoolis looris teda mingisugune vaikne saladuslikkus — meie kõik tundsime seda nõnda. Tema ei teinud küll midagi iseäralikku, vähemalt ei teadnud keegi temast midagi selletaolist, ometi arvasime temas peituvat rohkem kui teadsime.

Miks see nõnda oli, seda oskaksin vaevalt seletada, või kuigi seda seletada katsuksin, siis ehk ei ustaks mind. Mina arvan nimelt, et Rannuk oli lihtsam ja ebasaladuslikum kui meie mõista suutsime — see oli kõik. Temas oli lapselikkus sõna otsekoheses mõttes.

Kui ta meie seas paljutähendavalt vaikis, siis mitte sellepärast, et temal oleksid mingisugused müstilised saladused, vaid otse ümberpöördult: tema vaikis meie keskel, nagu vaikivad lapsed mängides täisealiste juuretulekul.

Temal oli piinlik, et ta oli nii lapselikult lihtne nagu ta oli, meil kõigil vististi on pisut piinlik, et oleme enamasti nii lihtsad nagu oleme, sest kuidas muidu seletada seda alalist veiderdamist ja poseerimist, mis valdab ja ümbritseb meid.

Ärge arvake, et tähendan ainult naiste peale, kelle elu oluliselt ei saagi muud olla kui aga peitemäng, ei, veiderdamisest ja poseerimisest rääkides mõtlen ka mehi, ükskõik mis elukutse neil oleks. Muidugi olete minuga päri, kui nimetan näitena mõnda kirjanikku, kunstnikku või näitlejat, sest kõik saavad ju aru, et ei või ükski milleski midagi luua, nii öelda — sünnitada, kui temas ei leidu osa naisest, sellest olulisest peitemängijast.

Loomulikult arvame, et loojad armastavad iseendast head ja teistest halba rääkida, armastavad pisut keelt kanda — armastab seda vististi Jehoovagi oma raamatute raamatus, sest vaevalt suudab veel tänapäev keegi puhtsüdamliselt uskuda, et tema üksipäinis oleks jõudnud kuue päeva jooksul luua kõik need ilmad, mis hiilgavad oma valgusest ja ka need, mis peegeldavad ainult teisi, ning et teised jumalad tema kõrval poleks mitte kui midagi teinud.

Hoopis teine lugu on Rannuki taolise mehega, temas ei taha keegi oletada looja olulisi tunnuseid, sest kõik ütlevad, et milleks peaks tema oma kivide ja lillede keskel poseerima või keelt kandma: kivid ei kõnni ega kõnele ning lilled ei tee kelmikalt silmi.

Sellepärast see näiski, et Rannuk ainult nende seas täiesti tema ise võis olla. Mul oli juhus ainuke kord teda lillede ja liblikate keskel tabada ja seda Rannukit ei unusta ma kunagi. Koguni jutukakski muutus ta siin, sest lillede ja liblikate suhtes võis ta vabalt neist

asjust rääkida, mida inimesed enda kohta peavad kas haavavaks, häbiks või ebakõlbuliseks.

O, te oleksite pidanud kuulma seda Rannukit, kes rääkis lilledest ja liblikaist! Tema näoilmesse tekkis midagi õndsat või seletatut, mida nii harva olen tähele pannud inimestes. Aga see ilme võis väga üürikene olla, kui kuulaja meeleolu seisis temaga kuidagi lahkkõlas. Ainuke vargsi heidetud Rannuki pilk kuulaja näkku otsustas nähtavasti eksimata, kas maksab edasi rääkida või mitte, sest vaevalt võib vastuvõtlikumat ergukava leida kui oli Rannuki oma. Väiksemgi helk teise silmis, pisemgi liigutus näojoontes võis ta tapist ja tabast tõsta, nagu oleks ei tea mis heidutavat sündinud. Kogu tema sisemus oli nagu mõni värvisillerdav liblikas, kelle läheduses ei saa ainustki ettevaatamata liigutust teha, ilma et ta lendu ei tõuseks ja eemale ei lipendaks — kaugemale, kus on ainult lõhnavad lilled ja päikene, mis ei riku meeleolu.

Ja ometi sattus ka tema ajakeeru, sai nii öelda moodsaks inimeseks, kellel poleks vaja häbeneda seltskonnas liikudes. Ajavaim langes kõigi peale, muidugi pidi ta ka Rannuki hingehõlmust kinni hakkama.

Millest või kuidas see just algas, mõni seda teab, aga meie kõigi imestus oli suur, kui lehed teate tõid — Rannukit olevat revolvrist lastud, nii et ta praegu raskelt haavatuna haigemajas lamab. Laskmise põhjus — romantiline.

See oli sündmuste esimene järk, mis tegi

vaikse Rannuki mõneks ajaks päevakangelaseks, sest naised hakkasid äkki tema vastu huvi tundma. Mõtelge ometi: keskealine kooliõpetaja naisgümnaasiumis, naisemees, lapse isa ja korraga niisugune asi — kõigile tundmata mees peab teda laskma oma perekonna au kaitseks.

Huvi kõrgem punkt Rannuki asjas oli protsessis, pärast seda ununes kõik. Leiti, et lähemalt vaadates polnudki asi nii huvitav kui alguses arvati, polnudki ju midagi muud kui aga teise mehe naisega edvistamine, mis oleks võinud tekitada ainult muhelevat keelepeksmist, kui Mündid oleksid olnud sõna tõsises mõttes seltskonnaliikmed. Aga just seda nad ei olnud ja sellest siis see laskmine ja kõik muu rämps, mis päevavalgele kerkis. Lugu oli pisut nagu halva maitsega, pisut naeruväärnegi, mida aga asjata imestada, kui Rannuki iseloomu arvesse võtta. Tema iseloomu tõttu see nõndagi läks, et kui kõik juba teistele huvidele olid andunud, algas Rannuki lugu uuesti ja nüüd juba katastroofilise pöördega.

Ühel ilusal päeval tormas Rannuk minu kabinetti ja parajasti seesolevast kliendist hoolimata hüüdis ta:

„Naine tahab ennast lahutada!“

Kohe ei mõistnud ma, missugusest või kelle naisest ta räägib, aga peagi pidin kõige lihtsama tõsiasja kaasteadjaks saama: olnud sündmusi arvesse võttes algas Rannuki naine lahutusprotsessi ja Rannuk ise ilmus minu

juure sooviga, et mina tema kasude kaitsmise oma kätte võtaksin.

„Saad sa sellest midagi aru“, kordas Rannuk mitmendat-setmendat korda, „Gerda tahab end minust lahutada, süüdistab mind abielurikkumises, tahab lapse endaga võtta“.

„Päris loomulik“, vastasin mina.

„Kuidas loomulik?“ hüüdis Rannuk vastu. „Me pole ainustki halba sõna vahetanud, ma pole midagi teinud“.

„Aga laskmise protsess“, vastasin mina.

„Oled vannutatud advokaat ja ikka veel usud sa kohut“, imestas Rannuk lapselikult.

„Sinu oma seletused kohtu ees“... tahtsin öelda.

Rannuk tegi kätega ebamäärase liigutuse.

„Arusaamatus,“ ütles ta siis.

Ma naeratasin tahtmata, nii armetu oli Rannuk sel silmapilgul.

„Kas sa siis proua Münti lähemalt ei tunne?“ küsisin.

„Ei“, vastas Rannuk nii lihtsalt, nagu oleks see iseenesestki mõistetav.

„Siis ei saa ma millestki aru“, laususin ja alles nüüd tuli meele, et mul on ju tegemist Rannukiga, nagu ma teda tunnen juba ülikoolipäevilt.

„Mina ise ka mitte“, vastas Rannuk. „Aga see pole nõnda, nagu sina arvad, sest sina arvad, nagu kõik arvavad... Anna andeks, et sinu juure tulin, aga ega ma sellepärast, et muidu tahaksin...“

„Jäta see“, ütlesin vahele.

„Ei, ei, muidu mitte. Aga ühte palun: tee nõnda, et lahutusest midagi välja ei tuleks, et Gerda ära lepiks. Sina ju tunned mind, tunned ka teda peaaegu lapsest saadik, räägi temaga, sina oskad. Olen mina mõni naistevõrgutaja või abielurikkuja või olen ma seda kunagi olnud?"

Tahtsin talle midagi vastata, aga nagu loeks ta mu mõtteid, rääkis ta ruttu edasi:

„Sa mõtled ikka selle protsessi peale, tean, aga loe enne seda ja räägime siis, tulen pärast lõunat tagasi, nüüd tõttan tundi."

Ja taskust võttis ta kahmaka pabereid ning viskas minu ette lauale. Nagu lugedes selgus, polnud paberites vähem ega rohkem kui aga Rannuki pihtimine ja mina sain tema pihtiisaks.

„Kõigil on oma marupäevad", nõnda algas Rannuk oma pihtimist, „kõigil — rahvastel, üksikutel inimestel, loomadel, taimedel, kividelgi ja igal pool on kihutajaks mingisugune alateadlik element. Sõjad ja revolutsioonid, mida armastatakse nimetada suurteks, pole kunagi muud olnud kui aga üldine massiline hullumeelsus ja tagant järele peab vaene peaaju kogu oma jõudu pingutama, et neisse istutada mingisuguse mõtte, ilma milleta inimene elada ei suuda. Suured isikud, olgu mehed või naised, on rahvaste elus ikka tundunud kas jumalavitsana, vaimuhaigetena või lihtsalt ogaratena, kelle askeldusi ja teoseid peavad mitmed põlved kohendama ja parandama, enne kui neisse sängitatakse eluline mõte. Päris suured on need, kelle teoste pä-

rast heideldakse kümnete põlvede kestes, kas või igavesti, kelle teosed on nii mõttetud, et neisse võib seletada ükskõik missuguse mõtte. Näitena nimetaksin mõnda usulist ilmutamise raamatut või ka piiblitaolist koguteost, kust võite kõike muud leida, mitte aga mõtet.

Inimene armastab mõttetut ja õndsad on need, kes rahuldavad teda ses suhtes, olgu kehakatte, kommete või ilusate kunstide alal. Koguni mõtet näeks inimene heal meelel vürtsitatuna mõttetusega, sest nõnda maitseb ta kõige paremini. Inimene armastab mõttetut sellepärast, et iga mõistlik mõte on kuiv, aher ja eluliselt väärtuseta. Iga loov mõte on teatud määral hullumeelne mõte, sest tema eeldab, et ei millestki võib midagi luua. Sellepärast pole mina kunagi tahtnud nende sekka kuuluda, kes püüavad luua, ma pole kunagi tahtnud kuuluda loojate sekka. Aitab sellestki mõttetusest, aitab sellestki hullumeelsusest, mis ilmas olemas, milleks peaks teda loomisega veel suurendama. Mõnikord on mul tundmus, et minus endaski on mõttetut ja hullumeelset rohkem kui teda mulle enesele elamiseks või kaasinimeste aitamiseks paratamata vaja. Vast pool minu tööjõust kulub võitlemiseks minus endas peituva mõttetuse ja hullumeelsuse vastu, seda tunnen praegusel silmapilgul selgemini kui kunagi enne. Vististi on nõnda, et kui kõik inimesed oskaksid kirjutada ja kui nad julgeksid iseendast just nõnda kirjutada, nagu nad ennast oma püüetes, tegudes ja mõtetes avaldavad, siis neid märatsejaiks või tömpi-

deks kretiinideks tuleks pidada — nende eneste kirjutuse põhjal.

Ütlin eelpool, et olen püüdnud hoiduda kuulumast loojate sekka, aga pean ometi kinnitama, et ei ole ühelgi mõtlejal suuremat ukutust, kui — saada loojaks, igaüks muidugi omal viisil. Sellele ukutusele olen tänini jõudnud vastu panna, olen ainult vaadelnud ja kirjeldanud, andes olevast täpselt vastavaid dokumente. Niisugune oli minu elu ülim ülesanne ja eesmärk. Eraldasin lilledest nende lõhna ja liblikaist nende kireva võluvuse, eraldasin neist nii öelda kõik, millel eluline väärtus, et mitte alluda nende hullustavale mõjule, sest mul oli selge, et see, mis värvid ja lõhn minus ellu kutsuvad, pole enam teadusele tarvilik — pole üldse enam midagi mõttelist või mõistlikku, vaid siit algab hullumeelsus, algab, kui tahate, mõtte surm.

Aga me elame ajajärgul, mil on mõttetu rääkida asjade mõttest, palju enam valitseb meid endid ja meie ümbrust mingisugune ebateadlik aje, mis ei võta arvesse miskisugust mõtet. Isegi mina, kes ma pool eluiga olen oma sisemust kasvatanud ja distsiplineerinud, pidin aru saama, et mõistus ja mõistlikkus pole ilmas kõik. Algas sellest, et unustasin ajuti oma elu ülesande ja andusin silmapilksetele tundmustele: ei otsinud asjades enam täpseid tõsiasju, vaid panin tähele, kuidas need tõsiasjad minusse mõjuvad. Veel enam: ma ei annud endale sellestki aru, mis minusse teatud korral mõjub, kas üksikud asjad või

neid piirav õhk, valgus, üldine meeleolu, olin õnnelik, et minusse veel midagi mõjus, nagu peituks selles tõsiasjas mingisugune eluline voorus ja väärtus. Harvad annavad endale aru, mis tähendab niisugusel korral see, et tuul puhub ja et ta puhudes puutub su nägu, liigutab su juukseid, vihiseb kõrvade ääres, jahutab töö palavikust punetavaid silmi ning et ka riietatud kehaosad, koguni kõige õrnemad ja intiimimad, tunnevad, nagu uidaks kellegi õrn käsi sinu ümber paitades ja silitades, tahtes äratada himu. Asjata on niisugusel korral meele tuletada, et sul on kohused oma töö, kaasinimeste või lähemate omaste vastu, sest midagi muud ei mahu sinu sisemusse, kui aga tundmus, et kellegi õrn käsi nagu puutuks sind himusid äratades. Häda sulle, kui tuulekesega ühes tuleb päikene ja hõõgab nagu mõni palav ihu sulist padjul, veel suurem häda, kui päikesepaistel lõhnavad lilled, lendleb liblikas, sumiseb mesilane, lõõritab linnuke kui meeletu. Nende kõigi keskel ei ole mõistusel pääsu ja mõte istub kui hunt aia nurgas, kari tigedaid koeri laksutavail hambul ümber.

Niisugune hunt olin mina tol päikesepaistelisel õhtueelsel, kui puhus tuuleke, sumises mesilane ja laulis meeletu lind. Ma ei teadnud midagi muud kui aga seda, et kõik, mis minu elundeid puutus, valgus ühisesse punkti — südamesse, ja et seal polnud muud kui aga magus voogamine, nagu oleks tulekul mingisugune suur õnn. Vähemalt kakskümmend aastat oli

sellest ära, kus ma midagi niisugust tundsin ja nüüd olin jällegi, nagu oleksin esimest aastat üliõpilane. Jälle ootasin, jälle uskusin mingisugust suurt õnne tulemas, nagu võiks midagi suuremat tulla, kui on niisugune ootamine, niisugune usk. Aga ei üliõpilaspõlves ega nüüd teadnud ma seda ja sellepärast oli mu sisemuses hurmavalt magus ootus. Laotasin käed laiali, tõstsin nad tuulele vastu, püüdsin päikest sülle võtta, nagu oleks ta mõni noor neiu, kes ootab, et keegi hingeõhuga jahutaks ta hõõgavaid meelekohti.

Kui ma nõnda seisin, kui ma nõnda ootasin, tuli tema, tuli üksipäini keset lilli, mesilasi ja liblikaid, tuli päikesepaistele ja tuule kätte, tuli nõnda, nagu poleks mind olemaski. Tuli ja istus minu ette kivile, võttis kusagilt peiduurkast tibatillukese klaasi mingi vedelikuga päikesepaistele helkima, veeretas teda peos, nagu tahaks ta teda silitada ja kallistada, tõstis siis äkki silmad, vaatas mulle otsa, nagu oleksime ammuaegsed tuttavad, naeratas. Ka minule tundus, nagu oleksin seda nägu, neid silmi, seda naeratavat suud kusagil millalgi varemalt näinud, kus nimelt, seda ei teadnud ma siis ega tea praegugi, ehk ma küll nüüd kindlamini kui kunagi varem usun, et küll'ap ma neid silmi ja seda suud kusagil enne olin näinud. Sellest silmapilgust ei mäleta ma midagi muud, temast endastki ei mäleta ma midagi muud kui aga seda, et tema näoilmes oli midagi valusat, mis minu sisemust kusagilt käristas. Olenes see tema loomulikest näo-

joontest või olid tema näojooned mingisuguse sisemise palangu sunnil nõnda kokku kiskunud, et nad minule haiget tegid, seda ei tea ma, aga tol korral nõnda tema ees seistes hakkas mul temast kahju ning mul oli nagu hea sellest kahjust.

Äkki kiskus ta oma lähedusest pihku sattuva lille, viskas sellega minu poole ja ütles: „Teie nägite".

Ja nüüd kadus tibatilluke klaas jälle oma peiduurkasse.

„Vabandage, preili", kogelesin mina.

„Proua", parandas tema ja naeratas jällegi.

„Andke andeks", laususin uuesti.

„Mis kurja te siis olete teinud?" küsis ta.

„Te ju ise ütlesite, et ma nägin", vastasin.

„Mida te nägite?"

„Ma ei tea", ütlesin mina. „Vististi teie klaasi".

„Minu lõhnaõliklaasi", naeris ta vallatult, nagu oleks ta mõni naiivne plika või väike tütarlaps. „Mul on kodus veel hulk teisi klaase, neid te pole veel näinud, keegi pole veel kõiki mu klaase näinud, nii palju on mul neid".

„Mul ei ole", ütlesin mina, et midagi ütelda, sest ma tundsin, et mul on kohus rääkida, kui tema räägib.

Nõnda algas meie kõnelus ja tutvus, algas tuule käes, päikesepaistel ja lillede keskel, kui laulsid linnud. Tagant järele selle peale mõeldes tundub kõik meeletusena, näib hullumeel-

susena, mis peitus kõiges ümbritsevas, selles kiviski, kus peal tema istus, maamullas, millel mina seisin, ja sealt hõõgus ta meie organismi.

Varsti kõndisime kahekesi, kõndisime ja ajasime juttu. Mina rääkisin tol korral vististi rohkem kui kogu oma eluajal, sest tema tahtis, et ma räägiksin maast ja taevast, tuulest ja päikesest, lillest ja liblikast. Kuidagi sündis nõnda, et kõndides sai tema eestvedajaks ja mina olin kui taltsutatud loomake, keda talutatakse ükskõik kuhu või kui kaua.

Päike oli juba loojas, kui kõrvuti istet võtsime, nagu ei mõtlekski me kojumineku peale. Vististi olime mõlemad väsinud kõndimisest ja rääkimisest, sest miks muidu võisime nii rahulikult vaikida teineteise kõrval, nagu oleksime juba kümmekond aastat abielus.

Vaikisime ja vaatlesime puie vahelt välkuvat merd ning meie jalge ees valendavat ringteed — vähemalt tegin mina seda. Aga ma ei saanud muidu, kui pidin aegajalt oma pilgu pöörama kaaslasele, kelle silmad vilksatades minu vaate eest pakku pugesid, tunda andes, et nad sel ajal, kus mina merd vaatlesin, mind puurisid. Ja mul hakkas tundmus, et need põgenevad silmad viivad igakord uuesti mingisuguse osa minust endaga kaasa.

Aga siis äkki ei peljanud ta silmad enam minu pilku, nad hõõgasid nagu mustad elusad söed, kui ta suu küsis:

„Kas surm on valus?"

„Seda ma ei tea, ma pole veel kunagi surnud", vastasin mina.

„Aga mis te arvate?“ päris tema.
„Missugust surma te mõtlete?“ küsisin.
„Ükskõik missugust“, vastas tema.

Ja nüüd hakkasime arutama, missugused surmad on võimalikud ning missugused on kõige valusamad. Rääkisime poomisest, uppumisest, lämbumisest, tapmisest, rabandusest, kihvtitamisest, kukkumisest suurest kõrgusest, rongi alla viskamisest, kägistamisest, vingu jäämisest ja paljust muust. Ikka uusi ja uusi surmavõimalusi leidis tema ning iga uue kohta tahtis ta teada saada, on see valus või mitte.

„Miks te nii vara surma peale mõtlete?“ küsisin temalt.

„Noorelt peabki surma peale mõtlema“, vastas ta, „vanaduses tuleb ta mõtlematagi, vanaduses on ükskõik, millal või kuidas ta tuleb“.

„Kui inimene surma armastab, siis peaks ta ise tema eest muretsema“, ütlesin mina.

„Mina arvan sedasama“, oli tema nõus. „Igaüks peaks oma surma eest muretsema“.

Nõnda rääkisime, nagu ei mõistaks me räägitud sõnade tähendust, vähemalt näis minule, et praegusel silmapilgul elu või surma valik meile päris ükstapuhas võiks olla. Elu ja surm oli omataoline kull ja kiri, mida iga laps oskab mängida. Arvan, et kui tema sel silmapilgul minult oleks küsinud, kas ma ennem elada või surra tahan, siis ma igapidi temaga nõus oleksin olnud: valigu tema kumba tahes, mina olen temaga ikka peri. Võimalik, et tema minult lõpuks midagi niisugust oleks

ehk küsinudki, aga enne sündis midagi, mis minule meele tuletas, et pole sugugi ükskõik, kas elada või surra. Tulid nimelt mööda ringteed kaks poissi, ei liig suured ega liig väikesed, vaid parajad põngerjad, tulid tasakesi rääkides, nagu ajaksid nad mingisuguseid salaasju, jäid meie kohta teele seisatama, nagu kuulataksid nad, pistsid siis korraga sõrmed suhu ja vilistasid läbilõikavalt, kõrvulukustavalt korra, kaks, kolm korda ning jooksid siis naerdes ära, üle kiviaia. Niipea kui see oli sündinud, tõusin sõnalausumata püsti ja läksin mööda mäekülge alla, nagu oleksin lausa üksi istunud ja nagu poleks ma kunagi nii ükskõikselt surmast rääkinud. Ja kui ma kuulsin, et keegi mulle järele ruttas, lisasin sammu.

„Herra!" hüüti minu selja taga ja korrati seda sõna.

Aga mina ei vastanud, vaid pistsin jooksu ja kui ma jooksul arvasin kuulvat, et keegi mulle järele jookseb, siis andsin jalgele tuld niipalju kui vähegi suutsin. Ma ei julenud tagasi vaadata, sest millegi pärast tuli mulle meele, et tagasi vaadates hakkab metsavaim tingimata kannul käima, kinnitades igal sammul: kaheksi, kaheksi, kaheksi, kaheksi. Jooksin veel kivitänavalgi, alles esimest kordnikku nähes taipasin, et pole sünnis joosta minusugusel mehel. Võtsin voorimehe ja käskisin sõita.

See oli kõik, mis minuga sel õhtul sündis, s. t. minu arvates ja mälestades oli see kõik; kes rohkem usub, usub tühja, nagu alati.

Mõni nädal läks sellest päevast mööda ja kõik see aeg käisin, kui vähegi mahti sain, lillede keskel, kus paistis päikene ja puhus tuul. Olnud hirm oli minust jäljetult kadunud, hakkasin peaaegu arvama, et ma polegi nõnda kartnud, nagu ma kartsin, ja et ma pole kunagi kellegi eest põgenenud. Temast, kellega tol korral nii meeletult surmast rääkisin, polnud enam kihku ega kahku. Mõnikord oleksin tahtnud teda tabada, kas või ainult selleks, et näha, missugust mõju ta nüüd minu peale avaldaks ja millest me räägiksime, kui me üldse räägiksime. Aga siis ilmus ta äkki minu juure koju, kui üksinda olin, sest naine oli lapsega välja läinud jalutama, ilmus, nagu oleksime mõni teab kui vanad ja lähedased tuttavad.

„Tulin teid vaatama“, ütles ta ja naeratas nagu tol korral, kui ta küsis, kas surm on valus.

Ma ei teadnud, mis temale vastata, ei teadnud, millest temaga rääkida, sest äkki tundsin tema ees häbi, nagu oleksime millalgi üheskoos midagi teinud, mis selleks põhjust annab. Aga siis küsis ta äkki minult:

„Kas te armastate lapsi?“

„Väga“, vastasin mina.

„Mitu last teil on?“ küsis ta edasi.

„Üks“, vastasin.

„Minul pole ühtegi“, seletas tema, „minu mees ei armasta lapsi, tema saab alati kurjaks, kui ma lastest rääkima hakkan. Kui te teaksite, kui hirmus õnnetu ma olen, hirmus õnnetu!“

Ta nuttis, üsna nuuksus kohe, ja kui mina teda püüdsin trööstida, rääkis ta:

„Veel täna ütles ta mulle: üks kahest, mina või laps. Tahad sa last, siis otsi teine mees, tahad sa mind, siis loobu lapsest, katsu, et temast lahti saad, minusse see asi ei puutu. Aga ütelge nüüd ise, kes aitab mind, nagu ma olen, kes usub, et mees nõnda tahab, kõik ütlevad, nemad peaksid kõige pealt mehega rääkima. Mõni ämmaemand küll, aga nende juure ei taha ma minna, kardan neid. Tulin sellepärast teie palvele, ehk saate teie mulle abiks olla."

„Mina!" imestasin ma. „Ma pole ju arst".

„Seda mitte, aga teil on ehk tuttavaid, kelle ees teie sõna maksab. Kirjutage paar rida mulle kaasa või öelge telefoniga, muidu on kõik otsas, minu elu on purustatud, mees ajab mu enda juurest ära".

Tema häält kuulates ja tema kõrvetavaid silmi nähes tundsin, et minu töötuppa hakkas õhustik tekkima, nagu puhuks siin leige tuul, paistaks päikene ja lõhnaksid lilled, tundsin, et algab jällegi mingisugune mõttetus, päris hullumeelsus. Juba kartsin, et ta ehk jällegi minult võib küsida, kas surm valus on või mitte, juba aimasin, et küsimus, kas ma lapsi armastan, sugugi targem pole kui surmavalu üle järelpärimine.

Nagu ma tol korral mõtlemata tema juurest põgenesin, niisama mõtlemata oleksin tahtnud ta täna enda juurest välja saata, ja et mul mingit muud abinõu käepärast ei olnud,

siis istusin laua ääre ja kirjutasin äreval käel mõned sõnad oma koolivennale, naiste arstile *Dr.* Kobrale. Nüüd läks see naine, läks nagu oleks ta tõepoolest võhivõõras inimene ja üksinda tuppa jäädes mõistsin, et minu tänane hullumeelsus oli suurem olnud kui tookordne.

Dr. Kobra oli ainuke mees, kellega ma üliõpilaspõlves vähegi läbi käisin, sest tema oli ainuke, kes mõistis vaikida. Teised vahtisid mind, nagu oleksin mingisugune imeloom, temal polnud minu vastu mingit uudishimu, temal polnud enda ega teistegi vastu uudishimu, nii asjalik oli ta. Aga kui ta nüüd minuga kokku sai, siis oli ka tema uudishimuliseks muutunud.

„Rannuk, kas ka sina oled juba mainitud suhtes?“ naljatas ta ja ma tundsin, kuidas ma üleni punaseks läksin. Kui midagi vastuseks tahtsin ütelda, patsutas ta mulle käega naeratades õlale ja ütles: „Tegid hästi, et minu valisid, mina oskan vaikida“.

Ma ei saanud sõnagi suust, nii pööraseks oli kõik pöördunud. Mitu-setu päeva olin päris meeletu, nii et nainegi seda tähele pani ja nagu hirmunult minu ümber talitas. Kartis ta minu mõistuse pärast või oli tal aimu, mis minuga sündinud või mis mina teinud, seda ei teadnud ma tol korral, alles pärast aimasin, et tema hirmul olid omad põhjused.

Ma ei jõudnud veel oma meeletusest päriselt toibuda, kui tabas mind juba uus üllatus, mis hullem kui kõik senine: ühel pärastlõunal tormas minu juure sisse keegi võhivõõras mees

ja süüdistas mind otseteed tema naisega abielurikkumises. Tõepoolest, sel silmapilgul ei osanud ma muud arvata, kui et kas mina või tema aru on kaotanud. Aga kui ta taskust kirjakese tõmbas, mille ma hiljuti *Dr.* Kobrale selle naisterahva kaudu läkitanud, siis mõistsin, et oleme vististi mõlemad täies arus.

Tahtsin hakata talle seletama, kuidas lugu sündinud ja et mina abielurikkumises täiesti süütu, et ma abielurikkumise peale kunagi pole mõelnudki, aga temale näkku vaadates valdas mind ootamata mälestus, mis pani unustama rääkimise. Mul tuli nimelt meele, et see mees polegi nii võhivõõras, nagu ma alguses arvanud, et ma olen seda meest enne näinud — saunas näinud. Silme ette kerkis tema lüheldane lihav keha, mis matsakas ja paindumata nagu mõni jäme rull. Niisuguses kehas leidub harva armukirge, ennem peitub temas mingisugune väike himuke, mis vürtsitatud mõne nilbuse või loomuvastasusega. Nõnda mõtlesin, kui see riietatud liharull ähvardavalt minu ees seisis, mõtlesin ja võrdlesin teda selle teisega, kellega olin üheskoos kõndinud tuule käes, päikesepaistel, lillede keskel. Sel teisel pidi teistsugune keha olema, sel pidid olema närvilised ja vooljad ihuliikmed, mis on täis püha meeletust. Aga liharull ei mõista seda pühadust, teda ei huvita see põrmugi, temal on ainult himutsevad kissis silmad ja rasvane naer, kui ta sirutab ähkides oma käe kenaduste järele, mis hõõgavad kirest.

Küsisin endamisi: miks on need kaks mees ja naine ja miks peavad just nemad ühel asemel magama? Miks on nõnda, et see, mis inimese elus peaks olema kõige püham, muutub lausa päisepäeva ajal ihu ja hinge rüvetuseks?

Enne kui esitatud küsimustele vastust leidsin, tõmbas võõras taskust revolvri, kähises mulle näkku sõimusõna „naistevõrgutaja" ja laskis minu pihta paugu, mis rabas mu jalust ja röövis mõistuse.

Praegu selle peale tagasi mõeldes arvan ma, et kui sel kriitilisel silmapilgul painajalik mälestus minu suud poleks sulgunud, nii et ma oleksin võinud rääkida, siis poleks vististi olnud ei laskmist, ei seda õnnetut protsessi ega ka kõike muud. Parajal paigal räägitud sõna on see, mis hävitab inimeses nii mõnegi meeletuse teos: sõna saab teo aseaineks. Kinnitan kõigi pühade nimel, et minu vahekord proua ja herra Mündiga oli niisugune ja mitte niisugune, nagu kohtus selgus, sest see, mis ma seal seletasin või seletustes lasksin läbi paista, ei vastanud tõele. Kui aga keegi peaks arvama, et ma oma seletusi moonutasin herra või proua Mündi pärast, siis eksib ta: seletuste moonutamine sündis ainuüksi minu enda pärast.

Võimalik, et mu seletused oleksid teistsugused saanud, kui mu haav poleks olnud nii raske, aga kaua haigevoodil lamades, kus järelmõtlemiseks oli nii palju rahulikku, vaikist aega, omandasin kogu sündmuste käigu

kohta hoopis teise arusaamise. Ma ei püüa tõendada, nagu oleks see arusaamine tingimata tõele vastanud, aga ühte kinnitan: minule näis ta antud korral läbi ja läbi põhjendatuna.

Kõige pealt pidin revideerima oma vaateid mehe ja naise kohta. Tänini olin naises näinud mehe kaaslast, perenaist ja laste ema, kel on oma töö- ja võimupiirkond, oma huvid, oma üldised ja erilised õigused. Erootika oli minule seni olnud kui mitte just kõrvaliseks asjaks või abinõuks, siis ometi ainult üheks tähtsaks teguriks teiste tähtsate kõrval inimese elus. Nõnda olin arvanud ja nõnda olin ka elanud. Mina ise olin hommikust õhtuni tööd teinud ja minu naine oli tööd teinud, sest töös nägin mehe kui ka naise väärtust, peavoorust.

Haigemajas lamades tärkas minus mõte, et kas minu vaated ehk ajast maha pole jäänud ja kas ma vast ei ela nagu mõni enne veeuputust sündinud inimene, mispärast käesolev katastroof varem või hiljem paratamata sündima pidi. Ma jäin lihtsalt sellepärast eluvankri rataste vahele, et ma seda vankrit ei tunnud ja ei osanud end tema eest hoida. Mõni teine minu asemel oleks ehk hoopis teisiti talitanud ja siis poleks ta koguni mitte tarvitsenud kalli aja raiskamiseks voodisse heita või kuigi ta vahete-vahel seda oleks teinud, siis hoopis teisel otstarbel, hoopis teise voodi.

Esitasin endale kardinaalküsimuse: kas olin mina kui mees olnud sündmustes õieti,

oma sugu ja seisuse kohustele vastavalt talitanud või kas ei olnud elul ja minuga kokkupuutuvail isikuil põhjendatud õigus minult nõuda hoopis teistsugust talitusviisi? Mida rohkem ma selle küsimuse üle pead murdsin, seda rohkem hakkasin iseend häbenema. Tundsin, et olin talitanud, nagu talitasin olles alles esimest aastat üliõpilane.

Kas minu pika kasvu, korralikkude riiete või häbelikkuse pärast, seda ma ei tea, aga üks oli tol korral kindel: ma meeldisin siis naistele, iseäranis küpsematele, elus kogenumatele, meeldisin rohkem kui minule endale see meeldis.

Kui Kobra, kellega paar aastat külg külje ääres ühes majas elasin, selle meeldimise peale tähelpanu juhtis, siis ei kõditanud see mu auahnust põrmugi, vaid mul oli ainult häbi, sest ma arvasin, et ega naised ometi heast paremast minu järele keelt nilpa, nagu Kobra seda tõsiasja armastas sõnastada, mina ise pidin selleks ometi kuidagi põhjust andma.

Minus pidid mulle endale teadmata toonitatud olema teatud tunnused, mis vastasele sugupoolele loomusunniliselt mõista andsid, et mina neid otsin ja ihaldan, et mina rõhutan erootikat, nagu peaksin seda mingisuguseks eriliseks mehe või ka inimese vooruseks.

See mõte tegi mulle tol korral palju peavalu, seda suuremat, et ma temast kellelegi ei söandanud rääkida, Kobrale ka mitte. Üldiselt pidasin ebakõlbuliseks erootilisist asjust ükskõik kellega rääkida, nende peale endamisi

mõteldagi, oma eluülesannet ja eesmärki nägin hoopis kusagil mujal.

Et aga naised mind oma sõnade ja silmadega järeljätmata erootikale juhtisid, siis hakkasin nende eest kõrvale hoiduma, hakkasin neid peaaegu pelgama. Läksin koguni niikaugele, et saapad puhastamata jätsin, lohakalt riietusin, uue üliõpilasmütsi sirmile tugeva mõlgi sisse murdsin ja nõnda ta sügavale silme peale surusin.

Kas selle tõttu või mõnel muul põhjusel, aga pikkamisi eemalesid minust naised ja ma võisin rahulikult oma armsale teadusele anduda, ainult keegi noor ei annud mulle rahu, kiusas mind sõna otsekoheses mõttes taga. Temap see oligi, kel õnnestus minus esimesi mehelikke tundmusi äratada, ometi ilma mingisuguste tegelikkude tagajärgedeta.

Nõnda pole ma vististi kedagi peljanud, kui seda mustasilmalist neidu. Oma tolleaegist hirmu võiksin ehk ainult sellega võrrelda, mis oli mul sel õhtul, kus ma proua Mündi eest põgenesin.

Välimuselt tuletas see neiu proua Münti meele, iseäranis mis silmi puutub, ja ma ei saa muidu, kui pean arvama, et selle kahe naise loomus midagi ühist ja lähedat peab olema, miks muidu mõjusid nad minusse ühte moodi.

Oleks proua Münt vanem, siis poleks ma kaugel mõttest, et tema ja see üliõpilaspõline neiu on sama isik, kes aastate tagant jälle kord on ilmunud mind katsuma, taga kiusama. Minu elamusedki proua Mündiga kokkupuutu-

mises on peaaegu needsamad, mis üliõpilaspõlise neiuga, ainult selle vahega, et tol korral oli mul piinlik ja häbi äratada vastases sugupooles erootilisi tundeid, oli nagu kõlblusvastane eneselgi alluda nende võimule, kuna ma praegu ümberpöördud põhjusel häbenen: et mul neid tundmusi tarbe korral ei olnud ja et nad mulle meelegi ei tulnud.

Istusin vana käsnana noore naise kõrval, kui see rääkis surmast, istusin ja ei saanud põrmugi aru, et ometi keegi ei lähe nii noorelt mõtlema surma peale, kui tal poleks armukirge ihus.

On ükskõik, kas see kirg oli sihitud minu või mõne muu vastu, peaasi, et see kirg oli olemas ja avaldus surmamõtteis. Minus kui mehes oleks pidanud ta äratama vastukaja ja et ta seda mitte ei teinud, siis tunnen kõrvetavat häbi. Äratatud surmamõtted oleksid pidanud mulle loomusunniliselt ütlema, et seisan saladuslikule elu- ja armuallikale üsna ligi, kust on kohustatud igaüks jooma vargsi või väevõimul.

Veel kunagi pole ma oma meelest olnud nii armetu kui mõeldes neid mõtteid. Olin armetum kui esimese aasta üliõpilasena mõlki murtud sirmiga mütsi ja puhastamata saapaid kandes naiste hirmutuseks. Olin armetum kui oma naise kätt paludes tema vanematelt, veelgi armetum kui edustades seltskonnapärast peigmeest igasuguste tädide ja onude keskel, nende salaja katsudes suudelda oma tulevast, nagu nõudis seda viis ja komme.

Kogu mu elu tundus äkki mingisuguse armetusena. Armetuseks pidasin ka seda, et olin püüdnud hoiduda loojate killast, kuhu ei pääse keegi, kes ei tea, mis on vaimustus.

Vaimustuses ei näinud enam hullumeelsuse või mõttetuse algust, vaid elumõtte võtit, mille järele oleksin pidanud püüdma kogu eluaja.

Kauge üliõpilaspõline neiu hakkas paistma vaimustuse ja ekstaaside inglina, kes oli eneses kannud elumõtet, aga mina olin tema eest pagenud, mina olin elumõtet peljanud kui surma.

O, ma pidin eluliselt rämps olema, muidu poleks võinud ma nõnda talitada!

Pole ime, kui ma haigevoodil nõnda arutades otsusele jõudsin, et olgu mis on, tulgu mis tuleb, aga ei ole häbistavamat asja kui avalikult tunnistada, et mul pole proua Mündiga mingisuguseid „mainitud suhteid".

Armuline aeg, milleks istusin temaga siis õhtul hilja kõrvuti samblasel kivil, milleks vaatlesin ühes temaga merd või õhtutaevast, mis kui tuleleek, milleks rääkisin temaga surmast, aga mis peaasi: milleks kirjutasin selle tähekese *Dr.* Kobrale?

Viimase peale mõeldes punastasin veel haigevoodil, kui mäletasin, mis *Dr.* Kobra mulle seltsimehelikult oli lausunud. Olin lõpulikult häbistanud iseenda ja ka proua Mündi, olin meid mõlemaid katnud mingisuguse loomuvastase rõvedusega, nõnda tundsin ma.

Hea meelega oleksin kogu asja surnuks vaikinud, nagu olin peaaegu terve oma elu vaikinud, aga ma teadsin, et tahes või tahtmata pidin ma terveks saades rääkima, pidin seletusi andma.

Mis pidin ma ütlema, kui herra Münt ehk minu kirjatähekese oma kaitseks päevavalgele toob ja mis pidi niisugusel korral saama *Dr.* Kobraga? Kahtlemata oleks teda kogu selle saasta hulka kistud ja kuigi ta oma naha oleks päästnud, päris valgeks poleks ta ometi mitte jäänud.

Kogu mu sisemus põles piinlikkusest ja häbist. Mulle endale tundus, et palavik ei kesta mitte tuliriista haavast, vaid häbis kurduvast hingelõõmast.

Ma ei leidnud tol korral mingit muud pääseteed, kui aga pöörasin herra Mündi poole ja palusin teda, et ta vähemalt minu kirjatähekese hävitaks. Tõotasin oma seletustes kõik mis võimalik teha, et mõju, mis kirjal avaldamisel võiks olla, kohtumõistmisel täielikult maksvusele pääseks.

Herra Münt andis oma ausõna, et ta kirja mulle pärast protsessi välja annab, kui ma kohtu ees oma tõotust pean, mida ma ka tõepoolest tegin nagu kõik teavad. Arvan isegi, et rohkem tegin, kui minu kirjatäheke kunagi oleks suutnud, ja sellepärast oli meie viimane kokkupuutumine herra Mündiga väga sõbralik. Tundsin, et ta mind kahetses, peaaegu haletses.

Kas ta asja tõsist seisukorda aimas või mitte, seda ma ei tea, aga minu kahetsemiseks, ammugi mitte haletsemiseks polnud tal vähematki põhjust. Sest pangem tähele: oma seletusis mõista andes, nagu oleksin ma tõepoolest proua Mündiga abielu rikkunud ja nagu oleks herra Münt õigustatult tapariista minu vastu tõstnud, tekkis minus himu abielurikkumiseks, põlev, piinav himu.

Kunagi varem polnud ma seda himu tunnud, õigem — ma polnud tänini mingit tõsist himu tunnud, sellepärast lõikas ehk see hiline ja üksik himu nii sügavalt mu olemusse.

Tänini polnud ma mõistnud, kuidas võivad inimesed abielu rikkuda, kuidas võivad nad selleks nii häbitumalt valetada ja petta, aga nüüd näis mulle otse vastupidi: iga korralik inimene peab abielu rikkuma, iga korralik inimene peab abielu küsitavaks tegema, alles nõnda võib tõsine abielu tekkida, sest tõsine abielu peab iga päev uuesti sündima iseendaga ja teistega võideldes.

Nõnda mõtlesin, sest mu himu proua Mündi järele oli meeletu ja pime.

Meeletu himuga tõusis mul niisama meeletu uudishimu kõige vastu, mis puutus minu himude objekti. Küsisin: mis klaas oli tal sel korral kivil istudes käes? miks rääkis ta surmast? miks tuli ta minult kirjatähekest manguma? miks näppas ta selle kirjatähekese pärast *Dr.* Kobra laualt ja miks poetas ta selle oma mehe pihku? kes oli see, keda ta oma tege-

vusega püüdis varjata, kui ta minu oma naeruväärseks ohvriks valis?

Ühes uudishimuga tõusid minus metsikud plaanid. Mõtlesin: niipea kui selguks, kes on proua Mündi varjatud armualune, siis oleksin varsti oma himude eesmärgil. Läheksin äärmuseni, läheksin ennatuseni nõudes proua Mündilt lunastust oma teadmistele tema armualuse kohta, nõudes, et kui ta ei taha kannatada minu paljastuste tagajärgi, siis tulgu ja lunastagu end, tulgu tasugu seda oma kõrvetavate silmega, oma naerva suuga.

Olin kindel, et nii või teisiti saab proua Münt varem või hiljem minu omaks, ja maitsesin seda juba ette kahekordselt, sest siis oleksin ma ka herra Mündiga tasa saanud.

Tundsin armukadedust selle arvatava teise vastu, kelle pärast proua Münt kõike seda tegi, mis ta tegi, tundsin, et kui sündmuste keer seda nõuaks, võiksin mina nagu herra Müntki mõne teise ees seista tapariist peos.

Mulle oli täiesti ükskõik, kes see teine oleks, kas või mõni viimane inimjätis, kelles see meeletu naine otsis nende ihade rahuldust, mida temale ei suutnud anda abieluvoodi mehe ärilise lihavuse ning hangeldava rikkusega, kadestasin teda lihtsalt ja loomalikult, kadestasin teda nende patuste tundmuste ja tegude pärast, mida ta jagas proua Mündiga, kelle pärast mina pidin peaaegu jätma elu, liiatigi nii naeruväärsel kombel.

Haigevoodist pääsedes ei tunnud ma põrmugi, et tundmused, mis minu sisemust kõr-

vetasid, oleksid kuidagi jahenenud, ja peale kohtuprotsessi asusin viibimata oma kavatsuste teostamisele. Mõni teab, millega see kõik oleks lõppenud, kui mitte äkiline hoop mind sealt poleks tabanud, kust ma seda kõige vähem võisin aimata või oodata: minu naine tõstis lahutusprotsessi süüdistades mind proua Mündiga abielurikkumises.

Alguses olin päris juhm, veel praegugi olen vististi üsna juhm, sest ma ei oska endale tõepoolest aru anda, missugust minu abielurikkumist ta mulle ette heidab, kas seda arvatavat, mis kohtu ees selgus, või seda tõelist, mida ma alles kavatsen, ilma et oleksin jõudnud teostada.

Mõtleb ta esimest, siis olen ma täiesti süütu, mõtleb ta seda teist, siis on see süü alles tulemata, mille pärast lahutada ei võiks, sest mõte pole karistatav, isegi kui teda teataks. Aga minu mõtet ei tea keegi, must valge peal sõnastan teda esimest korda ja imelikul viisil kaotab ta seega suure hulga oma teravusest, tunnen seda kirjutades. Õigem: ta omandab teise sihi, ta pöördub selle vastu, kes mind süüdistab abielurikkumises.

Ma pole kunagi inimestega ja nende vahekordadega tegemist teinud, iseendagagi pole ma suuremat tegemist teinud ja sellepärast seisan oma sisemuse muutuste ees kui pime päikesepaistel: tunnen sooja, aga ei taipa, kust või kuidas ta tuleb. Ma ei tea sedagi, kas võib abielus — mõtlen korralikku abielu, mis algab kosimise, kihlamise, pruut-

põlve ja tädide ning onude kaasteadmisega, kaassöömise ja -joomisega, igavate kõnede ja nahksete õnnesoovidega, mida teab ammu ette nagu kümme käsku, ja mis lõpeb laulatusega kirikus, kodus või õpetajatoas, pruudil valge kleit, peigmehel must kuub — nojah, kas võib niisuguses abielus või niisuguse abielu sõlmimiseski kunagi tunda neid tundmusi, mis valdavad noort ja vana siis, kui erootikasse on kallatud pisut keelatut, kui on sinna tilgutatud veidike nõndanimetatud pattu.

Tean ainult ühte, et mina oma naisega olen elanud juba kümmekond aastat nagu mõni püülikott sooja ahju ääres, tean, et ta mind on algusest saadik armsaks nimetanud, iseäranis siis, kui ta minult midagi tahtis saada ja nõnda on see kestnud kuni viimase ajani, aga ma ei tea mitte, et mina või tema oleksime kunagi tunnud midagi selletaolist, mis kõrvetab mu sisemust proua Mündi patuse ihu suhtes, see tähendab: ma oletan, et ta on patune, sest miks muidu äratab ta nii pöörast himu.

Aga nüüd, kus mu naine tahab end minust lahutada, kus ta nii öelda mõttes on minuga juba abielu rikkunud ja patuseks saanud, nüüd hakkab tema minus seda äratama, mida võiks nimetada kireks. See on pöörane, kui mõelda, et see tuleb alles nii pika abielu järele, see on imeline, kui mõelda, missugused juhuslikud tegurid pidid meie rahulikku, uinuvat elu puutuma, et selles ärkaks virgutav tundmus.

Issand jumal, kus olid mu silmad tänini, et ma ei näinud oma naise jalgu, mis võivad

astuda kui hirve jalad, olin ma tõesti pime, et ma ei näinud tema puusade voolavust ja tema niuete tugevat nõtkust, tema õrna kukalt ja silmi, mis põlevad peaaegu nagu proua Mündi silmad, kui see minult tol õhtul küsis: kas surm on valus?!

Kümmekond aastat olen elanud tema kõrval kui oimetu, vaadeldes ja kirjeldades oma lilli ja liblikaid, olen sigitanud temaga koguni kaks last, kellest üks surnud ja teine elus, aga ei ole teda ometi mitte näinud niisugusena, nagu ta tõepoolest on.

Ah! kas tõesti on selleks vaja patuhimuseid silmi, et imestada naises tema loomulikku ilu või kas tõesti peab naine enne patuga rüvetama oma imetegevaid liikmeid, kui nad hakkavad paistma niisugustena, nagu nad tõepoolest on?

Mina pole kutsutud neid küsimusi vastama, minule aitab sellestki küll, et tunnen: olen uuesti kosjateel, olen uuesti raskeks saanud himuga omada oma naist päriselt, mitte kihlamise ja laulatusega, vaid kõrvetava kirega, mis ei kõlba isade ja emade, hambuta tädide ja onude silma alla.

Aga nüüd põgeneb naine minu eest, nagu pelgaks ta mu kirge või nagu himustaks ta kedagi teist minu asemel, ometi tean, õigem usun, et ta on olnud mulle ustav kui kutsikas emale.

Meie abielu on täis korralikkust, perekondlikke voorusi, kui tahate — armsust ja õrnustki. Meie abielu võidaks nimetada peaaegu ees-

kujulikuks, kui temas puuduks üks tume täpp: meie laps. See tähendab: meie laps pole mingisugune tume täpp, vaid ema ja lapse vahekorda võiks ehk selleks pidada. Kuid seegi pole mõni tõsiasi, vaid ainult minu arvamine, mis põhjeneb teadmatusel, sest nagu juba tähendatud, on mul inimestest ja nende vahekorrist väga vähe aimu. Aga mulle tundub, iseäranis viimasel ajal, kus laps juba suuremaks saab, et ema ei salli teda, ei kannata teda sellepärast, et ta on oma aastate kohta liig lapselik.

Tuttavad ja naabrid arvavad, et ta on loomu poolest minusse.

„Juba saab teine kaheksa-aastaseks, aga ikka, nagu oleks alles kolmene“, ütles mulle kord naine tütre kohta.

„Anna aega, las' ta kasvab“, laususin mina.

„Temale ei aita mingi kasvamine“, arvas naine. „Tita ta on ja selleks ta jääbki!“

„Temast saab kuldne naine“, ütlesin mina, „vaata tema süütuid silmi“.

„Kellele seda süütust tänapäev vaja on“, vastas naine. „Lollikesed on süütud“.

See kõnelus tekkis meie vahel juhuslikult ja mina pidasin teda peaaegu pealiskaudseks lobisemiseks, ainult oma viimaseid sõnu öeldes heitsid naise silmad pilgu ja tegid ta liikmed mingisuguse liigutuse, mis ei tea miks minus tundmuse äratasid, et süütuks lollikeseks nimetas ta just mind.

Peale seda kõnelust hakkasin last veel enam armastama, sest ma mõtlesin, et kui ta

tõepoolest minusse peaks tulema, siis on tal just mind rohkem vaja kui kedagi muud.

Ehk saab tast mingisugune inimpelgur, kel on igal pool kodusem ja lahedam kui inimeste keskel, sest keegi pole inimesest silmakirjalisem ja petlikum. Ehk arvab ta nagu minagi kord paremaks ennem elada sõpruses loomade, lillede või kividega, mitte aga inimestega, sest pole ebaustavamat kui inimene. Ehk kõnnib ta kui võhivõõras kaaskodanikkude keskel ja igatseb kuhugi teisele planeedile, kus leiduvad ehk temale omasemad organismid ja hingeilmad.

Nõnda mõeldes hakkasin teda endaga kaasa võtma loodusesse, hakkasin teda pikkamisi tutvustama teiste ühiskondadega, mis elutsevad inimliku kõrval.

Kui palju ma temale seega head tegin, seda ma ei tea, aga minule endale avanes lapse kaudu uus ilm. Nimelt panin ma tähele, et minu ja tema vahekord ümbritseva taime- ja loomariigiga on hoopis isesugune, sest mis mina ka tegin, kui lähedal ma igale lajukesele või mardikale ei püüdnud seista, ometi ei saanud ma üle tundmusest, et mind lahutab kõigest ümbritsevast mingisugune erikuristik. Minu kuhjatud teadmised ja minu eritlev ning puuriv mõte oli võimetu mind aitama kuristikust ülepääsmises. Laps läks aga taimede ja loomade sekka nagu omasugune, kuigi tal ümbritsevast polnud vähematki teaduslikku aimu.

Seda tähele pannes mõistsin esimest korda,

kui hirmus väeti on inimese vaim asjade sisusse tungimiseks, mis on ainuke abinõu elamuste rikastamises. Mis oli mul kasu kogu minu elutööst, kui tundsin enda oma lapse kõrval vaesena. Mitte mina polnud sünnis tema õpetamiseks, vaid mul oli ehk ainult veel niipalju elavat hinge järele jäänud, et ise võisin uuel teel uuesti õppima hakata.

Heitsin kõrvale oma raamatud, heitsin kõrvale kõik, mida nimetasin teaduseks, ja hakkasin lapsega mängima tema mänge: ajasin lilledega juttu, köietasin sitikaid, taltsutasin liblikaid, korjasin ämblikke käeskantavale kaseoksale, pidasin põrnikate peale jahti.

Oli kuis oli, tuli kuis tuli, aga uskuge, pikkamisi hakkasin tundma, et minu ja ümbritseva looduse vahel hakkab kaduma kuristik, nagu täituks ta nende raamatuvirnadega, mida mina ja teised uurijad eluajal alla neelanud. Mängides hakkas mind täitma mingisugune uimastav joovastus, mis tõusis ajuti peaaegu meeletuseni, pöörasuseni. Heitsin rohu sisse või istusin samblasele kivile ja maitsesin seda uut elamust.

„Isa, miks sa kurvastad?“ küsis laps ühel niisugusel korral minult.

„Laps, ma olen õnnelik“, vastasin mina.

„Kui sa õnnelik oled, siis tule ja jookse“, ütles laps. Sellest mõistsin, et vististi pidi minu vahekord loodusega ikkagi teine olema kui lapsel, sest tema arvas, et õnnelik peab jooksma, kuna minu õnn mu roiutas, nagu oleksin saanud uimastavat mürki.

Nõnda mürgitatuna seisin tolgi korral, kui proua Münt minu ette kivile istus ja oma tibatillukest klaasi vaatles. Sellepärast ei imesta ma tagant järele liiga oma talitusviisi üle, ennemalt võiksin imestada, et kõik veel meeletumat kuju ei omandanud kui sel õhtul.

Kõike öeldut kokku võttes peaks enamvähem arusaadav olema, miks mind naise poolt tõstetud lahutusprotsess nii jahmatavalt tabas.

Temast endast võiksin ehk veel kuidagi loobuda, aga mis saab lapsega, kui mind enam ei ole. Mina kardan, tema läheb hukka, tema läheb hingeliselt kuidagi hukka, kui mind enam tema läheduses ei ole, sest emal pole tema iseäralduste vastu huvi ega lugupidamist ning kus oleks see võõras, kes teda mõistaks, mõista tahakski.

Pealegi, oleks kogu see jant aasta, poolgi aastat varem sündinud, siis poleks mina tema ja tema minu külge sel määral kasvanud, nagu oleme seda praegu. Nüüd tundub mulle, et oleme teineteisele tingimata, otse paratamata tarvilikud, mina temale mitte vähem kui tema minule, sest meie mõlemad oleme võhivõõrad oma sugulaste ja tuttavate keskel.

Olen kõik mõtted mõelnud, aga ei leia muud pääseteed, kui et meie kaks peaksime ühte jääma. Püüdsin seda naisele seletada, aga tema ei võtnud mind kuulda, nagu arvan, mitte sellepärast, et ta minu viisil ripuks lapse küljes, vaid et ta on minu peale nähtavasti kade, miks laps viimasel ajal hakkas mind

rohkem taga hoidma kui teda, on ju tema ennast, kogu oma sugukonda ikka paremaks pidanud kui mind ja minu omakseid.

Aiman temas mingit kangekaelist tungi hävitada lapses kõik, mis on temas minust, ja asemele istutada iseenda seltskonnapärased voorused.

Vaene laps, kuidas ta teda minu haiguse ajal on muntserdanud! Ta on temast teinud mingisuguse hirmutatud loomakese, mingisuguse vedrudega nuku, keda nähes mul süda sees kokku kisub.

Ei ole vähematki kahtlust, et see muntserdamine sest saadik, kus ta lapsega minu juurest ära läks, vahetpidamata edasi kestab. Mul oli heade inimeste tõttu lapsega kokkusaamine naise selja taga ja esimesed sõnad, mis ta mulle rääkis, olid:

„Isa, millal sa meile tuled?"

„Ma ei tea, mul pole aega", vastasin.

„Vii mind oma juure", ütles ta.

„Ema ei luba", laususin.

„Ema on kuri", seletas laps. „Ma jooksen salaja sinu juure, kodus on parem."

„Ära jookse", manitsesin last, „oota, küll ema lubab sind tulla, oota aga".

„Aga kui ta ei luba, kas siis võin salaja?" küsis laps.

„Küll ta lubab", kinnitasin mina ja see oli ainuke troost, mis temale võisin anda, sest muidu oleks ta ehk tõesti mõni teab mis rumalusega toime saanud.

Aga sõnad, mis trööstisid seks korraks

last, ei trööstinud mind ennast. Neis sinisinistes silmis mingit lapselikku ebamäärast hirmu lugedes tundsin, et ei nende ees piisa ühegi küpse naise himurad pilgud, ei neid kustuta arenenud liikmete ümmarikkus ja lopsakus, vormide voogavus. Tundsin, et neis hirmunud silmis istun ma ise ja vaatlen ümbritsevat ilma."

Nõnda lõppesid Rannuki korratult kritseldatud read. Lugedes jäi mul tundmus, et ta polnud jõudnud kõike öelda, mis ta öelda oli kavatsenud. Võimalik ka, et poolikuse põhjus ei peitunud jõudmises, vaid tahtmises ja et ka Rannuk oli hakanud harrastama seltskonnapäraseid voorusi sõnades, avaldades ainult seda, mis temale kasulik. Nagu pärast selgus, pidigi lugu nõnda olema, kui mitte arvata, et kogu tema plaan pihtimist kirjutades veel polnud valminud, vaid et ta küpses alles hiljem, paratamatute sündmuste sunnil.

Rannuki soovil võtsin muidugi tema asja oma ajada, aga juba ette kartsin, et minu vaev jääb asjatuks. Oletasin kohe, et ei naine Rannukist ennast sellepärast lahutada taha, nagu usuks ta tõepoolest tema abielurikkumist, ja et ei ta heast paremast oma praegusestki majanduslikust seisukorrast loobuks — Rannukil oli sissetulekuid tundide kõrval ka raamatutest —, kui tal poleks valmis varutud midagi kindlamat, ühe sõnaga — kui tema selja taga ei seisaks mõni mees.

Minu juurdlused selles sihis õigustasid mu oletused enam kui olin julenud loota. Selgus,

et Rannuki naisel olid suhted kellegi vanema ärimehega, kel olid tarvitada hoopis lahedamad summad kui keskkooliõpetajal. Millal need suhted just sõlmitud, jäi tumedaks, aga üks oli kahtlemata: nad olid kestnud juba kauemat aega.

Olen kaugel sellest, et Rannuki naise tegu imestada või temale etteheiteid teha, sest ma ei usu, et inimene oleks määratud rahulduma mõttelise abielurikkumisega, nagu see paistab Rannuki kirjutusest. Inimene, iseäranis naine tänapäev, armastab liha ja verd, armastab midagi reaalset, mida võiks maitsta viie meelega. See on peaasi, see on asja sisu. Kas üks või teine oma reaalsuse tarvet veidike vähema või suurema pettuse, alatuse või ennatuse protsendiga rahuldab, see on asja juhuslik külg — nõnda paistab minule. Ma ei usu, et ma tühja targutaksin, vaid ma räägin silmas pidades oma kogemusi tõsiasjus.

Muidugi on pisut piinlik petta Rannuki taolist meest, sest see tähendab umbes sama palju kui lapse petmist täisealise poolt. Ei usu, et väga palju neid leiduks, kes seda peaksid auasjaks või kangelasteoks, iseäranis kui arvesse võetakse fakt, et see lapselik inimene pidas ikkagi oma naise ülal, kes ei teinud nii öelda mitte midagi, isegi oma last ei viitsinud ta kasvatada, vaid jättis selle köögitüdruku hooleks.

Ometi on üks kindel: Rannuki naise teguviisis pole midagi haruldast, nõnda et mul õi-

gus oli selle üle mitte imestada, kui ma tema tegude jäljile jõudsin.

Juba algusest peale otsustasin asjast Rannukile mitte rääkida, sest head poleks võinud see mingis mõttes tuua. Las' ta parem usub oma naise ausust ja las' ta arvab, et naine otsib lahutust ainult sellepärast, et tema, Rannuk, määris oma nime hiljutise protsessiga.

Ma ei annud ka naisele mõista, et ma tema salajasi suhteid tunnen, vaid rääkisin temaga kui läbi ja läbi korraliku abielunaisega, kelle au mees oma ülalpidamisega andeksandmatult puutunud.

Pean tunnistama, ma pole palju naisi näinud, kes iseteadvamalt oma voorustest räägivad kui seda tegi proua Rannuk, ja ma omandasin mulje, et see inimene neid voorusi, millest ta räägib, iseendas kahtlemata usub.

See ruugejuukseline, sitkelihaline naine oli nähtavasti talitanud kindlas arvamises, et teisiti talitada oleks ülekohus iseenda ja seltskonna vastu, et teisiti talitada oleks otse loomuvastane.

Kui keegi oli patustanud, siis ainult Rannuk, sest tema oli niipalju tegemata jätnud, mida ta kui mees oma naise vastu oleks kohustatud olnud tegema. Ta oli lilli ja liblikaid, ta oli raamatuid tähtsamaks pidanud kui naist, lõpuks oli ta tütart tähtsamaks pidanud kui ema, mis oli patt pühavaimu vastu, sest naine on mehele liha ja veri, tütar ainult idee. Aga missugune naine peaks sellega leppima, et mehele on idee enam kui liha ja veri, liia-

tigi kui mees kunagi kindlasti ei või teada, kas ehk see idee pole sigitatud mõne võhivõõra mehe poolt.

„Austatud proua", ütlesin ma Rannuki naisele, „kas teie siis milgi tingimusel oma mehega ära ei lepi?"

„Oma mehega?!" viskas naine nina selga. „On Rannuki ka mõni mees? Ta on ju laps. Ma ei taha ometi igavesti lapsehoidja olla".

„Siis ei panegi teie pearõhku selle protsessi peale?" küsisin.

„Saage ometi minust aru", seletas naine: „olen oma paremad päevad temale ohvriks toonud ja kui ma selle eest muud ei saanud, siis oli mul õigus loota ometi korralikkust, rüvetamata nime. Aga nüüd, mis ma nüüd olen!"

„Uskuge, proua, teie mees on täiesti süütu", tahtsin seletada.

„Seda halvem, seda häbistavam", lõikas naine vahele ja ma tundsin, et temas kobrutas isiklik auhaavamise sapp.

Mul jäi üle ainult veel katse naist sinnamaale painutada, et ta ehk lapse kuidagi mehele jätaks, aga selle peale sain lakoonilise vastuse:

„Mis teeb laps lapsega, otsigu ta kõige pealt iseendale hoidja".

Seisukord oli selge, oodatav protsess ei võinud mingit uudist tuua. Seda püüdsin Rannukilegi arusaadavaks teha. Tema ei vastanud midagi, kuulas ainult minu seletusi ja tema silmade pilk oli nagu juhmiks läinud.

Juba tõusis ta toolilt ja pidi välja minema, aga äkki pööras ta ukselt ümber, astus nagu erksamal meelel laua ette ja ütles:

„Tähendab: mitte mingit abinõu enam?"

„Minul mitte", vastasin temale.

Ta naeratas kohtlaselt.

„Üks abinõu on ometi olemas", ütles ta siis.

„See oleks?" küsisin.

„Saladus", vastas tema ja naeratas endiselt.

Ütles ja läks ning see oli viimane kord, kus ma teda elusalt nägin, sest kui ma järgmisel korral temaga kokku sain, nüüd juba naise kutsel tema oma väikeses ja lihtsas korteris, kus torkasid igalt poolt silma väsimatu vaimlise töö tunnused, lamas ta puusärgis kõrvuti oma tütrega õrnas isalikus süleluses.

Nõnda leiti nad Kalarannast kivide vahelt, kuhu lained nad visanud peaaegu istukil asendisse ja nõnda olid nad ka nõutavalt valmistatud puusärki pandud, ehk küll nende seisak ei olnud hästi kokkukõlas kristliku kombe ja viisiga.

„Tundsin nagu ette, et see nõnda tuleb", rääkis naine, „ja valvasin ööd kui päevad lapse järele, ometi. . ."

Pisarad sulatasid ta hääle ja sõnad.

„Ah see oligi su saladus, su viimane abinõu", mõtlesin vastuse asemel Rannuki korjuse ees seistes, „ah nõnda mõtlesidki päästa endale selle ainukese, kes sind tõsiselt armastas ja õieti mõistis!"

Rannuki surm äratas vähem tähelpanu kui tema protsess ja matused oleksid möödunud peaaegu harilikkudena, kui mitte kellegi tundmatu poolt hauale poleks pandud elavatest punastest roosidest pärg, mis saabus alles siis, kui korraldati juba kalmu. Mina arvan, et kui sellest pärjast varem oleks teatud, siis oleksid Rannuki matused hoopis teistsugused saanud.

Pöialpoiss.

„Ei, ei, mu herrad ja daamid!“ hüüdis auväärt polguülem vaidlusekstaasis, kuna ta põrutatud pahem käsi lõdvalt värises ja näos närvilised tõmbed aegajalt kordusid, mis tõendas, et kõneaine teda sügavamalt puutus. „Olen täiesti kindel, et nagu päikesepinnal laigud perioodiliselt kahanevad ja kasvavad ning sellele vastavalt ilmastik meil kord pehmemaks või karmimaks muutub, niisama ka rahvad oma vaimu ja kultuuriga üldvaimu lõõmavas loidangus tõusevad ja vajuvad, ilma et keegi kindlasti teaks või aimakski, miks, millal või kuidas? Samuti kindlana näib mulle, et majanduslik-füüsiline ja vaimlik-mõistusline arenemine seisavad ikka otsekoheses tingivuses, kuna aga inimliku kosmose hingeline osa eelmistega vastupidises vahekorras püsib. Me kõik teame roomlaste ütlust: *mens sana in corpore sano,* harva aga mõistame, kui põhjatu targalt see on öeldud. Pangem tähele: terve vaim terves kehas, mitte aga — terve hing. Roomlased kui praktiline rahvas ei tunnud hinge vastu suuremat huvi, nemad rahuldusid palja vaimuga, nagu nad ka tsivili-

satsiooni rohkem rõhutasid kui kultuuri. Alles siis kui antiikilma tsivilisatsioon hakkas murenema, kui lõi kidema ülistatud terve keha, alles siis hakkas hing oma nägematuid tiibu lehvitama paganuse surnuväljade kohal. Aga me kõik teame, millest siis igal ristteel jutlustati: liha surmamisest! Ma ei usu mitte, et kristlikud pagulased, kes vabatahtlikult loobusid igasugusest tsivilisatsioonist ja põgenesid kõrbe elama metsloomadena, oleksid talitanud ilma sisemise loogikata. Otse ümberpöördult: nemad aimasid — kas teadlikult või ebateadlikult, jätame selle küsimuse täna lahendamata, — et seni kui mõnutseb terve keha ja kääribvärske, elujõuline vaim, seni kiratseb ka vabanemist igatsev hing. Või vastupidi: keha kidevuse ja kannatamisega sünnib hing uuesti nagu veest ja vaimust. Alalised sõjad, tagakiusamised, rüüstamised, tapmised, kihvtitamised, näljad ja taudid edendasid omalt poolt hingede vabanemist keha ja vaimu vangist, mispärast nii loomulik ja arusaadav see heade ja kurjade vaimude päratu hulk keskaja tsivilisatsiooni ja vaimu jäätmaal. See teadlaste poolt üldiselt tõeks tunnistatud pilt kordub alati vähemal või suuremal määral raskete sõdade, revolutsioonide, maavärisemiste, veehädade ja laastavate taudide möllus. Niipea kui langevad hädaohtu tsivilisatsiooni võidud või inimhulga mõnutsemise võimalused, kui närtsib vana ja noor keha nagu rohi kõrvetavas põuas või sügise tulekul, kohe ilmutub silmapaistvalt tänini allasurutud, vaimu vaevatud

hingeilm, sest ma ei suuda küllalt toonitada tõsiasja, et majanduslik-füüsiline elu ühes vaimu pillerkaaritamisega on leppimata sõjajalal hingekosmosega. Siin ongi punkt, kust vaadates õieti võib mõista sõnu: õndsad on vaimust vaesed, millele mina juure lisaksin: õndsad on vaevatud. Niisama oleks loomulik otsida ühiskondlikkude küsimuste põhjalikku lahendamist vaimu ja hinge paratamatust vastolust, mitte aga sellest, kas kellelgi mõni närune mark vähem või rohkem sissetulekut on kui tema kaasvennal. Et see viimane lahendusviis pealiskaudne ja otsitud on, peaks igaühele tõendama juba see asjaolu, et kõige majandusliku parandamise ja reformeerimise peale vaatamata ühiskondlikkude küsimuste sõlm aina rohkem sassi läheb. Kui seda vaimupimedust vaadelda, siis tulen tahes või tahtmata mõttele, et inimvaimu algupära on kehvem ja kesisem kui niipaljudel neil, kel on neli või enam jalgu. Ma ei mäleta, millal, kus või kuidas see oli, aga ma tean, et ma kord mõttele sattusin: oleks inimese vaim samuti suremata, nagu ta hing, siis peaks ta välimuse poolest — muidugi astraalselt, ebafüüsiliselt mõelduna — nii umbes konna taoline olema, kui see loomake õpiks kahel tagumisel jalal käima. Niisugune inimvaimu kujutelm püsis mõni aeg ja kadus siis, et ruumi anda uuele kujutelmile. Saage minust õieti aru, mu daamid ja herrad, — see pole ainult tühipaljas kujutelm, mis suguluses nagu mõttega, vaid ma tunnen seda kujutelmi kogu oma olevu-

sega nagu mõnda reaalset ja tõesti olevat elavat objekti. Nii siis: inimvaimu külma verega neljajalgse kuju, mis kõnnib nagu dresseeritud puudel kahel tagumisel hanejalal, kadus mõni aeg tagasi minu tundeilmast ja sest saadik näen teda kui mõnda kõvakoorelist putukat, umbes lepatriinu taolisena. Aga ka see pisitilluke kirev, täpiline harjutab kahel jalal käimist, ehk küll mitmel jalal käimine palju hõlpsam ja loomulikum oleks — käib, taarub ja sibab käimisest vabanenud jalgega õhus, nagu oleks ta mõni halb akrobaat. Te naerate, mu herrad ja daamid", ütles herra polguülem ja laskis oma hallid kilavad silmad sasis kulmude all ringi joosta, „aga uskuge, ma ei tee nalja. Üldse ei armasta ma inimese üle naljatada, sest ma armastan inimest. Kes kümneist lahinguist, kümnest tapatalgust õnnelikult eluga on pääsenud, see teab, kui hirmus armetu ja vilets, kui põhjatu armastusvajaline, armastusvääriline on inimene, olgu ta sulle võhivõõras või ka verivaenlane. Võitlustuhinas püüab ta sind tappa maksku mis maksab, veel haavatuna võib ta su elule kardetavaks saada, aga kui haavadest nõrgunud veri ta ihurammu laastanud ja kui tal on ainukeseks päästjaks veel surm, siis võib vihasemgi vaenlane sinult seda viimast armuandi jumalakeeli paluda nagu viletsam kerjus. Olen näinud vaenlase silmi, mis on truu koera silmad, olen näinud sõbra silmi, mida ei vahetaks ühegi ema silmadega, nii tõsised ja ehtsad olid nad minult viimast armuandi — surma paludes. Ja kui

te lõpuks aimamisi taipama hakkate, et võib silmapilke olla, kus ei ole suuremat heategu, ei ole suuremat kangelastegu, kui on kaitsetu viimase verenatukese valamine, aah! mu daamid ja herrad, kui te seda kunagi peaksite kogu oma olemusega taipama, siis mõistaksite, kui hullumeelselt vajab inimene armastust, armastaja ise veel enam kui armastatu, kelle vastu tõstad surmariista litsutud hambail“. . .

Rääkija vaikis ja vahtis tungival ainetisel pilgul kohviku suitsusesse ning söökide ja jookide lõhnadest vintskesse õhku, ilma et ta tähele oleks pannud meid, kes me temaga ühe laua taga istusime, erootikast nõretavat muusikat või üldist jutukõma ja naeru, mis täitis kogu ruumi. Mul oli tundmus, nagu võiks ta avasilmil kõike seda siin lõbutiines kohviku õhustikus näha, millest ta nii soraval keelel kõneles, nagu loeks ta mingit raamatut. Äkki käis nõksatus ta kehast läbi, ta pilk omandas jälle liikuvuse ja näojoontest kadus hiljutine tarretus. Nagu unest ärgates ütles ta vabandavalt, kohtlaselt:

„Mu herrad ja daamid, vististi mõtlesin ma ühte ja rääkisin teist.“

„See on loomulik nähtus inimestes, kes palju kogenud ja mõtelnud“, laususin mina.

„Aga millest ma tahtsin teile jutustada?“ küsis polguülem uuesti elavamaks saades.

„Pöialpoisist“, vastasid daamid mitmest suust, iseäranis aga puutus mu kuulmeid selle noore neiu hääl, kes istus polguülema pahe-

mal käel laua otsas. Mitte et ta kõige valjemini oleks vastanud, vaid ta vaatas oma nugissilmadega niisugusel pilgul, et ma tahes või tahtmata tema hääle teiste omast pidin eraldama.

„Ah jaa, pöialpoisist. Mõned teist on seda juba kuulnud, aga . . ."

„Mina mitte, herra polguülem", tõttasin kinnitama.

„Palume veel kord, see on nii huvitav!" kostis daamide suust.

Aga see palve oli nähtavasti üleliigne, sest herra polguülem oleks vististi ilma selletagi varemalt jutustatud lugu korranud. Tundus, et tema kõik, mis ta tegi või mõtles, kuidagi sidus selle sündmusega, nii sügavad jäljed oli ta jätnud mehe ellu.

„Rääkisin teile, missugune kujutelm inimese vaimust elab minu tundeilmas, aga unustasin ütlemata, et see, võib olla, lähemas ühenduses seisab just jutustatava looga", jätkas kõneleja. „Mulle endale näib küll, et inimvaimu kujutelm juba enne seda lugu minu hinges tekkis, võitlustuhinas, lahingupalavikus, aga ometi — kes teab.

Ühte usun ometi kindlasti: midagi niisugust võis minuga juhtuda ainult sellepärast, et olin kuude kaupa ühtesoodu lahinguis oma keha kuulmata määral kurnanud ning oma hingeelundeid, s. t. erkusid vastuvõtlikkuses peenendavalt arendanud. Ja mitte ainult mina, vaid kõik need, kes minuga olid, mind ümbritsesid, minuga kokku puutusid. Meie kõik

olime, võiks öelda, hingelisest puhastustulest läbi käinud, sest kes ilmasõja vaheldusrikka mängu nii või teisiti kaasa tegid, need teavad, et lahingute piirkonnas ei leidunud küll ainustki nelja- ega kahejalgist, ainustki jooksjat, roomajat ega lendajat, kes poleks teadnud, mis tähendab, kui inimene läheb inimese vastu. Igal pool suitsevad ahervarred, radjatud metsad, tallatud või kuulide kaevatud viljapõllud, laastatud, rikutud aiad; igal pool hirmunud näod, hullumeelsed silmad, taudid, surm, mida külvavad võõrad kui ka omad.

Sellepärast jäime imestanult seisatama, kui viimaks ometi liini taha puhkusele lastuna hiljutises lahingute piirkonnas leidsime mõisa herrasmaja, mis esimesel silmitsemisel paistis tervena. Kõrvalhooned purustatud, park hävitatud, viljapuuaed pommidega trehtriväljaks muudetud, aga herrasmaja seisab puutumata, nagu oleks tema varjajaks mõni imevõim. Kas selle kena herrasmaja pärast või mõnel muul põhjusel, aga meie valisime oma puhkepaigaks siinse ümbruse.

Üldiselt võib öelda, et meil üsna ükskõik oli, kus me oma palatid võisime üles lüüa ja oma surmani väsinud liikmed välja sirutada. Alles hiljem, kui esimene väsimusrammetus võidetud, pöörasime tähelpanu orus kasvava taimestiku lopsakuse ja läbivoolava jõe rohekasselge vee peale. Siis'ep me sedagi õieti taipasime, missugune ime oli see kena herrasmaja keset lahingute hävitusjälgi.

Aga peagi unustasime kõik muu peale

üheainukese, nimelt: peale selle valge kuju, mis ilmus kenast herrasmajast jalutama viljapuuaeda pommide kaevatud trehtrite keskele. Teda nähes oleks nagu kogu ümbrus oma ilme ja värvi muutnud. Kõik sai igapäevaseks ja igavaks, mis ei erguta kellegi huvi ega uudishimu, sest kõigi meeled koondusid ainsasse punkti: valgesse kujusse, mis ilmus aegajalt herrasmajast. Meie naljahammas alamleitnant Schapiiro ütles: meil olevat nüüd kaks imet, üks kõnnib, teine ei kõnni, ning see, mis kõnnib, elab selles, mis ei kõnni mitte ja ometi olevat see, mis teises elab, suurem sellest, milles ta elab, mis olevat kolmas ime, tema arvates kõige imelikum ime. Seda kolmat aga ei näinud vist keegi peale naljahamba Schapiiro, teised kõik, nende seas ka mina, nägid ainult seda imet, mis lausa päisepäeval kõndis meie keskel.

Ma ei tea, kas teie õieti oskate kujutella, mis tähendab kõigest tülpinud, kõigest tüdinud inimestele niisugune või üldse ime. See tähendab elumõtte uuestileidmist, tähendab, et võite jälle rõõmu tunda, nukrust maitsta, igatseda, kuulata vee vulinat, lindude laulu, unistada ja mõtelda võimatuid ning olematuid asju. Ime aimates, ime uskudes, ime oma silmiga nähes saab niisugusel juhusel äkki selgeks, et inimene ainult mingisuguse ime tõttu elabki ja et ei ole tõsist elu, kui puudub ime, ime aimus või ime usk.

Seda valget kõndivat imet nähes mõistsime, et meie enestegi elu polnud tänini muud olnud kui aga iga päev korduv ime, millest

arusaamist takistas ainult meie tülpinud vaim. Kui palju meie seltsimehi, kes olid alles pärast meid lahingusse ilmunud, lamasid juba suud mulda täis, silmad kustunud, ja ometi oleksid ka nemad kordki veel enne surma tahtnud näha mingisugust imet, olgugi väiksemat kui meie vaadeldav. Kas polnud see ime? Teie, võib olla, ütlete: nende varane surm oli lihtsalt juhus, saatuse meeletu, mõttetu mäng. Olgu nii, aga siis on just see juhus, see saatuse meeletu mäng ime, nagu meile ka see ime oli, et korraga leidsime veel mõtte olevat linnukese laulul, tuulekese nutul ahervarte ümber, oja vulinal kivikäärudes.

Nõnda kadusid ilusad päikselised päevad, kulusid sumedad ööd. Meid kõiki, kõrgemast ohvitserist hakates ja viimase sõduriga lõpetades, valdas mingisugune rahuldus- ja täiustunne. Ka tulevaist lahinguist rääkisime nagu hoopis teisiti kui varemalt: rääkisime neist kui tegevusest ja askeldusest, millel on küll oma raskused ja hädaohud, kuid millel ei puudu ometi teatud mõte, mille pärast maksab elu hädaohtu viia.

Seda kõik tegi see pisitilluke ime, mida kõik haiglase uudishimuga silmas pidasid ja mille viimanegi liigutus või ettevõte nagu kulutuli suust suhu jooksis. Varsti oli kõigil teada, et ime läheb julgemaks, et ime teeb meie raioonis korrapäraseid jalutuskäike, mis ulatuvad jõekaldalegi ja esimeste mäenõlvakuteni.

Meie kõik püüdsime nähtavasti oma toi-

metusi ja jalaastumisi nõnda seada, et võimalikult pea selle lausa päeva ajal kõndiva imega teel vastamisi sattuda. Minu teada sai see õnn kõige enne osaks kahele leitnandile. Kui te oleksite võinud näha, missuguses rõõmuärevuses nad koju tulid, juba eemalt kätega mingisuguseid vaatajaile arusaamatuid liigutusi tehes ja midagi hüüdes, millest ükski midagi ei võinud aru saada.

Pärast muidugi selgus, mis meestega oli juhtunud: jõe ääres kõndides oli neile ammuigatsetud valge ime jalgraja käänakul põõsaste vahelt rahulikult ja vaikselt vastu astunud ning üllatatud mehepaar pole osanud muud paremat teha, kui nagu käsu peale jalgraja veere sõjamehelikult au andes seisma jääda, et imet lasta endast mööda minna, ilma et kummalgi õieti meele oleks tulnud imestatava peale pilkugi heita. Mõlemad tõttasid jutustama, kui imelähedalt ta mööda oli läinud, nii lähedalt, et kui ta oma pahema käe oleks sirutanud, siis oleks ta neid ulatunud puutuma — ime oleks ulatunud neid puutuma, kui ta aga oleks tahtnud, kuid ta ei tahtnud ning sellepärast läks ta puutumata mööda.

Mehed rääkisid seda niisuguse näo ja tooniga, et mõnel muul juhusel oleks neid kas vigurlisiks naljahambuks või kohtlasiks erotomaanideks peetud, aga täna olid kõik tõsised ja üheski suunurgas või pilgus ei märganud ma ainustki muigavat liigutust või helki. Isegi Schapiiro, kes lahinguiski ei kaotanud oma meelekergust või vaimupain-

duvust ja kes kõige meelivapustavamalgi silmapilgul võis minult naljatades küsida : „Herra polguülem, katsuge, kas teil veel pea otsas ja jalad all, minul viis poole südant ära", — isegi tema oli täiesti tähelepanelik ja ei leidnud või ei tihanud ainustki nalja lendu lasta.

Iseenda kohta võin öelda, et mind valdas kõike seda nähes ja kaasa elades teatud hirm või õudus. See oli seda imelikum, et ma ka kõige meeletumais võitlusis kunagi tsipakestki polnud kartnud. Kas vast mõni teine meist sedasama tundmust meeltes ei kannud, seda ei saanud ma teada, sest peagi märkasin, et valge ime suhtes oleme kõik salalikud ja ebaotsekohesed.

Murdsin pead, milles minu hirm võiks põhjeneda. Kardan ma ehk ime pärast või aiman ehk iseendal midagi õudset ees olevat? Ja ma tulin otsusele: ma kardan ime pärast. Kardan, et ehk selgub ühel ilusal päeval või imelisel õhtul, et ustud ime polegi ime, et ta on ainult lihtne kahejalgne loomake, nagu meie kõik, kes läheb jalutama minuga või mõne teise ohvitseriga, jalutab, lobiseb, teeb silmi ja edvistab, ohkab lillede lõhnast, mäeojakese vulinast ja kuuvalgest ning ütleb, et ta unistab.

Seda kõike kartsin ma, sest ma teadsin, et siis on ime läin'd ja imega ühes kaob ka elumõte: tülpinult, tüdinult pöördume siis lahinguväljale tagasi ja ootame uut imet, ootame, võib olla, asjata, sest enne ime tulekut aetakse meie suu mulda täis, nagu nii-

paljuil meie seltsimeestel, kes surid mõttetu, arutu metalli tabatuna. Sellepärast oli minu ainuke soov — võiks ometi nõnda minna, võiks saatus nõnda juhtida, et meie oma imega tuttavaks ei saagi. Vaataksime ainult, kuidas ta mõnikord meie lähedalt mööda kõnnib ja see oleks kõik. Püüdsin selles sihis koguni oma käsualuste peale mõjuda, muidugi mitte otsekohe, mis oleks olnud ainult ukutuseks, vaid kaudselt.

Umbes sel ajal hakkas Schapiiro minu bulldogiga jalutamas käima. Minule oli see alguses pisut imelik, sest tema polnud seda haruldaselt tugevat ja julget looma, kes paar korda sõna tõsises mõttes minu elu päästnud, kunagi hästi kannatanud, ammugi mitte armastanud. Seda näis ka loom instinktiivselt aimavat, sest kunagi ei seltsinud ta meie naljahambaga hästi. Ja nüüd korraga — Schapiiro ja bulldog käivad kahekesi üheskoos jalutamas! Veel tänapäevani pole ma õieti teada saanud, missuguse nükkega Schapiiro looma poolehoiu sel määral ja nii ruttu võitis, sest varemalt olid ka mõned teised sellekohaseid katseid teinud, kuid asjata: koer hoidis ainult mind taga. Äpardasid koguni minu katsed teda enne sõjaväljale minekut ära müüa, sest oli kuis oli, aga mõne aja pärast otsis loom endise peremehe üles, kellest teda muu ei võinud lahutada kui aga see õudne surm, mis talle lõpuks osaks sai.

Kuigi tunnustada, et minu kättemaks niisama hirmus oli kui süütu looma piinarikas

surm, ometi ei saa ma vist kunagi etteheitetundest Schapiiro vastu lahti, sest mul on küllalt põhjust oletada, et kõik, mis tuli, tuli ainult selle kergemeelse ohvitseri süü pärast.

Lugu sündis nõnda:

Ühel ilusal päeval, kui Schapiiro koeraga jalutuskäigult tagasi tuli, ilmus ta minu juure ja ütles:

„Herra polguülem, preili Kurella tahaks teie koera omale."

„Preili Kurella!" vastasin mina. „Kes see on?"

„Noh, see preili."

„Missugune see?" küsisin vastu, kuid mõistsin juba küsimise ajal kõik. „Tähendab -- lõpetatud," laususin endamisi, ilma et endale selget aru oleksin annud, mis on õieti lõpetatud. Istusin niisuguse liigutuse ja näoilmega, nagu oleks mulle minu surma tähtaeg ette teada antud. Seda näis ka Schapiiro mõistvat, sellepärast vaikis ta kannatlikult, et mulle meelte kogumiseks aega anda.

Nagu meie pärastisest kõnelusest aimata võisin, oli Schapiiro koera just selleks endaga kaasa meelitanud, et tema kaudu kuidagi põhjust leida meie kõndiva imega jutelusse astuda. Tal pidi naiste iseäralduste tarvis kuradi terav nina olema — vabandage sõjamehelikku ütlust —, sest kuidas muidu võis ta nii õige ja õnneliku mõtte peale tulla. Ainult paar päeva tarvitses tal koeraga imet vaanida ja siis oli paras silmapilk leitud: ta ässitas koera mitte midagi aimava neiu kallale ja jooksis siis ise

hirmunult ja vabandades haukuvat koera keelama ning vaigistama. Nõnda oli tutvus sõlmitud ja juba mõne päeva pärast palunud preili Kurella, et Schapiiro oma koera tuleliinile tagasi minnes temale seltsiks jätaks. Teada saades, et koer pole nooremehe, vaid minu oma, tahtnud preili tingimata minuga tuttavaks saada, et minult koera paluda.

„Mina ei taha selle preiliga tuttavaks saada," ütlesin mina Schapiirole.

„Pean ma seda temale homme ütlema?" küsis leitnant.

„Miks just homme?" küsisin vastu.

„Homme saame kokku, sellepärast."

„Homme?"

„Homme, kell neli peale lõunat."

„Koera pärast".

„Koera pärast?"

Vaikisime silmapilguks. Siis ütles Schapiiro: „Preili tahaks teiega tuttavaks saada, herra polguülem".

„Te ütlesite ju, et ta tahab mu koera", vastasin karmilt.

„Mitte ainult koera, vaid ka teid".

„Milleks? Mis see tähendab?" küsisin.

„Vaadake, herra polguülem: ma olen teie bulldogist preilile neil päevil väga palju rääkinud. Koerast jutustades ei saanud kuidagi muidu, kui pidin tahes või tahtmata ka teid ennast meele tuletama. Ja nüüd tahaks preili seda meest näha, kel on niisugune koer".

„Tuletage seda mulle homme õigel ajal

meele, küllap siis näeme", vastasin ja sellega oli tänasel jutuajamisel lõpp.

Muidugi oli minu käsk meeletuletamise kohta paljas ettekääne, sest kuidas oleksin võinud ma unustada, mis mul ees seisis. Kogu öö ei leidnud ma rahu ja järgmine päev venis piinavalt pikaks. Ja kui siis viimaks oodatud silmapilk kätte jõudis, ei suutnud ma eila räägitud sõnust kinni pidada ja läksin Schapiiroga kaasa, iseenesestki mõista ühes koeraga.

Preili Kurella ootas meid oma maja ees lehtlas, mille pooled puud purustatud ja mille taga suur trehterauk. Ta võttis meid vastu nagu vanu tuttavaid ja kui ta selle kohta minu silmis imestust arvas lugeda võivat, ütles ta:

„Tunned koera, siis tunned ka peremeest".

Pean ütlema, et ma sellest tänapäevani mitte midagi aru pole saanud, aga ometi oli mul tol korral tundmus, nagu oleks mulle neiu suu läbi mõni teab missugune imeilmutus avaldatud. Ilmutust ei otsinud ma räägitud sõnust, vaid silmist, mis rääkides minu peal viibisid. Ei mäleta kunagi enne või pärast niisuguseid silmi näinud olevat. Kas nad ilusad olid või ei, selle peale ei oskaks ma vastata, aga ühte tean ma: neis mustis pilkudes oli kirjeldamatu pehmus, rahu ja vaikus, mille üle virvendas sõnulseletamatu kerge vina, nagu seda näha mõnikord õitsva rukkipõllu kohal. Silmämunad olid suured, laugudega pooleldi kaetud, nii et nad omandasid mingisuguse joovastunud ilme. Pilk tundus peaaegu liikumatuna,

mispärast kuidagi tundmusest lahti ei saanud, et ta ühel paigal kauemat aega viibides tuliklaasina põletama, füüsilist valu tehes puurima hakkas.

Neiu oli sõnakehv, laskis koera oma tugevad lõuad oma põlvile panna, silitas luisetvõitu käega looma paksu kuklapealist ja turja ning vahtis mulle otsa. Mul oli tundmus, nagu uuriks ta mind millegi pärast ja nagu tahaks ta minult midagi küsida, mulle midagi öelda, mis peaks nii imelik ja kuulmata olema, et ammuli suul kuulatama jääks. Aga ei, ta jäi endiselt vait ja ei öelnud midagi üllatavat.

Veel midagi: kui minule ainult neid silmi, seda pead ühes pisut lokis juustega, sirge ninaga ja suuga kui verev roos oleks näidatud ja minult oleks küsitud, missugune keha peaks olema niisugusel peal, siis oleks minul tingimata kujutelm tõusnud mingisugusest vähemalt keskmisest kaunis täidlasest figuurist, milles ümmarikkude vormidena tähendatud naiselikud tunnused. Aga ometi polnud tõepoolest midagi selletaolist. Preili Kurella oli kasvu poolest kahtlemata alla keskmise ja kui see ometi teistsugusena näis, siis oli selle põhjuseks tema imeline saledus, milles puuduksid nagu kõik vormid.

Nõnda otsustasin tema käte ja jalgade järele, sest kehakuju võisin lahedate suviriiete järele ainult aimata. Keha ja pea üldise ilme vahekord tundus mulle nagu ebaloomulikuna ja see ebaloomulikkus käristas minu sisemuses

midagi, mida just, seda ei osanud ma siis, ega oska ka praegu öelda. Võib olla läheb mul korda tulevikus selle üle selgusele jõuda. Aimasin, nagu peaks selles naises mingisugune pöörane vastolu valitsema või õigem: temas peab valitsema mingisugune meeletu kirg, mis muutub oma suuruses nii arutuks, et ta paratamata hävitab selle, keda ta nii väga tahab.

Mulle näis äkki, nagu võiks ta seda, keda ta armastama hakkab, õrnushoos seni kallistada, suudelda, kui see oma hinge tema sülelustes annab, sest kes teab, võib olla muutuvad need pisut luised käed teatud silmapilgul vedruteraseks ja verev roosisuu võib saada polüübi imemistoruks, mis ammutab armastatust viimase elumahlanatukese. Seda naist oma läheduses tundes arvasin mõistvat, mis on armastus, neid unistavaid, vaikseid, rahulikke silmi oma peal tundes arvasin mõistvat, et armastus on oma kõrgemal tipul hävitus, surm, olematusse minek.

Mul hakkas nagu õudne ja ma oleksin tahtnud midagi öelda või teha, et segada nende vaikiste pilkude ähvardavat rahu, aga ma ei leidnud selleks mingit nõu, mispärast tegin paar ebamäärast liigutust. Seisukorra piinlikkuse päästis preili Kurella ise oma küsimusega, kas me vast tema vana isa seltsis ei tahaks klaas kohvi juua, sest muud paremat ei olla neil pakkuda. Mis Schapiiro selle kutse kohta arvas, ei tea ma, aga mina ei

leidnud, ainustki mõistlikku ettekäänet kutse tagasilükkamiseks.

Herra Kurella oli vana, kõhn herra, hall kui meigas ja vedas oma paremat jalga järel, mida osaline halvatus tabanud. Ka parem käsi ei olnud nähtavasti täiesti teovõimuline. Millegagi üllatas mind selle vanaherra välimus, millega just, seda ei teadnud ma alguses hästi, alles pärastpoole hakkasin pikkamisi aimama: tema vana ja ettepoole vimmas keha tuletas mulle kuidagi preili Kurella silmi meele, nagu võiks ka silmade pilk mõnikord küürakana tunduda. Mõlemal pool seesama rahu, seesama oimetuseni küüniv vaikus. Avaldasin imestust nende siinviibimise kohta, kuna ometi harilikult kõik lahingute piirkonnast võimalikult pea põgenevad, iseäranis mis puutub naisterahvastesse.

„Ükski ei pea võima öelda, et vana Kurella on oma isaisadelt päritud omanduse aralt või isikliku mõnu pärast maha jätnud ning pakku jooksnud“, seletas vanaherra välkuval pilgul. „Mis aga minu tütresse puutub, siis ei tahtnud tema mind üksinda siia jätta vana Timofei hoole, tema tahtis maksku mis maksab minu saatust jagada. Ütlesin talle, et olgu, nagu tahad, ning nõnda jäi temagi. Kuhu pidingi mina minema, mis oleks mul ilmas oodata? Peale surma ei oota ma enam midagi, peale surma ei oota tänapäev nähtavasti ükski midagi, aga ometi tõttavad ja askeldavad kõik. Mina tahan rahulikult oma päevade lõppu oodata. Minu tütar — temaga on mui-

dugi teine lugu, tema on noor, aga temal oli peigmees . . .“

„Papa!“ hüüdis tütar vahele.

„Hea küll, hea küll“, vastas vanaherra alistunult, „tean, sa ei armasta, et ma neist asjust räägin. Olgu siis nõnda.“

Vanamehe silmist kustus kiretuluke, mis rääkimisega seal põlema süttinud ja jällegi vaatas ta väsinud, poolkustunud pilgul.

Alles lahkudes, kui preili meid välja saatma tuli, küsis ta minult mu koera.

„Ega te muidugi teda ei müü?“ ütles ta.

„Ei“, vastasin mina.

„Aga kinkida . . .“ lausus ta areldi.

„Seda võiksin, kuid mitte enne uuesti lahingusse minekut. Aga ma arvan, see on asjata, sest nii kui nii jookseb ta teie juurest ära“, seletasin.

„Minu juurest pole veel tänini ükski ära jooksnud“, vastas preili Kurella vaikse kindlusega.

„Hea küll“, laususin mina.

Seega lõppes meie tänane kõnelus ja nagu näete, pole selles mitte midagi iseäralikku. Aga ometi aimasin mina tol korral kõiges mingisugust varjatud tagamõtet, mispärast otsustasin mitte enam mõisaherrastega kokku anda. Millegi pärast soovisin koguni, et tuleliinil midagi erakorralist sünniks, nii et minu polk võimalikult ruttu uuesti võiks tegevusse astuda.

Väga võimalik, et kõik oleks arenenud, nagu mina soovisin, kui mitte teatud juhus

teisiti poleks otsustanud. Nimelt: puhkesid valla hirmsad vihmavalingud, millest põhjamaalane undki ei oska näha. Sadas meie juures orus, sadas nähtavasti ka ülal mägedes, sadas niisuguse jõuga, et ojakesed muutusid peagi mürisevaiks jõgedeks, mis veeretasid suuri kaljurahne alla oru poole, kiskusid mäekallakuilt põlisedki puud juurtega üles ja kihutasid nad kui jalustrabatud hiiglased ühes muda, liiva, sõmera, lehepuru ja suurte põõsastega merele saagiks. — Häda purdele, häda sillale, mis tüliks oli sellele kobrutavale laavale! Ära pühiti igasugune takistus, võimata oleks kujutella jõudu, mis oleks suutnud peatada seda möirgavat veehulka.

Meist natuke ülalpool olid kaks, kolm puuhiiglast põiki jõesängi kaljude taha sattudes veetee kinni pannud ning nende vastu tugesid allaruttavad notid, kännud, põõsad, väiksemad puud, kivid ning igasugune rämps, kuni liitus põline tamm. Voolaval veel ei jäänud muud pääseteed, kui tõusis üle vanade kallaste ja otsis omale uue tee, pühkides eest kõik, mis tõttamist takistas.

Sellele uuele teele olime meie oma palatid üles löönud ja nüüd võisime end päästa ainult kiire põgenemisega. Nii mõndagi langes veeohvriks. Kõige lähem pääsepaik oli kena herrasmaja ümbrus oma keset orgu seisva kinguga, sinna me nüüd sibasimegi. Aga vihma valas edasi ning voolava vee hulk näis aina kasvavat.

Kõige suuremas vihmavalingus ilmus meie juure herrasmaja ainuke teener, vana väikevenelane, pikad, hallid, rippuvad vuntsid, kobav kõnnak, pilk luurav, salalik, alt kulmu, tuli ja ütles, et preili laseb herrasid vihmavarju paluda. Mina ei tahtnud minna, aga kui mina poleks läinud, siis oleksid ka teised minemata jäänud ja sellepärast ei teadnud ma, mis heaks nõuks teha. Viimaks astus vana polguarst minu juure ja ütles:

„Herra polguülem, mis te tühja kõhelete, oleksime pidanud juba ammu ilma kutsumatagi minema, küllap jõuame teine kordki liguneda."

See otsustas, ja meid kolis hea summake varju alla, muidugi mitte kõik, sest tahes või tahtmata pidi suurem hulk ruumipuudusel palatitega leppima. Et sadu ka õhtul edasi kestis, siis oli loomulik, et ööseks herrasmaija pidime jääma. Minule üksi anti ühes koeraga väike eraldatud toake, mis seisis nähtavasti vastu neid ruume, kus herrased asusid.

Toas akna all oli väike laud, laual küünal, tindiklaas ja sulepea. Selle ukse kõrval, mis neisse ruumidesse viis, kus asusid mu seltsimehed, seisis vedrumadratsiga raudvoodi, nähtavasti täna siia asetatud. Otse voodi vastas teises seinas uks, mis viis herraste oma tarvitada olevaisse ruumesse. See kõik oli nii harilik ja loomulik, et mina päris rahuliku meeleolu võitsin ja mõnusat eeltundmust maitsesin mõeldes, et kord ometi kaua aja tagant võib päris inimese kombel magada.

Aga kahjuks mõnutsesin liig vara, sest voodisse heites oli mul uni täiesti läin'd ja hea meelega oleksin magamise asemel ennem toa seltsimehi täis kutsunud, nendega lobisenud, kaarte mänginud või ükskõik mis teinud, et aga mitte asemele heita, kus uni silmad võib sulgeda.

Kui ma aga seda ometi ei teinud, siis olid sel oma põhjused, võib olla küll naeruväärsed, kuid ometi olid. Nimelt: herrasmaija asudes, kus selgus, et preili käsul minule kui polguülemale eraldi tuba määratud, oli Schapiiro esimene, kes mingisuguse kahemõttelise nalja lendu laskis minu, minu koera ja preili Kurella kohta. Omale määratud tuppa asudes tundsin sellepärast, et kui mina üksi oma bulldogiga siin ööd ei malda mööda saata, siis Schapiiro naljad ja teiste naer aina hoogu saavad. Nii rumal kui ka oli säärast põhjust arvesse võtta, ometi tegin seda ja jäin iseenda tahtmise ja mingisuguse tumeda eeltundmuse peale vaatamata oma koeraga üksinda.

Rahurikkuva eeltundmuse tekkimiseks olid aga oma iseäralised põhjused, mis seisid ühenduses vana Timofei ülalpidamisega, kes veel minu toasoleku ajal üht või teist asja siia tuli tooma või korraldama. Nagu mulle näis, oli tema talitamine ainult ettekääne, kuna tema paarikordse ilmumise põhjuseks mõni muu salajane põhjus pidi olema. Minekul kõheles ta, pidas nähtavasti millegi üle aru, võttis nagu hoogu rääkimiseks ja vaikis ometi. Lõ-

puks ei saanud ma muidu, kui pöörasin tema poole küsimusega:

„Noh, mis on, vanamees? On sul ehk midagi ütlemist?"

„Tahtsin küsida, kas herra on õigeusklik?" ütles Timofei.

„Miks sa seda küsid?" pärisin mina.

„Herrad annavad andeks, niisama", vastas vanamees põiklevalt.

„Olen õigeusklik, Timofei", ütlesin mina vanamehe rahustuseks.

„Mina ka", vastas teener. „Mõtlesin, kas ehk pühapilti ei . . ."

Ta jättis lause pooleli.

„Saatis preili seda küsima?"

„Ei, preili mitte", vastas vanamees tõrjuvalt pead raputades.

„Siis herra ise?" pärisin edasi.

„Ei, tema ka mitte", vastas vanamees niisamuti kindlalt.

„Aga kes siis? Rohkem inimesi ei ela ju siin."

Vanamees pöördus oma pikki halle vuntse näppides nõutult kõrvale.

„Andke andeks, herra, mina", lausus vanamees viimaks.

„Ah sina, Timofei", imestasin.

„Mina", vastas vanamees. „Mina olen ainuke õigeusklik siin majas."

Vaikisime natukeseks. Siis küsis teener:

„Kas siis tuua või? Kuidas herrad käsivad?"

„Muidugi, tooge aga, Timofei", vastasin mina, sest ma ei tahtnud vanameest ei-ütle-

misega haavata. Pealegi laususin endamisi: „Mõni teab, milleks see hea võib olla". Üldiselt panin tähele, et ma sõja kestes imelikult ebausklikuks olen läinud ja selle ebausuga võiks ehk ka seda pühapildi lugugi seletada.

Vanamees läks ja tuli peagi lihtsa pildikesega tagasi, mille ta ennevarutud paika üles seadis. Kui töö toimes, tõmbas ta nagu kergendatult hinge tagasi ja rääkis juba julgemalt:

„Herra, andke andeks vanamehele, aga mulle näib, et teie olete hea inimene, sellepärast. See siin on kuri maja, ta ei armasta häid inimesi, häid inimesi varitseb siin hukatus. Preili peigmees oli hea inimene, aga näe otsa sai: hommikul leiti teine — kõri läbi lõigatud ja pahema käe veresoon avatud. Kuid verd, verd ei olnud peaaegu olemaski, keegi ei teadnud, kuhu veri oli saanud; aga noormees oli suur, priske ja tugev, temal pidi palju verd olema. Ta oli teie suurune, herra, ja veel tublim, näost punasem. Preili ei tulnud nädalapäevad oma toast välja ja ei võtnud einenatukestki vastu, lamas ja vahtis pärani silmil lakke, aga kui ma teda pärast seda esimest korda nägin, oli ta endiselt vaikne ja rahulik, punagi oli teisel palges, naeratuski kõndis teisel suu ümber, nagu polekski tal peigmees surnud. Niisugune oli see preili siis."

„Kas mõrtsukat ei leitud?" küsisin mina.

„Siin majas ei leita ühtegi mõrtsukat üles, tänini pole ühtegi leitud", vastas vanamees lootuseta ja tahtis minna.

„On siis siin veel teisi mõrtsukatöid olnud?“ pärisin mina huvitatult.

„On ka teisi olnud, herra, on ka teisi. See on kuri maja, herra, uskuge mind vanainimest, siin ei armastata häid inimesi.“

Küll püüdsin ma vanameest uutele paljastustele meelitada selle maja ajaloo kohta, aga kõik tema jutustused piirdusid ainult kinnitamisega, et see on kuri maja, kus varitseb häid inimesi hukatus.

Koeraga üksi jäädes tundsin kananahka ihul ja teadmine, et mina veel kunagi elus sõna tõsises mõttes polnud maitsnud, mis on kartus või hirm, tegi mu praeguse hingelise ja vaimlise seisukorra peaaegu naljakaks. Sellepärast patsutasin lähenevale koerale turja peale ja küsisin temalt:

„Noh, Poiss, sina tunned mind juba mõni aasta, olen ma hea või halb inimene? Sest pane tähele: headus tähendab hukatust, kurjus päästmist, nõnda on lood siin ilmas.“

Ja siis astusin ukse juure, kust vanamees välja oli läinud, ja katsusin, kas see ikka tõesti lukus, nagu ma seda võtme keeramise järele olin otsustanud: uks oli lukus, mu kuulmed polnud mind petnud. Vaatasin luku auku — võti oli sees. Tähendab — teiselt poolt oli võimalik ust lukust lahti keerata.

„Poiss,“ pöördusin uuesti naljatades koera poole, sest minu ettevaatus ja peaaegu närviline tähelpanelikkus ajas mu tahes või taht-

maia muigama, „täna pead valvel olema, kui arvad, et olen hea inimene; pead sa mind aga kurjaks, siis lõõska kui kott."

Nüüd võtsin oma nagani ja vaatasin, et see korras oleks ning laetud. Ja ehk küll paar päeva tagasi ise oma käega mõõga teravaks tegin kui habemenoa, ometi tõmbasin ta tuppest ja katsusin sõrmega ta tera. Kõik oli kõige paremas korras, ainult veel kell üles keerata. Tegin ka seda ja istusin laua ääre, et mingisuguseid ametlikke pabereid läbi vaadata. Aga ma pean ütlema: kunagi ei enne ega pärast pole mu mõtted nii laiali olnud kui sel õhtul. Oli täiesti asjata vaev tähelpanu katsuda keskendada ühisesse punkti. Peaajus valgus kõik laiali, muutus mingisuguseks laavamassiks, mis laiali voolates hävitas vähemagi teele sattuva asjalikkuse, muutes kõike illusiooniks ja hallutsinatsiooniks. Kõige meeletumad ja pöörasemad oletused võtsid aina pinda. Ebausu köidikuisse mässitud õigeuskliku vanamehe tühisemadki sõnad, veel enam aga tema totrad kõrvalepõiked ja aimatalasked kihutasid mu ühest võimatuse kuristikust teise. Sõnulseletamatuil põhjusil oli mul tundmus, nagu peaks preili Kurella oma peigmehe surmas mingisugusel õudsel viisil süüdi olema, nagu peaks just tema oma vaikiste, rahulikkude ja sametiste pilkudega selle maja kurjuse peatingimuseks olema. Tulin isegi mõttele, et preili palves, minu koera omale saada, mingisugune müstiline saladus peitub, mis on kuidagi ühenduses minu isikuga, sest mulle näis, et ei või

bulldogiga midagi sündida, mis ka mind lähemalt ei puutuks arusaadavail põhjusil.

Kui kaua just minu mõtete ja tundmuste tuisk kestis, seda ei tea ma, aga see pidi õige tükike aega vältama, sest ukse taga jäid minu seltsimehed vakka ja varsti peale seda hakkas kostma rahuline norskamine: vee ja vihmaga võideldes olid kõik tublisti väsinud.

Ka mina tõusin laua äärest ja läksin heitsin asemele, riides nagu ma olin, aga enne tõstsin laua ühes küünla, paberite, revolvri ja mõõgaga tasahilju sängi peatsisse. Mina ei heitnud sugugi selleks asemele, et seltsimeeste eeskujul magama uinuda, otse selle vastu tahtsin ma lamades ainult ära oodata, millal see õige peale hakkab. Kui ma endalt küsisin, mida ma siis ootan, siis ei osanud ma selle peale vastata, aga ühte tundsin selgesti: täna öösel peab midagi sündima.

Nii siis: lamasin asemel, sõjariistad käepärast võitlusvalmis, nagu ootaksin mõnda kurikavalat vaenlast. Koer pikutas voodi ees põrandal. Ka temasse oli nähtavasti minu ärevus hakanud, sest aegajalt tõstis ta pea üles ja kuulatas, ning tema liikuvad ninasõõrmed tunnistasid, et loom oma haistmetega õhupuhtust proovis. Koera kuulatamine sundis ka mind kõrvu kikki ajama, aga kuidas ma ka oma tähelpanu ei pingutanud, ometi ei tabanud minu kuulmed midagi iseäralikku või kahtlast. Nõnda kestis mõni aeg. Vististi oli väsimus ka minust üürikeseks võitu saanud, sest ma ei pannud sugugi tähele, mil-

lal koer voodi eest üles tõusis, ma virgusin alles siis, kui ta mööda põrandat tasahilju ja ettevaatlikult astudes ometi ei võinud takistada oma jämedaid, nüridaid küüsi kripa-kröpa tegemast.

Jälgisin pilguga koera liikumist. Ta läks herraste ruumide poole viiva ukse juure, pani nina vastu uksepragu ja nuusutas tähelpanelikult, ning tema tegumood laskis aimata, et ta midagi iseäralikku on tabanud: taganes uksest paar sammu eemale, vahtis aineti uksepraole, nagu oleks sealt midagi tulemas, laskis pea kuulates kord ühele, siis teisele küljele viltu vajuda, läheneb siis uuesti uksepraole, et nuusutada, ja näis mingisugusele kindlale otsusele jõudvat, sest ta istus ukse ette maha ja jäi ootama.

Ootamiseks muutusin ka mina, ja kui koer uusi ärevusmärke hakkas avaldama, tõusin voodist ja astusin tasahilju ukse juure, et kõrva praole panna ja ühes koeraga kuulatada. Esteks ei tabanud mu kõrv mitte midagi, aga siis oli äkki, nagu kõlaks tumedalt, tumedalt mingisugune avar ja kõrge ning tühi võlvialune — midagi tühja kiriku taolist. Sel tumedal kõlal pidi loomulikult oma põhjus olema, kuid seda põhjust ei tabanud minu kuulmed mitte, nad küünisid ainult põhjuse tagajärgede kinnipüüdmiseks.

Jäin ühes koeraga ukse lähedale ootama, ja kui see natukese aja pärast nina jälle uksepraole pistis, liikusid tal turja peal karvad, nagu tahaksid nad püsti tõusta, ja minu juurest nagu abi, varju otsides niuksus ta kord

vaikselt, et siis uuesti kikis kõrvul ukse poole vahtida.

Surusin uuesti kõrva uksepraole ja kuulatasin: kostis, nagu keerataks kusagil kaugel, kaugel õudselt kõlava võlvi all mingisugune roostetanud lukk kriiksuva võtmega lahti, avatakse uks, mille hinged karjuvad, ja sulutakse uuesti, ning siis kostavad nagu kellegi vaiksed, tätsavad vanadlased sammud.

Alguses kostis see nii tasa, et minu kõrv seda ennem aimas kui kuulis. Mul käis isegi mõte peast läbi, et see võiks ehk olla ainult mingisugune illusioon või hallutsinatsioon kuulmete, tähelpaneku ja närvide liig suure pingutamise ning mõni teab miks või kuidas tekkinud eelarvamiste ja oletuste tõttu. Aga ainus pilk koera poole tõendas mulle, et kui valitsevad illusioon ja hallutsinatsioon, siis mitte üksnes minu meeltes, vaid ka tema omis, sest ka tema pidi nähtavasti midagi kuulma, kahju ainult, et ta inimlikul keelel mulle avaldada ei saa või ei oska, mis ta nimelt kuuleb ja missugused oletused tema sellest teeb.

Tulid meele lapsepõlves loetud muinasjutud, milles mõni kuningapoeg või vaenelaps lindude ja loomade keeli mõistsid ning kes oskasid tuule ja päikesegagi mõtteid vahetada. Kui hea meelega oleksin minagi praegu tahtnud olla niisugune muinasjutuline kuningapoeg või vaenelaps!

Aga ei — mina olin ainult tühipaljas polguülem, ja mina ei mõistnud ühegi looma ega linnu keelt, oma koera keeltki mitte, ja

kunagi pole ma tunnud oma sõjaväelist aukraadi nii tühise ja peaaegu naeruväärsena kui sel silmapilgul. Olin ajuti tähele pannud, et ma inimestegi keelt halvasti, käsikaudu kobades taipan, sest kuidas muidu oleks võinud mul nii mõnigi kord tekkida kahetsemisväärilisi arusaamatusi inimestega läbi käies. Võimalik, et isegi jutustatava öö sündmused mingisuguse arusaamatuse viljana nõnda just kujunesid, nagu nad kujunesid.

Ometi — koera ülalpidamine viis mu tahes või tahtmata teisele otsusele: minu tänane arusaamatus või eelarvamised ei võinud ometi tema ärevuse põhjuseks olla, sest see oleks kõigele vastu rääkinud, mis ma inimeste ja loomade vahekorrast või vastastikusest mõjust kunagi lugenud või kuulnud. Oleks minu kaaslaseks olnud mõni teine inimene, siis oleks muidugi väga tõenäoline olnud, et minu ärevus ja erutus hakkas ka tema elundite koest kinni.

Koer pidi minu seisukorrast hoolimata — ütleksin: kas või minu hingelise seisukorra kiuste — tõepoolest midagi kuulma, ja tema nina pidi tõepoolest midagi asjalikku tundma, sest muidu poleks ta korduva huviga uksele lähenenud, et seal hoolikalt haista ja kikis kõrvul kuulatada, mille tagajärjel ta ikka suuremaid erutusmärke hakkas avaldama. Panin tähele, et süütu uudishimu asemel hakkab temas viha maad võtma: turikarvad tõusid tal nuusutades seaharjastena püsti.

Uuesti surusin oma kõrva uksepraole. Nüüd

leidsid mu esialgsed peaaegu ainult aimatavad kuulmelised tähelpanekud juba selge ja kindla tõenduse, mispärast kauemaks kuulatama jäin: tõepoolest käis keegi lohiseval sammul, nagu oleksid käija jalad poolhalvatud või jõuetud, käis mingisuguses kirikutaolises tühjas ruumis, mis vähemagi kola juures kümnekordselt vastu kõlas. Sammud ja nende vastukaja oleksid nagu lähenenud ja iga natukese aja pärast peatasid nad ning siis kostis selgesti, kuidas võti lukuauku pandi, seal ringi keerati, hingedel kriiksuv raske uks avati ja uuesti suluti. Peale seda kostsid jällegi vaiksed, vastukajas nähtavasti mitmekordselt suurendatud lähenevad sammud. Keegi pidi tulema, keegi pidi siiapoole tulema, see oli kahtlemata, sest seda tunnistasid minu kuulmed kui ka koera kikis kõrvad ning hoolikalt haisutõmbavad ninasõõrmed.

Kui ma kunagi tõsiselt olen kahetsenud, et kultuurinimese meeled ikka enam ja enam oma teravusest kaotavad, siis tegin seda just tol korral. Hea meelega oleksin oma pisut kühmaka riistapuu koera tömbi ja inetu läsu vastu ümber vahetanud, sest siis oleksin juba ette võinud ligilähedalt aimata, mis laadi hingeline see lähenev külaline võiks olla, olen ma enne teda kunagi näinud, teda ennast, tema asju või tema jälgigi nuusutanud või on ta mulle võhivõõras, kelle omadusist puudub mul vähemgi kujutelm.

Veel kord kõrva uksele lähendades polnud mul enam vähematki kahtlust, et meile läheneb keegi vaiksel, argsel, hiilival sammul.

Läksin ja istusin aseme äärele, kus lauale pandud sõjariistad oleksid tarbekorral käepärast. Koer tuli niuksuvalt urisedes minu juure, kuid läks siis tagasi keset põrandat ja jäi seal aineti ukse poole vahtima, turi kui seaharjas püsti. Veel kord läheneb ta uksele, kuid taganes kohe siis minu juure ja ninast kostis tal nüüd juba päris urin.

Ootasime.

Pingutasin oma kuulmeid, kas ma vast sinnamaale, s. t. voodi ette midagi tähele ei pane, aga ei, midagi polnud märgata, ja kui mitte koer nõnda poleks minu ees seisnud, nagu ta tõepoolest seisis, siis oleksin võinud arvata, et terve lugu on ometi ainult kujutelmis.

Võtsin laualt revolvri, päästsin ta pidemest, et võimalik oleks tarbekorral kohe lasta, ja hiilisin kikivarvul ukse juure, sest uudishimu ei lasknud rahulikult sündmuste käiku ära oodata. Aga vaevalt jõudsin oma kõrva ukse-praole suruda, kui nagu mürkmao pistest eemale põrkasin: sammud kostsid otse teisel pool ust — tasased, hiilivad sammud.

Minu kuulmist näis ka see asjaolu kinnitavat, et koer, kes ühes minuga oli julenud uksele läheneda, mitte enam ainult püstiturjal urisema ei hakanud, vaid hambad paljaks ajas ning kurjal, põleval pilgul vahtis, nagu seisaks ta tõepoolest oma verivaenlase ees, kellega tuleb võidelda elu ja surma peale. Nagu te varsti näete, teadis koer tol korral lähenevast hingelisest palju rohkem kui mina.

Esteks nimetasin loomade keelt ja ütlesin, et ma tol korral väga kahetsesin, miks ma koeraga ei võinud mõtteid vahetada. Aga ometi on meil ka tänapäev loomade keelest pisut aimu. Meie kõik teame, et koera hääl ja tegumood pole ühesugune, kui ta oma läheduses näeb või tunneb võõrast inimest, hunti, rebast, oravat, jänest, põtra, ussi, siili või mõnda lindu. Ei, igakord on tal ise liigutused, ise nägu, ise hääl, ise talitusviis. Isegi va vares häälitseb kulli peale teisiti kui rebase või kassi peale, seda teab igaüks, kes vähegi temaga kokku puutunud.

Sellekohaseid tähelpanekuid arvesse võttes jõudsin täna otsusele, et koer ootab ja aimab midagi niisugust, millega ta varemalt kunagi kokku pole puutunud, vähemalt minu juuresolekul mitte, ja mille kohta ta õieti ei tea, kuidas oodatavat vastu võtta. Esimene kord kogu meie koosviibimise ajal panin tähele, et minu koer on nõutu, et ta kardab, et talle kipuvad otse hirmuvärinad peale. Kui pärastist sündmuste käiku arvesse võtta, siis pole kahtlust, et koera nina oli juba aegsasti ette seisukorra õieti hinnanud, et ta oli õieti aimanud, mis meil täna ees seisab.

Koera hirm kippus ka minusse hakkama, sest sel silmapilgul usaldasin tema meeli rohkem kui omi. Üldse olin harjunud kriitilistel silmapilkudel bulldogi meeli rohkem usaldama kui ükskõik missuguse inimese mõistust, mis raskemail silmapilgel nii sagedasti omaniku äraandvalt maha jätab.

Paari kassihüppega olin uksest eemal — voodi ees oma paigal, kus tarvilisel korral ka mõõk käepärast oleks. Minu eeskujul talitas ka koer, kes tuli otse minu jalge ette, kus ta seisma jäi, kogu keha tugevad lihaksed täis erutus- või hirmuvärinat. Imelikul viisil sain mina oma vaimu tasakaalu uuesti tagasi, kui tundsin, et minu tugev ja julge loom, keda tänini miski polnud suutnud heidutadagi ja kes tugevale mehele äkki peale karates selle järsu hüppega pikali võis rapsata, külgepidi end vastu mind surus, nagu otsiks ta oma võdisevale kehale tuge.

„Poiss", sosistasin koera rahustuseks, „minu elu hädaohtlikuil silmapilgel oled oma seltsimehelikku kohust ennastsalgavalt minu vastu täitnud, täna on minu kohus sinu kaitseks sedasama teha, kui seisukord nõuab."

Rääkides panin äkki tähele, nagu oleks mu hinguskülm, jäätanud, tarretanud. Vististi iseenda elustamiseks patsutasin pahema käega loomusunniliselt oma ustavat looma, kelle vastu ma praegu enneolematut õrnust tundsin, nagu oleks ta mõni inimolevus, kellega külg külje ääres võideldud. Tuli meele, et ma liinile tagasi minnes ta preili Kurellale olin lubanud jätta, ning ma kahetsesin kõigest südamest, et ohvitseril kohus on oma antud sõna pidada.

Minu mõtted katkestas kellegi käsi, mis ettevaatlikult võtit herrasteruumide poole viiva ukse lukus ringi hakkas keerama, muidugi mõista selleks, et lukku avada.

Oodatud silmapilk oli käes. Vaatasin veel kord revolvrit ja surusin sõrmed kõvemini tema pära ümber, nagu võiksin ta muidu maha pillata, lasksin pilgu üle mõõga lennata, mõõtsin uurivalt küünla pikkust, kas see vast kõige kriitilisemal silmapilgul ei kustu, ja leides, et kõik oli soovitud korras, otsustasin külmas rahus kõigele vastu astuda, mis ka ei sünniks.

Võti oli lukuaugus oma ringid teinud, ja nüüd pidi uks avanema. Ja avaneski, ning sisse astus väike hall vanamees, kes teritas habemenuga, mis näis pikemana kui ta ise. Nuga välkus ja läikis liikudes, ning hääl, mis teritamisprotseduurist sündis — teate, see harilik siuh-siuh, siuh-siuh — seisis oma valjuse poolest teritaja suurusega teravas vastolus: noa kõhinast oleks pidanud järeldama, et on tegemist mõne hiiglasega. Korraga oli mul selge, et ukseprаol kuulatades polnud ma mitte kuulnud tulija jalgade astumist, vaid habemenoa teritamist. Noa kõhin see oligi, mis mingisuguses suures, tühjas ruumis vastu kõlas ja aime andis hiilivaist, lohisevaist sammest.

Vanamees oli tuppa astudes täiesti rahulik ja ei teinud meist nagu väljagi. Jäin ootama, kas ta ehk ka sellest toast läbi ei lähe, nagu ta minu kuulmist mööda teistest tubadest läbi oli tulnud, aga ei, ta näis oma reisi eesmärgil olevat, ta näis midagi kavatsevat.

Te ehk tahaksite minult teada, missugune ja kui suur mu külaline ligilähedaltki oli? Vastus selle peale on vast kõige raskem minu

jutustusest. Ehk ma küll alguses päris rahulik olin, pisut koguni nagu naljatuju tundsin tõusvat, ei pannud ma oma kutsumata võõrast kuigi täpipealselt tähele, peaasjalikult sellepärast, nagu pärast aimasin, et kogu mu tähelpanu oli koondatud ainukesse punkti: läikivasse ja kõhisevasse habemenoasse.

See haljas terariist oli nagu mõni nõiapeegel, mis püüdis kõik minu pilgud. Mind valdas mingisugune sõnulseletamatu õudne aimus, et kui seda nuga kauemat aega nõnda minu silme ees välgutatakse ja kõhistatakse, siis ma peagi igasuguse võime kaotan tähelpanemiseks, nii et minu ümber või minu endagagi võivad sündida kuulmatud asjad, ilma et mina ise teaksin, mis või kuidas.

See kuri aimus ütles mulle, et vanamees pole lihtne vanamees ja et pole kuigi tähtis mõõta tema paistvat suurust või tema nähtavat välimust, vaid peab kogu oma jõu koondama tema sisemise jõu vastu võitlemiseks, mille suuruse kohta välimine, kehaline ilme pole vast kuigi õige mõõdupuu.

Kui silmad kinni pigistan, et nähtud kuju paremini oma vaimus elustada, siis arvan nägevat midagi selletaolist, nagu kujutatakse väikseid mäevaime, jõulumehi või mis ehk kõige tabavam: nagu on tehtud kummist taadikesed lastele mängukanniks, terava nibuga müts peas ja auk selja taga vileks või vihistajaks, kui nukku järsku pigistada. Tahaksin peaaegu öelda, et habemenuga, mida ta teri-

tas, just niisuguse kummist taadikese vaikist häälitsemist jäljendas.

Et aga minu ees mingisugune süütu laste mängukann ei liikunud ega tegutsenud, sellest pidin peagi tahes või tahtmata aru saama, iseäranis kui oma koera tähele panin. Bulldog oli kurjusest otse meeletu ja teda valdas nii pöörane ärritus, et ta haukumise asemel ainult läbi hammaste korisevalt urises, nagu püüaks teda keegi käsitsi kägistada! Tema pilkude sihti tabada püüdes arvasin mõistvat, et ka tema ripub oma silmiga kõhiseval ja läikival habemenoal. Hirmunult surus ta end vastu minu pahemat jalga ja ajas oma räsus hambad ilgelt irvi.

Vanamees näis silmapilguks aru pidavat, siis seadis ta sammud otseteed minu poole ja endiselt kostis habemenoalt siuh-siuh, siuh-siuh. Arvasin paraja momendi olevat tegevusse astuda ja kindlal, rahulikul häälel ütlesin ma:

„Seisa!"

Aga tulijasse ei avaldanud see vähematki mõju, nagu poleks ma midagi ütelnudki, ainult vast pisut muutus ta samm aeglasemaks ja lühemaks. Ja veel midagi: äkki näis mulle, nagu oleks ta hea nõksaku pikemaks ja paksemaks paisunud ja nagu poleks ta enam kaugeltki kummist taadike laste mängukanniks, millel selja taga vilistav ja vihisev auk. Pärastise sündmuskäigu järele otsustades peaks küll arvama, et siin oli ainult silmapettega tegemist.

Kuid üks, milles end veel tänapäev eksimatuks pean, sest et nähtus mitmeti kordus, oli see, et läheneja kõõrdi pilgu, nii ainult teist silmanurka pidi, minu pahema käe randmele ja siis vilksti kaelale heitis, nagu tahaks ta mõõta, kui kõrgel need minu kehaliikmed on, või järele vaadata, on nad paljad või millegagi kaetud. Peale seda teritas ta jälle habemenuga edasi, nagu ei huvitaks teda kogu ilmas miski muu kui aga ainuüksi see tegevus.

Neid pilkusid oli nähtavasti ka koer tähele pannud, sest ta taganes minu selja taha, pistes lömitavad tagujalad ühes oma tömpsabalise laia laudjaga voodi alla, nagu peaks ta varsti kogu kehaga sinna pakku pugema.

Sel momendil välgatas mu peaajus mälestus preili Kurella peigmehe surmast, nagu seda vana Timofei mõni tund tagasi mulle jutustanud: pahema käe sooned ja kõri läbi lõigatud, aga verd pole kusagil mitte põrmugi. Ning kui vanamehe pilk teist korda minu eeltähendatud kehaliikmeid luurava himurusega riivas, tõstsin loomusunnilise liigutusega oma rippuva, hiljuti koera patsutava pahema käe kõrgemale, ilma et isegi oleksin teadnud, kuhu ta panna. Hea meelega oleksin kogu kehaga pikemaks sirgunud, kõrgemale tõusnud, et vanamehe ilgest pilgust eemalduda oma elundite tähtsama osaga.

Minu pahema käe kõrgemale tõstmine ja koera taganemine pooleldi voodi alla — need olid kaks liigutust, millest mina selge järelduse tegin, et meie kahekesi kardame, esimest korda

kahekesi koos olles kardame, ning ma mõistsin, et igast kartusest võib juba järgmisel silmapilgul hirm saada, mis võib kaasa tuua pöörased teod. Samal momendil mõistsin ka, et meie seisukorra võib päästa ainult tegevus, sest see võiks vapustatud elundeile loomuliku olukorra tagasi anda.

Kõige lihtsam oleks muidugi olnud ukse poole taganeda, mille taga norskasid mu seltsimehed, ja võimalik, et bulldog just selle manöövri peale mõtleski, kui ta aseme alla taganes. Aga kas meelega või ettevaatamatuse tõttu, seda ei tea ma tõesti mitte, ometi olin mina ise oma taganemistee kui mitte just sulenud, siis ometi väga raskeks või peaaegu läbipääsmatuks teinud. Nagu mäletate, tõstsin esteks laua voodi ette, ots vastu voodit, nii et voodi ja laua servajooned kolmnurga moodustasid, mille seespool seisin mina revolver käes. Voodi peatsi sammas puutus peaaegu seltsimeeste toa uksepiita, ja voodi peatsi sammaste ja laua välimiste jalgade joont võis peaaegu sirgeks pidada. Tähendab: uksele oleksin võinud läheneda, esiteks, kas vanamehe poolt laua otsast ringi, mida ma arusaadavail põhjusil mitte ei teinud, teiseks — laua või voodi alt läbi pugedes, s. t. koera eeskuju jäljendades, mis minule niisamuti vastuvõtmatu, või kolmandaks — ma oleksin võinud revolvri pahemasse kätte võtta ja parema käega katsuda lauda voodist nii palju eemale nihutada, et ma kahe vahelt läbi oleksin pääsenud taganema.

See viimane võimalus oli kõige loomulikum, aga oineti ei söandanud ma ka temaga katset teha, sest esiteks ei usaldanud ma oma pahemat kätt kui revolvri hoidjat ja teiseks kartsin ma, mu parem käsi toimetaks praegusel meeleolul nii räpakalt, et, võib olla, küünal ümber kukub ja ära kustub. Ainult mõte selle võimaluse peale pani minus kõik anguma. Nõnda siis jäi ainus pääsetee — võitlusse astuda kõigi käesolevate abinõudega.

Te ehk küsite: miks ma ei karjunud, et seltsimehi teisel pool ust äratada? Ma ei tea miks, aga see mõte ei tulnud mul tol korral üldse mitte pähe. Kõik muu, mitte see. Ja veel! Minu rääkimisest ei pea teie mitte järeldama, nagu oleks minul kõigiks jutustatud arutusiks mõni teab kui palju aega olnud. Otse selle vastu: kogu järelkaalumine oli momendi töö. Mõni teine poleks sellega ehk toime saanud, aga mina olin lahinguis silmapilkliste seisukorra hindamistega ja uue tegevussihi otsustamistega harjunud, nii et mul tarvitses ainult silm lasta üle käia, kui juba kõik selge oli, mis teha.

Nii siis, asi oli kindel, ma astusin tegevusse: tõstsin kindlal käel revolvri, sihtisin ja lasksin haamri langeda. Kõlas pauk, ja kui ma läbi suitsu püüdsin otsusele jõuda, missugused tagajärjed laskmisega saavutatud, puutus mu kuulmeid endine siuh-siuh, siuh-siuh vääramatus rahus, ning juba järgmisel silmapilgul välkus suitsu seest haljas habemenuga, liiatigi veel nii kõrgelt, et arvama

pidi — nuga teritab suuruse poolest päris kena mehike.

Pean ütlema: see oli esimene tugev hoop minu erkude pihta, sest kuidagi ei võinud ma tõenäoliseks pidada, et ma nii lähedase maa pealt mööda võisin lasta, kuna ma ju harilikult viieteistkümne—kahekümne sammu peale ärtuässa eksimata tabasin.

Ilma pikema arupidamiseta lasksin teise paugu ja kui suitsu sees ikka veel arvasin välkumas halja terase, veel ühe ning veel ühe. Ma lasksin revolvri tühjaks, haarasin siis laualt mõõga ning raiusin sellega, aga see kõlises jõuetult mingisugusel valjul, nagu libedal metallil. Ning ikka lähemale tätsas vanamees, nagu poleks tal vähematki takistust ees. Koer oli nähtavasti sootuks voodi alla pugenud ja vingus seal, nagu paluks ta minult armu. Viimast jõudu kokku võttes haarasin kahe käega mõõgapärast kinni ja virutasin vanamehele otse lagipähe, kuna ta juba otse minu ees oma nuga läigitas. Nähes, et ka minu viimane jõupingutus luhta on läinud, kaotasin tasakaalu ja langesin voodi ette nii pikk kui olin. Kuulsin, kuidas mõõk mul käest pudenes ja klirinal põrandale kukkus ühes minuga.

Viibisin imelikus seisukorras: olin võimetu oma liikmeid tarvitama, aga ometi kuulsin, kuidas koer vingus. Arvasin ka seda kuulvat, et teisel pool ust seltsimehed liikuma olid hakanud, imestasin ainult, miks nad sisse ei tule olnud müra peale. Alles hiljem selgus

nende teguviisi põhjus, kuna mina seda praegu kuidagi aimata ei võinud.

Nõnda lamasin üksi abituna põrandal ja ootasin oma saatust — ootasin, mis vanamees nüüd teeb, õigem, mis ta teeb, sellest põles mul aimus luus ja lihas, ainus otsustamata küsimus oli, millal ta seda teeb.

Kuulatasin kõigest hingest: habemenoa siuh-siuh kostis pahemalt küljelt umbes pahkluude kohalt, kust ta pikkamisi pea poole näis liikuvat.

„Enne tulevad sääremarjad, neile järgnevad põlved, kust ülespoole hakkavad reied ja puusad ning alles siis võiks käerandmest rääkida", mõtlesin nagu ennast trööstides, et aega jätkub veel lamamiseks ja elamiseks.

Kui aga noateritaja umbes põlvede kohal võis olla — ta liikus praegu nähtavasti väga pikkamisi —, siis arvasin korraga tundvat, et pahem käsi minu langemisel selja alla on jäänud, ja vaevalt olen kunagi suuremat rõõmu tunnud kui sel silmapilgul seda tõsiasja konstateerides.

Tähendab, pahem käsi on varjatud kogu kehaga ja nõnda võisin kuni sinnamaani täiesti rahulik olla. Alles siis, kui siuh siuh juba puusade vahel võis kosta, mõtlesin oma kõri peale, mis otse ülespoole seisis, sest ma lamasin ristseliti. Ja kui ma tõepoolest juba kindel olin, et vanamees käest rahulikult mööda tätsab, siis oli mul päevaselge, et minu eluküünal väriseb veel ainult selle aja, kus noateritaja käerandme kohalt kaelani jõuab.

Meie kõik teame, et varem või hiljem surema peame, aga mida me mitte ei tea, on see silmapilk, millal surm me südame uksele koputab. Sel päeval, kus inimene seda teada võiks, jääks vististi inimlikus ühiskonnas kõik korraga seisma. Isegi need, kel määratud vanaks elada, ei saaks vististi mingisuguse tegevusega toime, kui nad teaksid oma surma päeva ja tundi. Nad mõtleksid ainult oma surmatunni peale, ei võtaks naist ega läheks mehele, ei korjaks varandusi ega edendaks teadust või kunsti.

Seda kõike tundsin seal lamades, kui kuulmetele vääramatu kindlusega lähenes halja metalli kõhisev helin. Segases peaajus tuikas ainuke mõte: surm, mis tundus nagu mingisuguse süsimusta kitsa auguna, kuhu sind väevõimul topitakse. August läbi satud kuhugi tühjusse, millel pole lõppu, ja seal langed sa vahetpidamata, ilma et teaksid miks või kuhu. Ainuke pääsetee: mitte mõtelda, mitte teada, et on surm, mitte kindel olla tema saabumise silmapilgus. Aga kui sul siiski saatusest on määratud seda teada, siis vii oma mõtted kas või vägivaldselt või kunstlikult mujale, lõbutse, joovastu või otsi surma enne tähendatud silmapilku, sest hirmus pole mitte surm, vaid teadmine tema saabumisest.

Aga millega pidin mina ennast aitama või lohutama, millega pidin mina oma mõtted eemale meelitama surmast, mis lähenes hiilival sammul, vihiseval muusikal? Mis võis minule joovastuseks saada oimetult lamades, mis võis

mind uimastada, et ma tuimendatud erkudel oleksin võinud oodata oma saatuslikku silmapilku?

Õnnelikud olid need mu seltsimehed, kes surmamõttest vaevatute ja piinatutena nagu ogarad või pöörased palavamasse võitlusse tormasid ja langesid, sest nemad võisid hävitada oma kurjema piinaja — mõtte. Aga mina pidin just sellesama oma kurjema piinaja poolt abi minema otsima, sest muid abimehi mul käepärast enam ei olnud. Ma pidin mõttega mõtte enda vastu välja astuma, pidin mõttega mõtte surmama, see oli mu ainus pääsetee.

Ja ma katsusin mõtelda kõige peale, mitte aga surma peale; katsusin mõtelda oma elu ülevamate ja joovastavamate silmapilkude peale, et nendega kõrvale tõrjuda surmamõtet. Aga mõtlesin ma ükskõik mis, juhtisin ma oma mõtted ei tea kui kaugele praegusest oimetust lamamisest, ikka viis peaaju mu surma juure välja. Kõik mu mõtted, mis ei seisnud surmaga ühenduses, tundusid kui unenägu, mis enne ununeb või kahvatub kui jõuad täiesti ärkvele tõusta.

Sellepärast mäletan oma tolle momendi mõtetest nii hirmus vähe. Ainult üks mõte ei kustu mul meelest ning seda vististi sellepärast, et temagi ühenduses seisis surmaga... Lahing oli möödas, vaenlane oli löödud, me pöörasime oma seisupaikadele tagasi. Minu jalge ees vingerdas ja vingus äkki vaenlase sõdur, kelle pahem jalg ja parem käsi purustatud. Kui mina temast mööda tahtsin minna, ajas ta

enda pahema käe najale pooltõllakil üles ja palus mind peatada.

„Mis te soovite?" küsisin mina.

„Heitke armu, tapke mind!" palus ta ja tema näoilme tõendas, et tal tõsi taga oli. Ma seisatasin, ilma et oleksin kohe teadnud parajat vastust.

„Kui te ise ei taha, siis laske mind tappa", palus võõras jumalakeeli.

„Teisi selleks käskida pole mul õigust", vastasin.

„Siis tehke seda ise, jumala nimel, kui usute pattude andeksandmist ja õndsakssaamist", palus haavatu. „Päästke mind piinast!"

„Ei", ütlesin kindlasti, „aga kui ise tahate, siin on revolver". Ja ma ulatasin oma revolvri ta pahemasse kätte, et ta talitaks oma soovide kohaselt, pöörasin selja ja astusin mõne sammu lamajast eemale, kus piinlikult ootama jäin. Olin seniajani paljuist lahinguist vaheldava õnnega osa võtnud, olin näinud omade ja võõraste langemist, tuttavate ja sõprade surma, aga see kõik oli mulle tundunud mingisuguse fataalse paratamatusena ja sellepärast polnud see mind kuigi sügavalt vapustanud. Aga täna, kus ma oma sõjariista selle võhivõõra sõduri kätte andsin ja kus ma ootasin surmava paugu kõlamist, täna tundsin kogu kehas, luies ja üdiski midagi niisugust, millest ei tahaks kellelegi rääkida, kuigi leiduks vastavaid sõnu.

Minu piinlik ooteaeg venis pikaks, hirmus pikaks venis ta, nii et ma juba uskuma hak-

kasin, et haavatu on ümber mõtelnud: ta tahab ehk valude peale vaatamata seda paratamatut oodata, millest eespool rääkisin. Võimalik ka, et mul pisut uudishimu tõusis kordki pilk sellele näkku heita, kes mõtleb täie teadmisega ja selge aruga surma minna — lahutada maise keha taevasest hingest. Pöördusin küsival pilgul haavatu poole, kuid just sel silmapilgul kõlas pauk, ja kuul vihises mu kõrva äärest mööda: lamaja sihtis oma pahema käega otse minu pihta.

Teadmatuks jäi mulle, kas ta juba siis minu pihta sihtis, kui ma seljaga tema poole seisin või tuli ta sellele mõttele ainult sel silmapilgul, kus mina silmad tema poole pöörasin. Võib olla kõhkles ta kätt iseenda vastu tõstes, võib olla pidas ta seda oma elu suuremaks häbiks, oma noore jõu ilgemaks teoks, nii et ta seda ühelegi võõrale, ainukeselegi elavale ei tahtnud näidata. Võib olla, kõhkleski ta sellepärast nii kaua, et lilled õitsesid, rohutirtsud siristasid ja päike paistis. Ja mina tahtsin niisugusel silmapilgul selle palet näha, kes lõpetab oma arveid jumalaga...

Ta laskis veel teise asjatu paugu minu pihta, kuid siis oli juba tapariist jällegi minu peos ja laskja lamas nuuksudes, silmad vastu maad. Jäin huvitatult tema juure seisma ja ootasin asjade käiku. Ta nuttis natuke aega, siis tõstis jällegi pea üles ja vaatas märgade silmadega mulle otsa. Alles nüüd panin tähele, et haavatul olid sinised silmad ning et

nende pilk oli kui lapse pilk, ehk küll mees ise kolmekümne ümber võis olla.

„Miks te mind lasksite?“ küsisin peaaegu paluvalt, sest mind valdas millegi pärast sügav nukrus, mis tõusis kuni ärduseni. Haavatu ei vastanud, ta tegi nagu poleks ta minu küsimust kuulnudki.

„Laske mind surnuks“, sosistas ta, ja ma tundsin, et ka tema oli liigutatud hingepõhjani.

„Vastake mu küsimuse peale, siis . . .“ ütlesin ma.

Ta vaikis. Ma pöördusin kõrvale, et minna ja haavatut tema saatuse hoole jätta, kuni kandjad oma tööga temani jõuavad.

„Herra!“ hüüdis lamaja. „Sa talitad nagu sõjamees, aga mina kõnelen inimesega. Halastage!“

Peatasin, pöördusin ümber, astusin lamaja juure ja kui see oma näo vastu maad oli surunud, lasksin ühe jalaga tema kõrvale põlvitades kuuli paremasse meelekohta. Ta jäi lamama, nagu ta oli, pisut liigutas ainult pahema käe sõrmi.

Tõusin üles ja läksin, ning mul oli tundmus, et olen lunastanud kõik oma senised patud ja üleastumised. Mu liikumised pidid teiseks saama, mu hääl pidi teisiti kõlama ja mu silmad teisiti vaatama, sest sellest tunnist peale olid kõik minu vastu teisiti kui tänini, teisiti olid mu vastu ülemad, teisiti ka alamad.

See on ainuke, mis mu tollekordistest mõtetest säilinud, kus ma mõtet püüdsin mõttega

surmata või lämmatada, kõik muu on jäljeta ununenud. Aga seegi mälestus lendas mu peaajust läbi kui elus välk, peatada võisin ainult surmamõttel.

Tol silmapilgul mõistsin esimest korda, kui loomulik ja arusaadav on aumärkide andmine enamasti ikka mitte neile, kes võitluses langenud, vaid kes tervelt lahinguist tagasi tulnud, sest neil üksi jätkus kangelaslikku mehisust surmamõtte pöörasusele vastu panna sel silmapilgul, kus suremine oli mitu korda kergem kui väriseva elutulukese alalhoidmine. Ütleksin peaaegu: aumärke peab andma mitte võitlejaile, mitte sõdijaile, vaid neile, kes suudavad teha rahulikku tööd sel ajal, kus kõike ähvardab hävitus. Kangelased surevad kodus sängis, arad ja meeletud vibutavad püssi või pussi, et eemale peletada surmaõudust.

Kõik need kõrvalmõtted, nagu ütlin, kestsid ainult momendi, siis olin uuesti iseoma surmamõtte juures tagasi. Valuküsimus jättis mu peaaegu ükskõikseks, sest mis tähendus oleks valul, kui surema peab. Olin raskeid haavu saanud ning olin piinavaid lõikusi kannatanud, kuid ma oleksin valmis olnud kõike uuesti mitmekordselt oma peale võtma, kui aga keegi oleks tagatise annud eluks.

Kuulatasin: noakõhin võis umbes südame kohalt kosta, aga see elund ei teinud mulle mingit muret, mõtlesin loomusunnilise ärevusega ainult oma kaela peale.

Olin, tähendab, kõrvalmõtteis viibinud ainult selle aja, kus taadikene labakäe kohalt

umbes küünarnukini oli jõudnud tätsata. See pidi lühike aeg olema, kui mitte oletada, et tulija millegi pärast oma samme lühendas, neid viivitas, nagu tahaks ta minu mõtete võitlusele võimalikult palju võimalust anda — mina igatahes ei mõistnud oma letargilises uinakus kuidagi selle silmapilgu vältust mõõta.

Litsusin hambad kokku ja püüdsin teatud lihaste abil oma kuulmed sulguda või vähemalt kuulmist tumestadagi, et kõrvust kaoks ilge siuh-siuh, aga minu jõupingutused olid asjata. Oli tundmus, nagu ei tulekski see hääl kusagilt väljastpoolt, vaid et ta sünnib peaajus endas, mispärast tema vastu võitlemine võimata.

Äkki tundsin, nagu oleks keegi mind veidi altpoolt õlga kogemata puutunud, ja peale selle hakkasin oma palgel ning kõrva ääres kerget tuulelehvitust aimama, umbes nõnda, nagu lendaks mõni nahkhiir või õigem ainult liblikas lähedalt mööda. Panin tähele, et tuulelehvitus ja noakõhin pidasid korduvalt ühist takti, millest järelduse tegin: noateritamine pidi juba otse minu kaela lähedal sündima.

Nüüd oli mu peaajus veel ainuke hoigav, soniv mõte: kui ometi viimane mõttelaju, viimane arunatuke mu peaajus kustuks, enne kui sünnib see, mis sündima peab! Kui ometi meeled taibu kaotaksid, et ma ei tunneks ega kuuleks enam midagi, koeravingumist ja hammaste laksutamist voodi all ega seltsimeeste müristamistki ukse taga mitte, sest ma tundsin paratamata, et sel kõigel võib tähtsust olla ainult

neile, kes määratud elama, mitte minule: minule seisab kõik abitus kauguses võrdlemisi selle teisega, kes läheneb.

Tegin meeletuid katseid ennast vähemalt kummuligi pöörata, peadki liigutada, et mitte tunda seda õudset tuulelehvitamist, kuid asjata: jäin lamama nagu kooljas, sest ainuke, mis minus veel liikus, oli mu mõte. See liikus, see liikus ka sel viimasel momendil ning sattus ei tea miks äkki uuele teele, kus polnud surma ees või kui oli, siis seisis ta alles kaugel, väga kaugel.

Mulle tuli meele pühapilt, mille vana Timofei mõne tunni eest toanurka üles seadis, rääkides kurjast majast ja mingisugusest imest, mis pildiga ühenduses. Olin ma enne mis ma olin, uskusin mis ma uskusin, aga nüüd tahtsin, nüüd ootasin, nüüd uskusin, nüüd palusin imet, palusin ärdal meelel.

Ja äkki tundsin, et ime sünnib, et ime ongi juba sündinud, et ime on minu usus, minus endas sündinud. Tundsin, et imed sünnivad, nagu sünnivad väikesed lapsed, tundsin, et jumalgi, kõik jumalad sünnivad väikeste lastena ja ei ole ainustki elavat jumalat, kes poleks nagu on väikesed lapsed: saamatud, siputavad käekesi, jalakesi, naeravad, kilkavad, ilma et teaksid, mis on ilmas kuri, mis hea.

Mõistsin, miks lunastajagi ütles: laske lapsukesed minu juure tulla, mõistsin nii paljugi, milleks varem puudus arusaamine, sest mulle oli ime sündinud.

Aga nüüd tagant järele tean: imed ja

jumalad on ühepäeva-liblikad, silmapilgu-sääsed, nad surevad niisama ruttu ja seletamata nagu nad sünnivadki. Nad sünnivad inimestes ja surevad inimestes ja ep ole neil mujal paika ega varjualust. Tol korral ei teadnud ma veel seda, keegi ei tea kunagi ime või jumala sündimisel, kui see kilkab vallatu lapsena, et ta on surelik.

Olin kindel, et olen päästetud, olin kindel, et minuga ei või midagi sündida, mis poleks minu kohane, minu vääriline, ning rahulikus meeles tahtsin oma saatusele alistuda. Vääramatu instinkt ütles mulle, et nüüd on kõigel lõpp, ja siis tundsin, kuidas kõrvus kohin tõusis, nagu oleksid nad äkki vett täis voolanud, ja kuidas peaaju hakkas kaotama mõttelõnga. Viimane, millest veel aimu sain, oli koera käppade puutumine, selle hammaste kiristamine, lõugade laristamine, siis nagu kellegagi surmlikus võitluses heitlemine, sest nagu ma arvan, veeres koer minust kord üle, pealegi veel niisuguse jõuga, et ta vastu laua jalgu põrgates selle prantsatades ümber lõi.

Oli veel mingisugune teine müra ja ragin, aga sellest ei suutnud ma endale enam aru anda. Nagu pärast selgus, olid seltsimehed samal silmapilgul ukse eest maha murdnud ja tuppa sisse tormanud.

Kaotasin mõistuse, langesin olematusse. Aga see seisukord ei võinud kaua kesta, sest arst andis mu endale varsti tagasi. Toibudes oli laud alles kummuli, neli jalga ülespoole, kustunud küünlajupp oli uuesti põlema süü-

datud. Minu ees seisid Schapiiro ja vana polguarst.

Esimene, mille peale mõtlesin, oli koer: mis oli temast saanud? Ja nad tõstsid küünla kõrgemale, valgustades bulldogi tugevaid liikmeid, mis liikusid surma-agoonias. Teda aineti silmitsedes nägin, kuidas koeral seestpoolt kõht lõhki lõigati ja kuidas sealt endine taadike välja astus ning oma nuga teritades tuldud teel ja viisil ukse taha kadus, nagu poleks vahe peal midagi iseäralikku sündinud.

„Nägite?!“ hüüdsin põrutatult arstile. „Nägite teda ja ta nuga?“

„*Homo sapiens, homo sapiens*,“ lausus doktor korduvalt, sest nagu näha ei kaotanud ta ka tänaste sündmuste puhul oma meelelist tasakaalu, muidu poleks seletatav see tema harilik naljatujus räägitud ladinakeelne kõnekäänd. Täna ainult ei tundunud selles kõnekäänus vähematki nalja, vaid mina aimasin temas mingit hirmust tõsiasja, kui mõtlesin selle päkapikulase või pöialpoisi peale, kes aina nuga kõhutab, et kas või koera kõhtu lahti lõigata, kui suursugusemaid elundeid käepärast pole.

Kirjeldamatu hellus koera vastu valdas mind. Tõusin aseme äärelt, kuhu nad mu pärast toibumist istuma pannud, ja läksin põlvitasin selle abituis krampides tõmbleva halatsemisväärilise keha juure põrandale.

Lähenes nähtavasti viimane silmapilk ja loom kannatas, nagu näis, hirmsasti. Ometi oli ta aru alles selge ja ta suri täie teadmi-

sega. Mind oma läheduses nähes ja minu silitavat kätt oma lagipeal tundes süttis ta silmis õnnelik helk ja kui ma käe ninale panin, et katsuda, kas see on soe või külm, niuksus ta vaikselt nagu tänu täheks minu õrnuste eest, kuna keel paar korda minu sõrmi limpsas. Siis sules ta silmad, viskas pea äkki tagasi, sirutas kogu keha kõigest jõust ning suri nähtavasti suurimas meelerahus, nagu surevad need, kes oma kohuse lõpuni täitnud.

Lähemalt surnukeha vaadeldes selgus, et koeral peale kõhuhaava suur haav veel kaelas oli, mõlemad pikuti lõigatud, mitte põiki, nagu oleks siin teatud kombest või süsteemist kinni peetud. Iseäranis pani mind imestama kaelahaav, sest tahtmata pidin endalt küsima, miks on ka see pikuti? Minu arvates oleks pidanud ta millegi pärast tingimata põiki olema.

Aga siis mõistsin korraga kõik, mõistsin seda hirmust heitlemist, mille koer tol silmapilgul üle elas, kui mina oma lõpuarve maapealse olemisega olin teinud ning mõttes valmis olin olematusse minema; mõistsin tema koledat lõugade larinat, tema pöörast ähkimist ja puhkimist, nagu pitsitaks keegi tal hingetoru kinni või nagu kuugistaks ta midagi liig suurt ja vintsket asja, mis kurku kinni on jäänud, nii et ähvardab läkastussurm.

Oma mõttekäigu selgitamiseks pean teid tutvustama bulldogi ühe iseäraldusega, mida ta edendas ja arendas nagu sporti: tema püüdis kõike söödavat võimalikult tervelt ja kas või elavalt alla neelata. Kust ta selle hullu

moe oli võtnud või kellelt pärinud, jäljendas ta kedagi teist või oli see tema oma leidus, seda ei tea ma, kuna temal ju viisiks polnud oma saladusi välja lobiseda, aga kõik, mis ta vähegi suutis, kuugistas ta purematult kõhtu. Nõnda läksid sinna elavad konnad, hiired, rotid, kana- või pardipojad, isegi prussakad, sest ka neid püüdis ja sõi ta, kui oli heas või naljatujus. Ükskord nägin isegi, kuidas ta noort pisitillukest kodujänest püüdis elavalt teise ilma saata, s. t. alla neelata ja väga imestas, kui see kuidagi ei tahtnud õnnestuda. Langes talle midagi tüsedamat saagiks, siis rebis ta tema tükkideks ja kuugistas need siis alla, nagu oleks tal põhimõtteks mitte närida.

Seda nähes ütles Schapiiro kord naljatades, et bulldogil olevat instinktiivne eeltundmus, kuhu loomariik inimesega eesotsas arenemisel peab jõudma, muidugi ühes teistega ka koer: arenemine viib hambuta suu poole, millega puremine võimata. Et selles hädas abi leida, kui edasi tahetakse elada, siis on koera seisukohalt vaadates ainuke mõistlik mõte, et toitu harjuks puremata neelama ja ka seedima. Bulldog tegevatki selle uue kultuurjärgule vastavaid eelharjutusi, et nõnda saavutatud omadusi oma järeltulevale soole edasi pärandada. Sellelt seisukohalt paistvat madu täiuslikumana kui lõvi, vihmuss arenenumana kui Austraalia pärismaalane.

Muidugi olid Schapiiro sõnad ainult nali ja peale naeru ei võinud nad millegi tõsisema

osaliseks saada, aga ometi hakkasin nende kaudu oma koera teguviisi hoolikamalt tähele panema ning leidsin, et tema oma võimistes aina täienes ja edenes, mida mina suure huviga jälgisin ja teda ikka kaelamurdvamaile katseile ukutasin.

Oma ustava seltsimehe korjuse ees põlvitades turgatas mulle see kõik meele ja ma mõistsin, et ime, mida uskusin ja mis minu päästis, sündis koera läbi: kõige saatuslikumal silmapilgul, kui taadike ehk kõhutatud habemenoa tahtis minu elusoonele langetada, kargas bulldog nähtavasti tema peale, kahmas ta oma tugevatesse lõugadesse, kust polnud tänini veel ükski eluline pääsenud, ja kuugistas ta alla, nagu ta seda tänini oli harjunud nii paljuga tegema. Et aga taadike noa kõvasti peos hoidis, siis lõikas see kõrist läbi minnes automaatselt kaela sisse pikuti haava, nagu me seda nüüd tagant järele võisime näha.

Oletus oli seda tõenäolisem, et ka rottide ja hiirtega bulldogil umbes samasuguseid äpardusi varemalt oli juhtunud, sest need kargasid talle suus keele või kuhugi mujale hammastega kinni, ja kuigi ta nad valust hoolimata viimaks alla sai, ometi pidi ta seda nii sagedasti veriste lõugadega tegema.

Tänane pala oli aga kõigist kõige tuijakam. Kui elusad konnad ehk koera -kõhus veel hüpata, hiired joosta katsusid, siis sai pöialpoiss hoopis saatuslikumaga toime: ta lõikas koera kõhu habemenoaga lahti ja läks oma teed, nagu tuleks ta väikeselt jalutuskäi-

gult sealilma nõmmedele siia ilma tagasi. Oma viisil tegi tema sedasama, mida teevad sipelgad, keda uss hulga kaupa elavalt alla kuugistab ja kes lõpuks ometi tema kireva naha läbi närivad ja küljekontide vahelt välja poevad.

Jälle kord sai tõeks: igaüks valmistab iseendale otsa. Poleks bulldog seda teinud, mis ta tegi, siis oleks ta ehk veel tänapäev võinud preili Kurella juures elada, aga nüüd sai tema tegu talle endale ja ka preili Kurellale hävituseks. Vastasel korral oleksin vististi mina pidanud teise ilma vainudele rändama, ja ma ei usu mitte, et mina selle eluka kõhtu oleksin suutnud avada, kes mind tahtis neelata. Mina elan, aga nemad mõlemad on surnud, mina elan nii öelda koeralt laenatud eluga, tema on mu päästja, mu lunastaja.

Sellepärast võite mind mõista, kui ütlen, et vaevalt olen kunagi või kellegi vastu suuremat viha tunnud, kui tundsin surnud koera ees põlvitades selle vastu, kes ta tappis. Mu viha polnud paljas viha, vaid temaga valgus kokku mingisugune sõnulseletamatu valu ja kurbus. Hinges tõusis meeletu tundmusakkord, mis sünnitas mingi pöörase vaimustuse, nagu teevad seda mõnikord revolutsioonilise kõneleja mõttetud sõnad ja hüsteeriline karjumine või revolutsioonilise laulu verised kättemaksu-himurusega imbunud kokkukõlad.

Loomusunnilise kindlusega tõusin põrandalt, kahmasin asemelt mingisuguse revolvri, võtsin Schapiirolt küünla ja lähenesin herraste ruumide poole viivale uksele. Kätt käsirauale

pannes leidsin, et uks oli lukust lahti. Jahmatasin. Ometi olin õhtul ise kuulnud, kuidas vana Timofei ta teiselt poolt kinni keeras ja ometi olin iseoma käega katsunud, et ta tõepoolest kinni oli, nagu ka see uks, mis seltsimeeste poole viis, lahti pidi olema, aga nüüd selgus, et kõik oli otse ümberpöördult.

Nähtuse põhjuste üle ei hakanud ma enam juurdlema, sest minule paistis kõik iseenesest mõistetavana. Astusin uksest sisse ja leidsin, et selles toas oli kaks ust: pahemale poole viiv uks oli lukus, otse vastu seisev lukutamata. Avasin selle ning sammusin otseteed uue ukse poole edasi, ilma et enam tähele oleksin pannud, kas selles toas veel teisi uksi leidus. Mind valdas kirjeldamatu kärsitus, nagu kardaksin selle põgenemist viimasel silmapilgul, kelle kannul olen.

Sattusin mingisugusesse naisterahva magadistuppa, kus paistis värisevas küünla helgis sirm, mille taga pidi olema voodi. Ei ma teadnud, kas mu seltsimeestest keegi mul kannul oli või mitte, sest mind ei huvitanud kogu ilmas mitte midagi enam peale üheainsama, kelle nimetust ei osanud oma suhu võtta.

Astusin kardina taha. Voodis, vaibaga rindadeni kaetud, lamas noor naisterahvas, kelle silmapilk tundsin: see oli preili Kurella. Oma näo oli ta nagu neitsilikus häbelikkuses seina poole pööranud ja nõnda puhkas ta kui süütu laps, kes näeb muinasjutulist und. Tema käed, tema väikesed, veidi kondised käed. . .

Issand Jumal! mis oli tema kätega? mis tegid tema käed?!

Äkki lõi mul silme ees kõik kirjuks, nagu oleks arvamata hulk läikivaid terasriistu nende läheduses virvendanud. Ainult suure vaevaga suutsin väriseva küünlatulukese pahemas ja revolvri paremas käes hoida. Üliinimliku jõupingutusega sain endast võitu ja vaatasin uuesti asemel puhkava neiu käte peale, kuid ikka seesama . . . halastaja ja armuline Issand! ikka seesama: pahemal käel oli peopesa ülespoole avatud ja selle peal liikus parema käe esimene sõrm edasi-tagasi, ikka edasi-tagasi, nagu oleks see mõni teritatav habemenuga.

Välguna sähvisid mu peast läbi vana Timofei räägitud sõnad preili Kurella peigmehe surma ja tema enda kohta, mälestasin ka taadikest, kes oma nuga kõhutas, ning koera, kes lamab külmenevail, kangenevail liikmeil oma veres ning isegi ei tea miks, kuidas või missuguse müstilise sisemise mõistmise teel ma õudse taadikese habemenoa lehvitamise sidusin uinuva neiu sõrme liigutusega peopesal. Ning endale aruandmata tõstsin revolvri ja lähendasin tema rauaotsa neiu pahemale meelekohale, mis läbi läikivalt mustade lokkide sademe helendas kui võltsimata Carrara marmor. Kas ma revolvriotsaga tema juukseid puutusin või sündis see mõnel muul põhjusel, aga just sel silmapilgul, kus mina otsustasin triklist tõmmata, pööras neiu näo minu poole ja tema vaiksed, rahulikud silmad vaatasid mulle nii-

suguse unistava pehmuse ja süütu tänulikkusega vastu, nagu ma seda veel kunagi ei temas endas ega üheski teises naises polnud tänini ega pole ka pärast seda tähele pannud. Tema pisitilluke roosisuu puhkes naerule ja valged hambad särasid kui noored õrnakesed kuurmelehed.

Ja nüüd sündis selle õnnetu ja õudse öö teine ja suurem ime, mis aga ometi ei päästnud ei mind ega seda naeratavat lapsesuud; sündis üürike ime minu sisemuses, nii üürike, et mõistusaparaadi aegluse, võib olla ka hooletuse ja ükskõiksuse tõttu mingisugust viljakat tegu välisilmas ei järgnenud.

Hulk jookseb nende imede järele, mida tõendavad välisilmas saavutatud tagajärjed, isegi Euroopa pühad raamatud räägivad enamasti niisugustest imedest, nagu poleks teistsuguseid olemaski. Aga mina tundsin tol korral, et on. Võib olla kestis see ühe tuhandiku silmapilgust, võib olla veel vähem, aga minule oli sellest küll, et seda imet tabada.

Neiu pilgust ja naeratavast suust surtsatas minu hingeilmas mingisugune kirjeldamatu sisemine loit, nagu sinakas välgujuga pimedal ööl, ning selles õrnas sinakas valguses nägin mingisugust kevadist päikesepaistelist maastikku täis rahu ja rõõmu. Seisaks nagu mäenõlvakul väike kena majake vuliseva ojakese kaldal ja tema ees kilkavad lapsed mureta suul, nagu häälitseksid nad laululindudega võidu. Kuulen kellegi keelavat ja manitsevat häält, kes räägib lastega, arvan nägevat isegi tema silmi, aga

kelle silmad või kelle hääl see on, selle üle ei suuda peaaju aru anda, sest aeg on meeletult lühike...

Võimalik ka, et ma hoopis midagi muud nägin ja kuulsin kui seda, millest praegu räägin, väga võimalik, et aja lühiduse tõttu vaimus mingisugust kujutelmi nähtust poleks võinud tõusta, kuigi ma tõepoolest midagi oleksin näinud, aga ühte tean kindlasti: see, mida nägin, ja tundmused, mis nähtust tõusid, ütlesid mulle selgemini kui ükski artikuleeritud sõna või selgesti tabatud mõte, et seal, nähtul, oli minu õnn, minu õndsus, minu eluline lunastus. Tundsin loomusunniliselt, et kogu tänase öö meeletud sündmused peavad olema mingisugune kuri eksitus, seletamatu painajalik nägemus ja et asjade loomulik seisukord võiks ehk olla kuidagi otse eelmise vastand.

Nõnda oletasin või õigem — arvasin hiljem, et ma nõnda pidin oletama, sest selle silmapilgu tõelised oletused kadusid mu mälestusest nagu mõni imeline unenägu hommikul ärgates. Tulid meele minu mälestusele vastupidi lukutatud uksed ja nüüd oleksin tahtnud sedagi saatuslikku tõsiasja hoopis teisiti mõista. Aga mu praegune mõistmine või seletus oli niisama uskumatu, niisama meeletu kui esimenegi, sest kui üliloomulikuna tundub nähtud taadikese ilmumine, miks peaks siis enam loomulik olema arvata, et taadikese asemel talitas preili Kurella, kes, võib olla, ootas mind, ootas mind veel sel silmapilgul, kus ma tapariista lähendasin tema meelekohale. Kõik on

meeletu, kõik on hullumeelsus, aga ometi kannab mu mälestus muljet, et preili Kurella enne seda sugugi ei maganud, kui ta oma näo minu poole pööras, ei, ta tegi ainult, nagu ta magaks ja ta avas mulle oma unetud, oma igatsevad, ootavad silmad.

Seda kõike arvesse võttes suudate ehk mõista, missuguse hullumeelse ähmiga mu peaaju väljasaadetud käsu järele haaras, mis oli antud käele trikli tõmbamiseks. Peaaju saatis uue käsu välja, mis pidi olematuks tegema esimese ja maksma panema teise — mitte lasta! — aga siin pidi vaene inimvaim isegi oma mõistuse peakorteri kohmakust tunnustama, sest enne kui midagi suudeti muuta või tagasi võtta, saadeti esimesena antud käsk täide.

Kõlas pauk, kõlas inetu, tume, pehme pauk, sest tuliriista terassuu oli elavale ja õrnale kehakoele liig ligi. Neiu huuled tardusid silmapilksesse naeratusse ja tema vaikseist silmist tõmmati äkki nagu hallikas suitsuvinaline loor üle. Nii jäigi ta püsima, ilma ühegi liigutuseta, käedki rahulikult rinnal. Ainult huuled oleksid nagu veidi koomale tõmbunud.

Oli sündinud midagi koledat ja paratamatut, oli sündinud, mida mina praegusel silmapilgul kõige vähem tahtsin ning täie teadmisega, selge arusaamisega tõstsin revolvri otsa iseenda meelekohale, sest korraga oli mul ilma mõtlematagi selge, kui hirmus tühine ja arutu on mu elu. Aga enne kui lasta jõudsin,

kisti selja tagant mul tapariist käest, kusjuures küünal põrandale kukkus ja ära kustus, nii et toas natukeseks ajaks pimedus valitsema sai. Kostis kellegi abitu nuuksumine, seda mäletan kindlasti, ja mina oleksin tahtnud küsida, kes siin nutab, aga enne langesin kummuli voodisse, ilma et endale aru oleksin annud, kuidas või miks.

Kui tuli uuesti tuba valgustas, leiti mind väetina siit, tõsteti üles ja kanti ära, aga minul endal pole selle kohta enam mingisuguseid mälestusi. Kuulsin seda teistelt, isegi mitte sellekordistelt peategelastelt, polguarstilt ja Schapiirolt, vaid kolmandailt isikuilt, sest sündmusest osavõtjad olid enne lahinguis langenud, kui mina nendega oleksin võinud rääkida".

Polguülem vaikis. Tema ainetine pilk vahtis kuhugi, mis oli sealpool suitsu- ja lõhnatiinet kohviku õhustikku, sealpool ümbritsevaid kiviseinu, võib olla sealpool säravaid ilmakehigi — võimata oli aimata, kus viibis praegu polguülema ainetine, nagu tühi pilk. Kas nägi ta ehk jälle kord seda maastikku, mis avanes ta silmile tema elu suurema ime sündimisel? Kes teab!

Vaikisime.

Minu vastas istuv noor neiu, kelle silmad olid kui nugise silmad, tegi kätt lauale tõstes mingisuguse ebamäärase otsiva liigutuse ja puutus nõnda polguülema sineli käist, nagu tahaks ta temale midagi meele tuletada või

ainult märku anda, et tema ka siin on, et ta istub kuulates sootuks tema lähedal ja et ta võiks veelgi lähemal istuda. Aga tummunud polguülem ei pannud neiu puutumist tähele, nägin, et ei pannud, neiu isegi nägi seda ja abitult laskis ta oma nagu armuekstaasis kurduva emahirve pilgu teiste nägudel ümber lennata.

Sisu: